

*Це неофіційний переклад оригінального документу,
написаного англійською мовою;
у випадку розбіжностей просимо звертатися
до оригіналу англійською мовою.*

**Управління Верховного комісара
Організації Об'єднаних Націй з прав людини**

**Доповідь щодо ситуації з правами людини в
Україні**

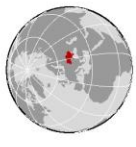
16 листопада 2017 року – 15 лютого 2018 року

ОБ'ЄДНАНІ НАЦІЇ
ПРАВА ЛЮДИНИ
УПРАВЛІННЯ ВЕРХОВНОГО КОМІСАРА

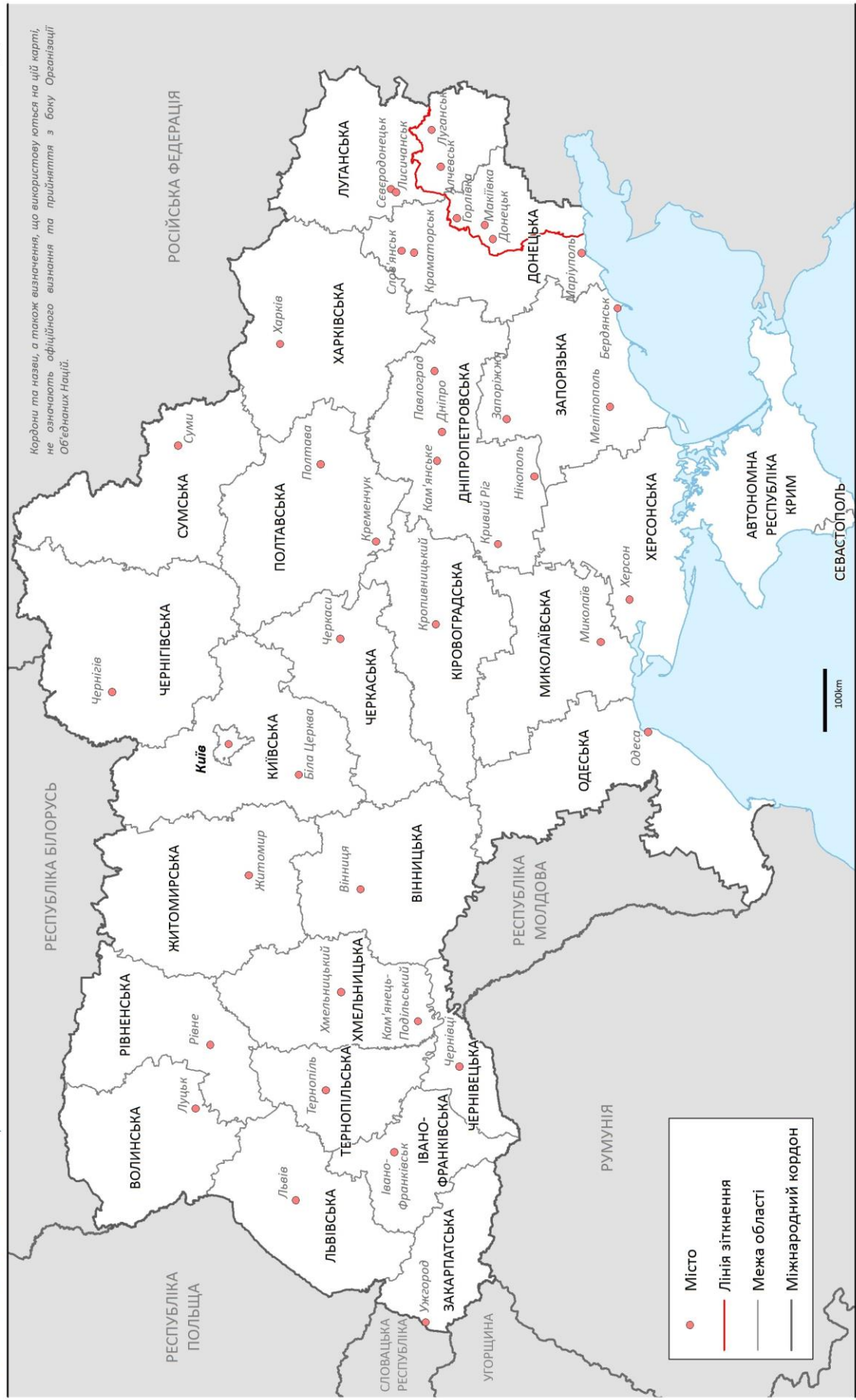
Зміст

	Пункти	Сторінка
I. Резюме	1–16	1
II. Право на життя, свободу, безпеку та особисту недоторканність	17–41	4
A. Ведення бойових дій та жертви серед цивільного населення.....	17–24	4
B. Позбавлення волі, насильницькі зникнення та викрадення, катування і жорстоке поведіння та сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом.....	25–41	10
1. Доступ до місць тримання під вартою	25–27	10
2. Позбавлення волі, насильницькі зникнення та викрадення, катування та жорстоке поведіння і сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом.....	28–35	10
3. Становище осіб, ув'язнених до початку конфлікту	36–41	13
III. Відповідальність за порушення прав людини і здійснення правосуддя.....	42–55	14
A. Відповідальність за порушення прав людини на сході.....	42	15
B. Право на справедливий судовий розгляд	43–48	15
C. Резонансні справи щодо актів насильства, пов'язаних із масовими протестами та заворушеннями	49–55	16
1. Відповідальність за вбивства протестувальників на Майдані... ..	50–53	17
2. Відповідальність за насильство 2 травня 2014 року в Одесі.....	54–55	18
IV. Одночасне звільнення затриманих згідно з Мінськими домовленостями.....	56–82	19
A. Тримання під вартою у процесі підготовки до одночасного звільнення.....	60–62	19
B. Повідомлення про порушення прав людини.....	63–72	20
C. Відповідальність за порушення прав людини і право на справедливий судовий розгляд.....	73–82	22
V. Демократичний/громадянський простір і основоположні свободи.....	83–106	26
A. Демократичний/громадянський простір	83–96	26
1. Свобода думки і вільного вираження поглядів та свобода засобів масової інформації.....	84–90	26
2. Дискримінація, мова ворожнечі та прояви нетерпимості	91–97	28
B. Свобода релігії та переконань	98–99	31
C. Свобода пересування.....	100–106	32
VI. Економічні та соціальні права	107–121	34
A. Право на достатній життєвий рівень.....	107–111	34
B. Право на соціальне забезпечення і соціальний захист.....	112–117	36
C. Право на житло, землю та власність	118–121	37
VII. Права людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі	122–130	38
A. Свобода мирних зібрань.....	124	39
B. Свобода думки та вільного вираження поглядів	125	39
C. Право на освіту рідною мовою.....	126–128	40
D. Примусовий призов на військову службу	129	41
E. Доступ до державних послуг на материковій частині України.....	130	42
VIII. Зміни у законодавстві та інституційні реформи	131–138	42
A. Нова нормативна база щодо окремих районів Донецької та Луганської областей, які не контролюються Урядом України.....	131–133	42
B. Статус цивільних жертв	134–135	43
C. Закон «Про освіту».....	136	44
D. Проект Закону «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти»	137–138	44
IX. Технічне співробітництво і розвиток потенціалу	139–143	45
X. Висновки та рекомендації	144–153	46
Додаток: Одночасне звільнення затриманих згідно з Мінськими домовленостями		(i)

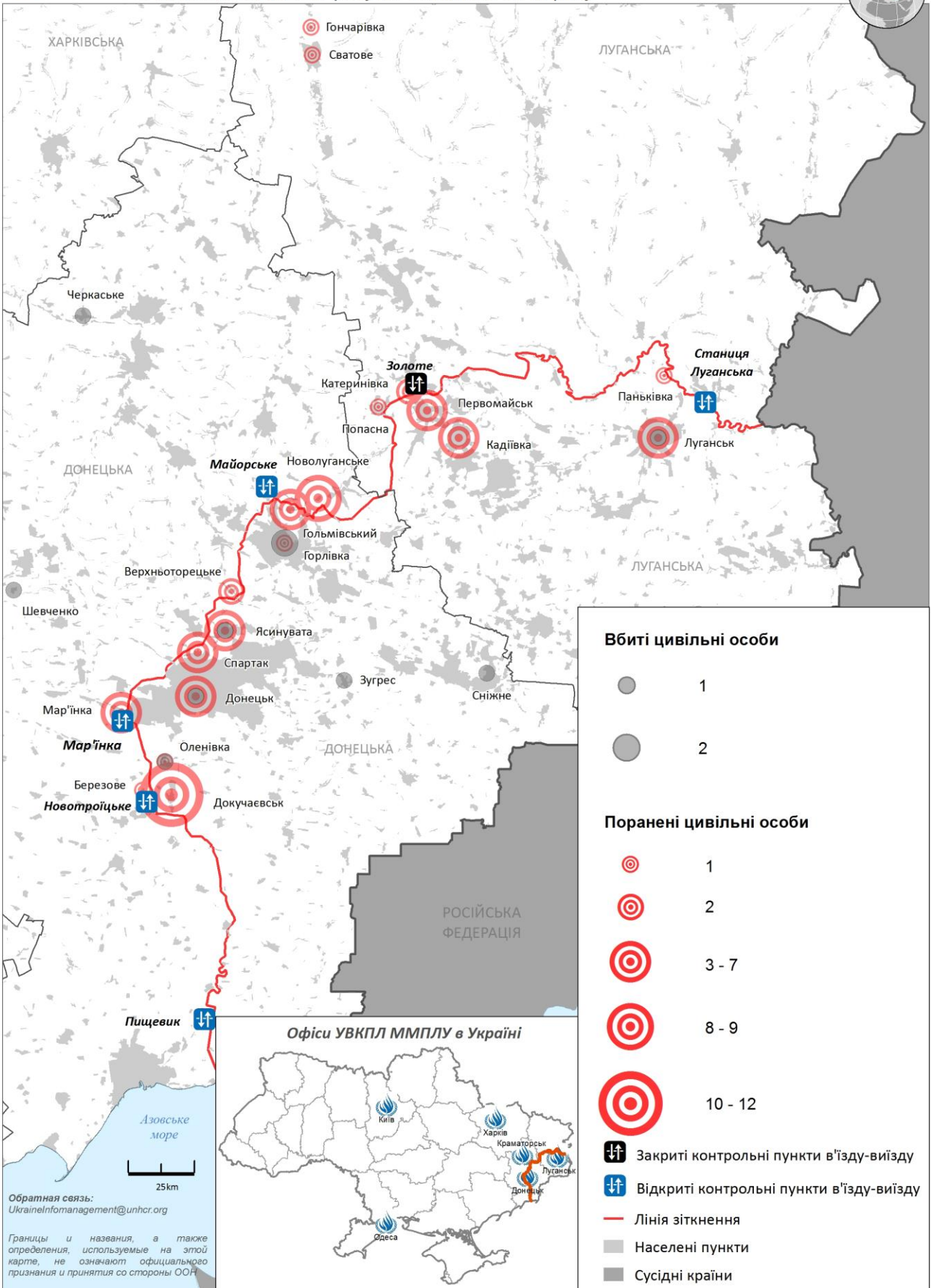
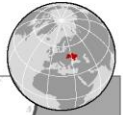
Карта України

Кордони та назви, а також визначення, що використані тут на цій карті, не означають офіційного визнання та прийняття з боку Організації Об'єднаних Націй.

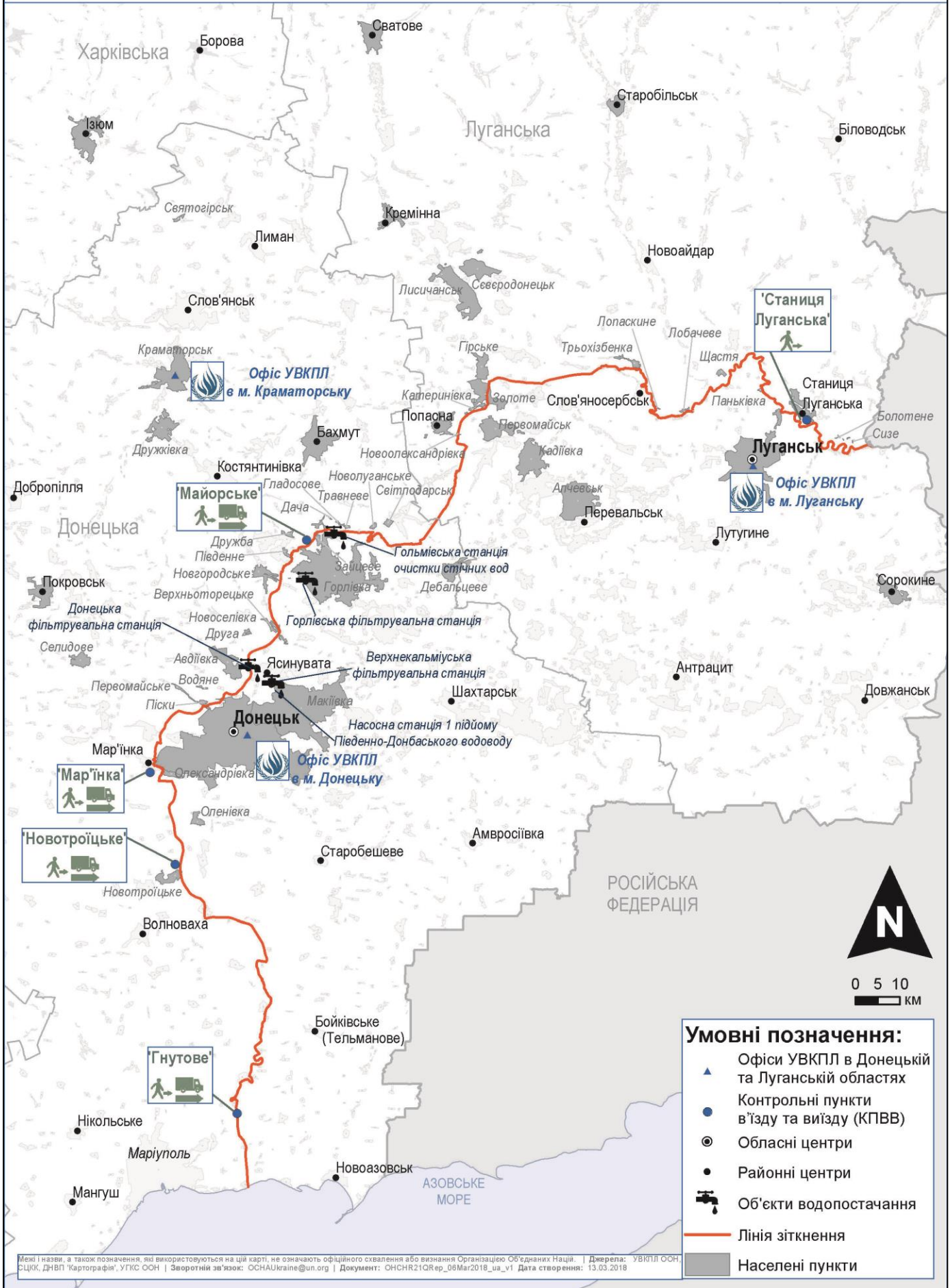

Україна: Жертви серед цивільного населення вздовж лінії зіткнення за період з 16 листопада 2017 року по 15 лютого 2018 року

Населені пункти на сході України, зазначені у цій доповіді

Межі і назви, а також позначення, які використовуються на цій карті, не означають офіційного схвалення або визнання Організацією Об'єднаних Націй. | Джерела: УВКПЛ ООН, СЦКК, ДНВП "Картографія", УГКС ООН | Зворотній зв'язок: OCHA.Ukraine@un.org | Документ: OHCHR21QRp_06Mar2018_ua_v1 | Дата створення: 13.03.2018

I. Резюме

Ми люди, не тварини. Ми просто хочемо миру!!

- Мешканець села поблизу лінії зіткнення.

1. Двадцять перша доповідь Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ) щодо ситуації з правами людини в Україні, підготовлена за результатами роботи Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні¹, охоплює період з 16 листопада 2017 року до 15 лютого 2018 року.

2. Доповідь ґрунтується на даних, отриманих УВКПЛ під час 276 детальних інтерв'ю з жертвами та свідками порушень прав людини, а також під час візитів до населених пунктів, розташованих як на території, яка контролюється Урядом, так і на території, контрольованій озброєними групами. Крім того, УВКПЛ в окремих задокументованих справах вжило 546 заходів, спрямованих на захист прав людини, зокрема, моніторинг судових процесів, візити до місць тримання під вартою, адвокація з відповідальними органами та особами, гуманітарними організаціями та неурядовими організаціями (НУО) і співпраця з правозахисними механізмами ООН².

3. Протягом звітнього періоду УВКПЛ задокументувало 205 випадків порушень права на життя, позбавлення волі, насильницьких зникнень, катувань і жорстокого поводження, сексуального насильства, порушень права на справедливий судовий розгляд, основоположних свобод та економічних і соціальних прав. У 66 з цих 205 випадків імовірні порушення мали місце у звітному періоді; Уряд України несе відповідальність за 38 цих випадків, озброєні групи – за 28 випадків. Загальна тенденція щодо продовження порушень прав людини, від яких страждає цивільне населення зони конфлікту, Криму та всієї України, підкреслює, який сукупний вплив та людські витрати спричиняє триваючий конфлікт.

4. Із 205 задокументованих випадків у 121 були отримані надійні свідчення про катування, жорстоке поводження і (або) сексуальне насильство, що мали місце в контексті незаконного або свавільного позбавлення волі. П'ятнадцять із цих випадків мали місце у звітному періоді, з обох сторін лінії зіткнення. УВКПЛ провело інтерв'ю зі 113 особами, які перебували у 13 місцях тримання під вартою на території, яка контролюється Урядом, УВКПЛ продовжило користуватися безперешкодним доступом до офіційних місць тримання під вартою та осіб, затриманих у зв'язку з конфліктом, йому, як і раніше, відмовляли у такому доступі на території, контрольованій озброєними групами самопроголошеної «Донецької народної республіки» та самопроголошеної «Луганської народної республіки»⁴. Ця усталена практика відмови у доступі викликає серйозне занепокоєння з приводу умов тримання під вартою та можливих подальших посягань на права людини, зокрема жорстокого поводження і катувань. Інформація, отримана з перших вуст від ряду колишніх затриманих, зокрема деяких осіб, звільнених в рамках одночасного звільнення 27 грудня 2017 року, підкріплює це занепокоєння.

¹ УВКПЛ було направлено в Україну 14 березня 2014 р. для спостереження за ситуацією з правами людини в Україні, підготовки звітів про неї і надання рекомендацій Уряду України та іншим суб'єктам щодо вирішення проблем у сфері прав людини. Для більш детальної інформації див. пп. 7-8 доповіді Верховного комісара ООН з прав людини щодо ситуації з правами людини в Україні від 19 вересня 2014 р. (A/HRC/27/75).

² Мандатарії спеціальних процедур Ради ООН з прав людини та договірні органи з прав людини.

³ Більшість порушень прав людини, задокументованих УВКПЛ упродовж звітнього періоду, стосується інцидентів, які сталися до початку звітнього періоду.

⁴ Далі – «Донецька народна республіка» і «Луганська народна республіка».

5. УВКПЛ також задокументувало загалом 73 жертви серед цивільного населення, у зв'язку із конфліктом, зокрема, 12 загиблих та 61 пораненого. Хоча це на 16 відсотків менше, ніж у попередньому звітному періоді, кількість жертв серед цивільного населення в результаті обстрілів подвоїлася зростає на 66,7 відсотків, що свідчить про те, що бойові дії продовжують загрожувати населенню щоденно. УВКПЛ не могло визначити, яка сторона конфлікту несе відповідальність за жертви серед цивільного населення. Тим не менш, із 47 жертв серед цивільного населення в результаті обстрілів і вогню зі стрілецької зброї та легких озброєнь (СЗЛО) 35 жертв (2 загиблих та 33 поранених) були зафіксовані на території, яка контролюється озброєними групами, та, вірогідно, мають бути віднесені до сфери відповідальності Уряду, а 12 жертв серед цивільного населення (1 загиблий і 11 поранених) були зафіксовані на території, контрольованій Урядом, і, вірогідно, мають бути віднесені на рахунок відповідальності озброєних груп. Щодо 26 жертв серед цивільного населення не можливо було встановити, яка сторона може нести відповідальність за них⁵.

6. УВКПЛ відзначило відсутність істотного прогресу в забезпеченні відповідальності за серйозні порушення прав людини, пов'язані із вбивствами протестувальників на Майдані та актів насильства 2 травня 2014 року в Одесі. Крім того, в розслідуваннях і провадженнях, пов'язаних із конфліктом, УВКПЛ помітило небажання як у правоохоронних органах, так і на політичному рівні, ефективно розслідувати порушення прав людини, відповідальність за які, вірогідно, несуть державні актори.

7. У звітному періоді в рамках одночасного звільнення за принципом «всіх на всіх», передбаченого Мінськими домовленостями⁶, Уряд України звільнив 234 особи, затримані у зв'язку з конфліктом, а озброєні групи звільнили 75 осіб. Станом на 15 лютого 2018 року УВКПЛ опитало 64 з цих осіб з обох сторін лінії зіткнення. Усі вищезгадані повідомили про те, що вони піддавалися триманню під вартою в нелюдських умовах, катуванням або жорстокому поводженню, сексуальному насильству, погрозам насильством і (або) порушенням гарантій справедливого судового розгляду. Ці порушення (більшість з яких мали місце до початку звітної періоду) є показовим відображенням системних проблем у галузі прав людини, які ще більше загострюються через конфлікт. Крім того, спеціально розроблені процедури, які дозволили здійснити одночасне звільнення, викликають стурбованість з огляду на питання відповідальності за порушення прав людини та доступу до правосуддя.

8. Пам'ятаючи про наближення початку виборчої кампанії напередодні парламентських і президентських виборів 2019 року, УВКПЛ здійснювало моніторинг ситуації щодо дотримання свободи думки та вільного вираження поглядів, свободи мирних зібрань і недискримінації як найважливіших підвалин будь-якої функціонуючої демократичної системи. УВКПЛ задокументувало дев'ять випадків фізичних нападів або застосування сили до журналістів і співробітників засобів масової інформації, а також десять нападів на окремих осіб, мирні зібрання та громадські заходи. Ці напади були скоєні або державними акторами, або членами крайніх правих груп, що діяли безкарно. УВКПЛ зазначає, що розповсюдження нетолерантності загрожує конституційній демократії, верховенству права та принципу інклюзивності.

9. Обмеження свободи пересування ще більше ізолювали мешканців сіл, розташованих поблизу лінії зіткнення, позбавили їх доступу до основних товарів, послуг, таких як ринки, навчальні заклади та заклади охорони здоров'я, і гуманітарної допомоги,

⁵ Три жертви серед цивільного населення (усі – поранені) були спричинені мінами-пастками, а 23 (9 загиблих і 14 поранених) – необережним поводженням із вибухонебезпечними пережитками війни (ВПВ), переважно з ручними гранатами.

⁶ «Забезпечення звільнення і обміну всіх заручників і незаконно утримуваних осіб на основі принципу «всіх на всіх» передбачено у п. 6 Комплексу заходів із виконання Мінських домовленостей. Англійський текст доступний за посиланням https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/UA_150212_MinskAgreement_en.pdf. Робоча група з гуманітарних питань ухвалила рішення про одночасне звільнення наприкінці листопада 2017 р., що стало результатом року напружених дискусій у Мінську.

погіршило загалом важке становище населення. Хоча умови в пункті перетину в Станиці Луганській покращилися завдяки ремонту пандусів, виконаному Міжнародним Комітетом Червоного Хреста (МКЧХ), через те, що щодня реєструється в середньому 35 тис. випадків перетину лінії зіткнення, у п'яти офіційних пунктах перетину лінії зіткнення утворювалися довжелазні черги, причому людям доводилось стояти в них у небезпечних умовах з огляду на обстріли поблизу пунктів перетину та на наявність мін, а також за мінусової температури, без належного доступу до базової санітарної інфраструктури, пунктів обігріву і медичних пунктів.

10. На території, контрольованій озброєними групами, продовжували траплятися випадки порушення свободи релігії та переконань, зокрема спрямовані проти Свідків Єгови. УВКПЛ спостерігає за введенням в дію «закону», прийнятого на території, контрольованій «Луганською народною республікою», 2 лютого, який забороняє всі «релігійні групи», не пов'язані безпосередньо з «традиційними» конфесіями.

11. Сукупні наслідки бойових дій, посягань на свободу пересування та погіршення соціально-економічного становища продовжили ще більше загострювати складне становище, особливо для людей, які живуть у районах, які постраждали від конфлікту, поблизу лінії зіткнення. Села, розташовані в цих зонах, залишаються ізольованими, з обмеженим доступом до основних товарів і послуг або взагалі без доступу до них, включно з найважливішими медичними та послугами екстреної допомоги. Більше того, наближається вже п'ятий рік конфлікту, проте і досі не досягнуто прогресу в запровадженні механізму реституції, і питання компенсації за зруйноване або пошкоджене майно залишилося однією з найнагальніших невирішених соціально-економічних проблем, які виникли в результаті конфлікту. Такий механізм гратиме вирішальну роль для миру, стабільності та примирення.

12. Пенсіонери, які мешкають на території, контрольованій озброєними групами, продовжили стикатися з обмеженнями в отриманні своїх пенсій через політику Уряду, згідно з якою виплата пенсій обумовлена реєстрацією в якості внутрішньо переміщених осіб (ВПО) і реєстрацією місця проживання. З приводу цього питання УВКПЛ вітає нещодавні рішення Верховного Суду в окремих справах, якими визнано неправомірним припинення виплати пенсій, що ґрунтувалося на Постанові Кабінету Міністрів України № 365. УВКПЛ вітає також рішення Київського окружного адміністративного суду, яким вищезгадану постанову визнано незаконною й передбачено її скасування, і сподівається, що це призведе до зміни в політиці з тим, щоб забезпечити рівний доступ усіх українських пенсіонерів до пенсій.

13. Незважаючи на відсутність доступу на півострів, УВКПЛ продовжило спостерігати за ситуацією з правами людини в Автономній Республіці Крим і місті Севастополі, на підставі резолюцій Генеральної Асамблеї ООН⁷, які відзначають територіальну цілісність України та констатують тимчасову окупацію Криму Російською Федерацією. Органи влади Російської Федерації у Криму продовжили обмежувати основоположні свободи, непропорційно впливаючи на кримськотатарську громаду, і примусово призивати мешканців Криму чоловічої статі на службу в збройних силах Російської Федерації. УВКПЛ також відзначило різке (на 97 відсотків) скорочення кількості студентів, які отримують освіту українською мовою, з часу окупації півострова у 2014 році.

⁷ Див. резолюції Генеральної Асамблеї ООН 68/262 від 27 березня 2014 р. щодо територіальної цілісності України, 71/205 від 19 грудня 2016 р., де визнано, що Крим є тимчасово окупованим Російською Федерацією, та 72/190 від 19 грудня 2017 р., де Генеральна Асамблея закликала Російську Федерацію дотриматися своїх зобов'язань у якості окупаційної держави в Криму.

14. 18 січня 2018 року Верховна Рада України прийняла закон⁸, у якому конфлікт на сході визначено як збройну агресію і закладено нову правову базу для відновлення контролю над окремими районами Донецької та Луганської областей, які вважаються окупованими Російською Федерацією. Хоча у законі враховано декілька ключових рекомендацій, наданих спільно УВКПЛ і Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), у ньому залишилися елементи, які можуть несприятливо вплинути на права людини, перш за все можливість застосування Урядом і військовими органами влади «спеціальних повноважень», які обмежують основоположні свободи в «зонах безпеки» прилеглих до «району бойових дій».

15. Парламент ухвалив також зміни до законодавства, що забезпечують посилення соціального захисту учасників подій на Майдані, які отримали поранення, що не призвели до інвалідності, і цивільних осіб, які отримали інвалідність у зв'язку з конфліктом на сході України. Вітаючи цей крок, УВКПЛ зауважує, що вищезгаданий захист поширюється лише на осіб на непідконтрольній Уряду території, які отримали поранення до 1 грудня 2014 року.

16. В рамках свого мандату з просування прав людини й на додаток до ряду адвокаційних заходів, спрямованих на задоволення потреб захисту прав людини, УВКПЛ взяло участь у 12 заходах із розвитку потенціалу та підвищення рівня обізнаності, організованих для представників міністерств, органів прокуратури, Служби безпеки, Національної поліції, Державної прикордонної служби, Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, військовослужбовців і капеланів, Душпастирської ради з питань релігійної опіки у пенітенціарній системі, а також представників громадянського суспільства.

II. Право на життя, свободу, безпеку та особисту недоторканність

A. Ведення бойових дій та жертви серед цивільного населення⁹

*Нашою єдиною мрією є пережити цю ніч і спати в своєму домі,
а не в темному та холодному підвалі.
- Мешканець села поблизу лінії зіткнення.*

17. Протягом звітнього періоду триваючий збройний конфлікт на сході України продовжив серйозно впливати на життя цивільних осіб. У період з 16 листопада 2017 року до 15 лютого 2018 року УВКПЛ задокументувало 73 жертви серед цивільного населення,

⁸ Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» (законопроект № 7163). Див. також УВКПЛ, Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 16 травня – 15 серпня 2017 року (далі – «19-та доповідь УВКПЛ»), pp. 148-154.

⁹ Для підготовки цієї доповіді УВКПЛ проаналізувало інформацію про жертви серед цивільного населення шляхом вивчення великої кількості різних джерел інформації, які були оцінені як достовірні та надійні. Під час аналізу кожного окремого інциденту УВКПЛ добросовісно перевіряє інформацію, отриману з якомога більшого кола джерел, зокрема, відкритих звітів ОБСЄ, свідчень жертв і свідків, учасників бойових дій, лідерів громад, медичного персоналу та інших джерел. У деяких випадках висновки можливо зробити лише через декілька тижнів або місяців, оскільки статистичні дані стосовно жертв серед цивільного населення можуть бути переглянуті з урахуванням ново виявленої інформації. УВКПЛ не стверджує, що статистичні дані, представлені у цій доповіді, є повними. Дані стосовно жертв серед цивільного населення можуть бути заниженими через труднощі зі збором інформації, зокрема, через відсутність доступу до окремих географічних районів протягом певних проміжків часу.

пов'язані з конфліктом (12 загиблих та 61 поранений)¹⁰, що на 16 відсотків менше порівняно з попереднім звітним періодом, протягом якого було зафіксовано 87 жертв серед цивільного населення (15 загиблих і 72 поранених)¹¹. Це пояснюється зменшенням кількості загиблих і поранених у результаті інцидентів, пов'язаних із мінами, та необережним поводженням з вибухонебезпечними пережитками війни (ВПВ) (див. нижче п. 22). Водночас, кількість жертв серед цивільного населення, спричинених обстрілами і використанням стрілецької зброї та легких озброєнь (СЗЛО), зросла (див. нижче п. 19).

18. Незважаючи на незначне скорочення кількості жертв серед цивільного населення, УВКПЛ, як і раніше, занепокоєне триваючим використанням сторонами конфлікту важкого озброєння і стрілецької зброї, а також поширеною присутністю нерозірваних боєприпасів, мін та мін-пасток. Ця ситуація продовжує спричиняти серйозну небезпеку для цивільних осіб, які мешкають поблизу або намагаються перетнути лінію зіткнення завдовжки 457 км, між територією, контрольованою Урядом, та територією, яка контролюється озброєними групами,¹².

19. Причиною більшості жертв серед цивільного населення залишилося використання систем зброї неточної та (або) вибухової дії. УВКПЛ нарахувало 40 жертв серед цивільного населення (2 загиблих і 38 поранених) у результаті обстрілів із різних систем зброї – включаючи, міномети, гаубиці і реактивні системи залпового вогню (РСЗВ) – та вогню з легкого озброєння¹³. Це на 66,7 відсотка більше, ніж у попередньому звітному періоді (з 16 серпня до 15 листопада 2017 року), коли УВКПЛ задокументувало 24 жертви серед цивільного населення, спричинені обстрілами та вогнем з легкого озброєння (2 загиблих і 22 поранених). До того ж, вогонь зі стрілецької зброї став причиною семи жертв серед цивільного населення (один загиблий та шість поранених)¹⁴. З загальної кількості 47 жертв обстрілів і вогню з легкого озброєння та стрілецької зброї понад дві третини – 35 (2 загиблих та 33 поранених) – сталися на території, контрольованій озброєними групами, та, вірогідно, мають бути віднесені до сфери відповідальності Уряду, виходячи з того, у яких географічних районах вони мали місце. Дванадцять жертв серед цивільного населення (1 загиблий і 11 поранених) було задокументовано на території, яка контролюється Урядом, і, вірогідно, можуть бути віднесені на рахунок відповідальності озброєних груп, виходячи з того, у яких географічних районах вони мали місце.

20. Сторони конфлікту продовжили використовувати зброю неточної і (або) вибухової дії з широким радіусом ураження, включаючи РСЗВ, у місцевостях, де проживають та які використовують цивільні особи¹⁵. Це може становити порушення

¹⁰ Загиблі: 11 чоловіків і 1 жінка; поранені: 31 чоловік, 24 жінки, 4 дівчинки, 2 хлопчики.

¹¹ За період з 16 серпня до 15 листопада 2017 року УВКПЛ зафіксувало 87 жертв серед цивільного населення: 15 загиблих (14 чоловіків і 1 хлопчик) і 72 поранених (42 чоловіки, 19 жінок, 10 хлопчиків, 1 дівчинка).

¹² УВКПЛ нагадує, що за Мінськими домовленостями сторони зобов'язалися відвести важке озброєння. У звітному періоді, зокрема з 2 до 20 грудня, бойові дії активізувалися, особливо у Донецькій області. З 23 грудня до 10 січня рівень бойових дій істотно зменшився у результаті поновлення домовленостей щодо припинення вогню, досягнутого Тристоронньою контактною групою та іншими підписантами Мінських домовленостей, на період різдвяних і новорічних свят. СММ ОБСЄ зафіксувала майже 16 тис. порушень режиму припинення вогню за тиждень з 11 по 17 грудня і понад 10 тис. – з 18 по 24 грудня. Цей показник скоротився до приблизно 2 тис. порушень режиму припинення вогню за тиждень з 25 по 31 грудня 2017 року і до трохи менше, ніж 4 тис., за тиждень з 1 по 17 січня 2018 року. Див. щоденні і оперативні звіти ОБСЄ за посиланням <http://www.osce.org/ukraine-smm/reports/> і заяву ОБСЄ для преси щодо підтвердження відданості режиму припинення вогню за посиланням <http://www.osce.org/special-monitoring-mission-to-ukraine/364031>.

¹³ Кількість жертв обстрілів і жертв вогню з легкого озброєння зведено разом, тому що певна кількість жертв, а саме 1 загиблий (чоловік) і 18 поранених (11 чоловіків і 7 жінок), була викликана осколковими пораненнями, які могли бути спричинені будь-яким із цих двох чинників. Крім того, УВКПЛ зафіксувало 1 загиблого (чоловік) і 21 пораненого (11 жінок, 8 чоловіків, 2 дівчаток) через обстріли з гармат, мінометів, гаубиць і РСЗВ.

¹⁴ Зокрема, загибель 1 чоловіка та поранення 4 чоловіків і 1 жінки.

¹⁵ Наприклад, 18 грудня з реактивної системи залпового вогню «Град» було обстріляне Новолуганське – селище з населенням близько 3500 осіб. 29 листопада СММ, розташована у контрольованому Урядом Світлодарську зафіксувала приблизно 70 вибухів невизначеного походження та пострілів із великокаліберного кулемета і стрілецької зброї, всі за 2-5 км на східний південь і схід і 24 вибухи, оцінені як вибухи боєприпасів РСЗВ калібру 122 мм, за 4-5 км на північний схід. Див. щоденний звіт СММ ОБСЄ за посиланням <http://www.osce.org/special-monitoring-mission-to-ukraine/360141>. Увечері 4 грудня та в ніч на 5 грудня СММ у контрольованій озброєними групами Кадіївці (колишній Стаханов) зафіксувала приблизно 200 вибухів невизначеного походження за 6-18 км

міжнародного гуманітарного права, зокрема заборони нападів невибіркового характеру і зобов'язання щодо вжиття всіх можливих запобіжних заходів для уникнення втрат серед цивільного населення та заподіяння шкоди цивільним об'єктам¹⁶. Наприклад, 18 грудня мав місце обстріл центрального району Новолуганського – селища на території, яка контролюється Урядом, з населенням близько 3500 осіб – у результаті якого було поранено вісім цивільних осіб і завдано пошкоджень численним цивільним будинкам. Щонайменше, два снаряди впали недалеко від школи, а третій впав у шкільному подвір'ї, в той час як в школі перебувало 20 дітей. Ще один снаряд влучив у дитсадок, який у той момент був порожнім. Обидва освітні заклади розташовані у 120 метрах від гуртожитку, що використовується Збройними Силами України, що посилює занепокоєння з приводу розташування військових цілей поблизу цивільних об'єктів (див. нижче).

21. Цивільні особи продовжували гинути та отримувати поранення від вибухонебезпечних пережитків війни, причому залишені пристрої спричинили у звітному періоді більше смертельних випадків, ніж обстріли¹⁷. У період з 16 листопада 2017 року до 15 лютого 2018 року УВКПЛ задокументувало 23 жертви серед цивільного населення (9 загиблих і 14 поранених) через поведження цивільних осіб із ВПВ, переважно з залишеними вибухонебезпечними боєприпасами у формі ручних гранат¹⁸. Це стало причиною майже третини (31,5 відсотка) усіх жертв серед цивільного населення за звітний період.

22. Крім того, спрацювання мін-пасток призвело до поранення трьох цивільних осіб (усі – чоловіки). Використання пристроїв, які приводяться у дію жертвою – без можливості розрізнити між цивільними і особами, які беруть участь у бойових діях, – може бути рівносильне нападові не вибіркового характеру, що є порушенням міжнародного гуманітарного права, особливо у випадку встановлення таких пристроїв у районах, щодо яких відомо, що вони використовуються цивільними особами¹⁹. Крім того, ці пристрої обмежують свободу пересування цивільних осіб²⁰. Хоча УВКПЛ звернуло увагу та отримувало повідомлення про наявність попереджувальних знаків щодо наявності мін, ці

і приблизно 100 вибухів, що лунали один за одним, які були оцінені як постріли з РСЗВ калібру 122 мм на відстані 6-9 км. Див. щоденний звіт СММ ОБСС за посиланням <http://www.osce.org/special-monitoring-mission-to-ukraine/360961>. 20 грудня у Новолуганському СММ зафіксувала свіжу вирву в полі, що, за оцінкою, утворилася від розриву ракети, випущеної з РСЗВ калібру 122 м. Вирва була розташована за 50 м від найближчого житлового будинку. Див. щоденний звіт СММ ОБСС за посиланням <http://www.osce.org/special-monitoring-mission-to-ukraine/364021>.

¹⁶ МКЧХ, Звичаєве міжнародне гуманітарне право, Норми 11, 12, 15, 17.

¹⁷ До вибухонебезпечних пережитків війни відносяться як нерозірвані боєприпаси (НРБ), так і залишені вибухонебезпечні боєприпаси (ВНБ).

¹⁸ Це на 28,1 відсотка менше, ніж за попередній звітний період (з 16 серпня до 15 листопада 2017 року), за який УВКПЛ зафіксувало 32 жертви серед цивільного населення через необережне поведження з ВПВ: 6 загиблих і 26 поранених. Упродовж звітнього періоду більшість таких жертв серед цивільного населення стала наслідком необережного поведження з ручними гранатами або їхнього застосування у міжособистісних конфліктах, де винуватці часто були у стані алкогольного сп'яніння, або спроб розібрати ВНБ (снаряди або патрони для стрілецької зброї).

¹⁹ Протокол II (зі змінами від 3 травня 1996 року) до Конвенції 1980 року про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибірково дію – також обмежує невибірково та непропорційне використання мін-пасток (що визначені як будь-який пристрій або матеріал, спроектовані, сконструйовані або пристосовані для того, щоб убивати або завдавати ушкоджень, і які спрацьовують раптово, коли людина торкається чи наближається до начебто нешкідливого предмета, або здійснює, здавалося б безпечну дію) і – як у міжнародному гуманітарному праві – вимагає, щоб було вжито всіх можливих застережних заходів для захисту цивільних осіб від дії мін-пасток (включно з урахуванням заходів із захисту цивільних осіб і наявності та можливості застосування альтернативних заходів). Крім того, Протокол забороняє також використання мін-пасток, які з'єднані або якимось чином асоціюються з цілим рядом конкретних предметів і у будь-якому місті, селищі, селі чи іншому районі з аналогічним зосередженням цивільних осіб, в яких не ведеться і не передбачається неминучих бойових дій між сухопутними військами. Україна дала згоду на обов'язковість для себе Протоколу II 15 грудня 1999 року. Протокол має обов'язкову силу для всіх сторін збройного конфлікту неміжнародного характеру. Див. Протокол про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток або інших пристроїв з поправками, внесеними 3 травня 1996 року (Протокол II до Конвенції 1980 року про конкретні види звичайної зброї зі змінами від 3 травня 1996 року), статті 1, 2, 3, 7. Див. МКЧХ, Звичаєве міжнародне гуманітарне право, Норми 1, 11 і 12.

²⁰ Див. також розділи «Свобода пересування» і «Право на достатній життєвий рівень».

знаки не завжди чітко вказували на місця, в яких можуть знаходитися міни, і часто не вважалися місцевим населенням достовірними²¹.

23. Обстріли та перестрілки з застосуванням СЗЛО також завдавали пошкоджень цивільним житловим будинкам, школам і медичним закладам²². УВКПЛ помітило присутність військовослужбовців і зброї, розміщеної у житлових районах з обох сторін лінії зіткнення, зокрема у безпосередній близькості від закладів освіти та охорони здоров'я²³. УВКПЛ підкреслює, що навіть коли у районах, які використовуються цивільними особами, присутні військова техніка чи солдати, напади, під час яких не забезпечується розрізнення між цивільними особами та цивільними об'єктами і військовими цілями, або які спричиняють непропорційні жертви серед цивільного населення і пошкодження цивільних об'єктів, забороняються й можуть прирівнюватись до воєнних злочинів²⁴. Крім того, УВКПЛ задокументувало випадки, коли Збройні Сили України тривалий час використовували житло цивільних осіб, іноді без згоди власників, і залишали цю нерухомість у пошкодженому стані²⁵. Використання житла цивільних осіб сторонами конфлікту підвищує ризик перетворення цих будинків на військові цілі під час бойових дій і виникнення загрози життю цивільного населення. Цей чинник сприяє також переміщенню цивільних осіб і перешкоджає їхньому поверненню.

24. Крім того, пошкодження ключових об'єктів інфраструктури водо- та електропостачання та затримки у переговорах щодо створення «вікон тиші» для ремонту і технічного обслуговування порушували постачання води та електроенергії до територій, які постраждали від конфлікту²⁶. Зокрема, Донецька фільтрувальна станція піддавалась обстрілам вісім разів з потенційно руйнівними наслідками для населення та навколишнього середовища, враховуючи, що на цьому об'єкті зберігається токсичний

²¹ Інтерв'ю, проведене УВКПЛ.

²² Наприклад, 18 грудня у Новолуганському, яке контролюється Урядом, УВКПЛ задокументувало пошкодження, завдані обстрілами, житлових будинків та квартир, школі, дитсадку та медпункту, а 17-18 грудня у Голмівському, контрольованому озброєними групами, - пошкодження дитсадку. 19 грудня у контрольованій озброєними групами Кадіївці (раніше Стаханов) обстрілом вибило вікна у поліклініці та пошкодило житлові будинки цивільного населення. УКГП повідомило про збільшення кількості зареєстрованих інцидентів, пов'язаних з освітніми закладами впродовж грудня. Див. Короткий гуманітарний огляд (станом на 23 січня 2018 року) за посиланням <https://www.humanitarianresponse.info/en/operations/ukraine/infographic/ukraine-humanitarian-snapshot-23-january-2018>.

²³ Присутність військових або озброєних груп та використання або зайняття ними нерухомості цивільних осіб було задокументовано УВКПЛ 13 грудня у Болотеному, 6 грудня у Дружбі, 14 грудня у Лопаскиному, 14 грудня у Лобачевому, 5 грудня у Новгородському, 4, 8 і 21 грудня та 23 січня у Новолуганському, 17 січня у Новоолександрівці, 6 грудня у Новоселівці Другій, 7 грудня у Паньківці, 13 грудня у Сизому, 23 січня у Травневому, 14 грудня у Трьохізбенці, 6 грудня та 26 січня у Верхньоторецькому, 17 січня у Золотому-4, 14 лютого у Пісках, Первомайському та Водяному (Ясинуватський район). Крім того, УВКПЛ помітило, що Збройні Сили України наприкінці листопада зайняли будинки у Травневому й позначили будинки у Травневому та Гладосовому, де були присутні цивільні особи, колами, а пусті будинки – хрестами. У Катеринівці УВКПЛ звернуло увагу на відновлення присутності військових 8 лютого. За словами місцевих мешканців, ЗСУ повернули свої позиції до цього села наприкінці грудня й зайняли будинки цивільного населення.

²⁴ МКЧХ, Звичасве міжнародне гуманітарне право, Норми 11, 12, 14, 156. Див. Також Норму 15, яка вимагає від сторін під час проведення військових операцій ужити всіх можливих запобіжних заходів, щоб уникнути або, в будь-якому разі, звести їх до мінімуму, випадкових втрат життя, травм серед цивільного населення та пошкоджень цивільних об'єктів

²⁵ УВКПЛ задокументувало такі приклади у Болотеному (13 грудня), Катеринівці (8 лютого), Первомайському (14 лютого), Пісках (14 лютого), Новоселівці Другій (6 грудня), Сизому (13 грудня), Верхньоторецькому (26 січня) та Водяному (14 лютого). Див. також нижче розділ «Право на житло, землю та власність».

²⁶ Наприклад, УВКПЛ зауважило, що 18 листопада було відрізано електропостачання до району Золотого-4, через що без електроенергії залишилися одна вулиця і хутір, за мінусової температури повітря. Ремонтні бригади відмовилися їхати в цей район через неспроможність організувати «вікно тиші» через вихід російських військових із складу Спільного центру з контролю та координації (створений у вересні 2014; призначений для контролю за припиненням вогню та вирішення питань, пов'язаних із стабілізацією ситуації навколо лінії зіткнення, включно із координацією «вікон тиші»; далі - СЦКК). Постачання електроенергії було поновлено 27 листопада. Так само в населення Новолуганського, Гладосового і Травневого після 16 листопада і 28 грудня був обмежений доступ до електропостачання через пошкодження інфраструктури внаслідок обстрілів. 19 грудня одна з двох ліній електропостачання насосної станції першого підйому була пошкоджена внаслідок обстрілу й не може бути відремонтована без «вікна тиші». Якщо пошкодження зазнає друга лінія електропередачі, то насосна станція залишиться без електроживлення. Станція подає воду на п'ять фільтрувальних станцій, які у свою чергу обробляють воду для більш ніж мільйона людей з обох сторін лінії зіткнення. Інформація надана Кластером з питань води, санітарії та гігієни (ВСГ).

газоподібний хлор²⁷. 18-19 грудня Донецька фільтрувальна станція потрапила під артилерійській обстріл і вогонь із важких кулеметів, що тривав понад добу, примусивши здійснити евакуацію персоналу через відсутність гарантій безпеки²⁸. У цьому контексті УВКПЛ продовжує висловлювати занепокоєння виходом 18 грудня 2017 року представників Російської Федерації зі складу Спільного центру з контролю та координації. УВКПЛ продовжило моніторинг можливих наслідків для здатності сторін конфлікту домовлятися про забезпечення «вікон тиші» для забезпечення технічного обслуговування і ремонту критично важливої цивільної інфраструктури, а також безпечного надання гуманітарної допомоги²⁹.

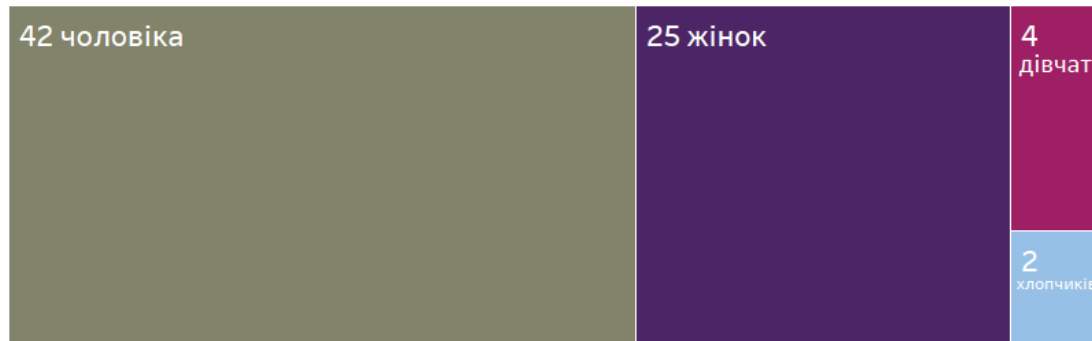
²⁷ Див. Кластер з питань води, санітарії та гігієни, Повідомлення про інциденти, <https://www.humanitarianresponse.info/en/operations/ukraine/water-sanitation-and-hygiene>. УВКПЛ незмінно порушувало питання про ризики, пов'язані з прямим чи непрямим пошкодженням Донецької фільтрувальної станції (ДФС) (розташованій у так званій «сірій зоні» приблизно за 15 км на північ від Донецька) через використання озброєння вибухової дії. Див., наприклад, УВКПЛ, Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 16 серпня – 15 листопада 2017 року (далі – «20-та доповідь УВКПЛ»), п. 24. Упродовж звітного періоду, на додаток до обстрілів і перестрілок поблизу ДФС 19 грудня цей об'єкт потрапляв під вогонь 1-2 грудня (після обстрілів залишилися нерозірвані боеприпаси); 3 грудня (обстріл); 12 грудня (кулеметна куля влучила у кімнату, де перебував працівник); 17-18 грудня (снаряд упав поруч із трубопроводом хлору). Від бойових дій постраждали й інші об'єкти. 26 січня насосна станція першого підйому Південно-Донбаського водогону була знов підключена до резервної лінії живлення в результаті обстрілу й пошкодження силового трансформатора. Ремонтна бригада не змогла відремонтувати трансформатор того ж дня через небезпеку, спричинену вогнем із стрілецької зброї в цьому районі. 12 грудня снаряд впав на територію Горлівської фільтрувальної станції № 2 (територія, контрольована озброєними групами), що постачає воду 184 тисячам людей з обох сторін лінії зіткнення. 31 грудня Голмівська водоочисна станція, що забезпечує постачання води 7,8 тисячам людей, залишилася без електроживлення через пошкодження в результаті обстрілу силового кабелю, який з'єднує підстанцію з лінією електропередачі. Кабель було пошкоджено за кілька днів по тому.

²⁸ Реактивні снаряди падали на територію ДФС, що обумовило необхідність евакуації до бомбосховища приблизно 70 працівників. Евакуацію довелося проводити без будь-яких гарантій безпеки через складнощі з координацією «вікна безпеки» після виходу Російської Федерації зі складу СЦКК (джерело: Кластер ВСГ). Див. також <http://www.osce.org/special-monitoring-mission-to-ukraine/363681?download=true>. УВКПЛ не може визначити, яка сторона конфлікту випустила снаряди, що впали поблизу Донецької фільтрувальної станції.

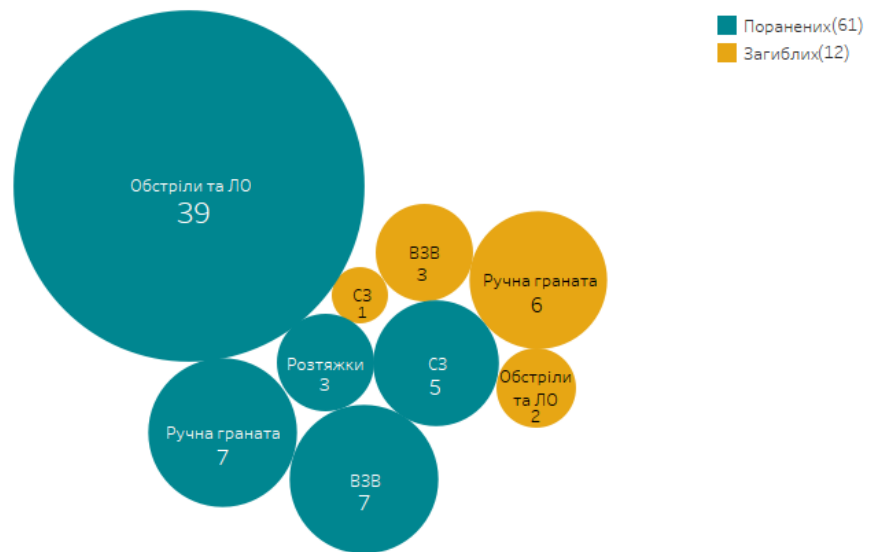
²⁹ Коментар Департаменту інформації та преси Міністерства закордонних справ Російської Федерації, доступний за посиланням http://www.mid.ru/en/web/guest/maps/ua/-/asset_publisher/ktn0ZLTvbbS3/content/id/2993360.

Жертви серед цивільного населення, 16 листопада 2017р. – 15 лютого 2018р.

Жертви серед цивільного населення за ознакою статі та віку

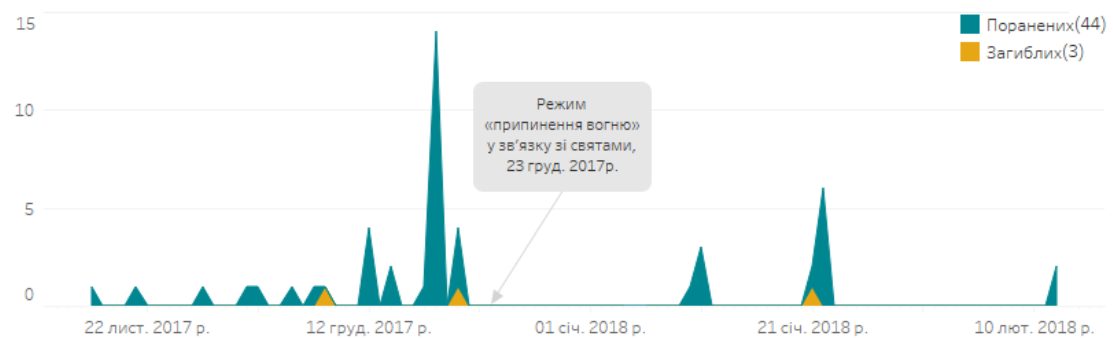

Причини жертв серед цивільного населення

ВЗВ: Вибухонебезпечні залишки війни | ЛО: Легке озброєння | СЗ: Стрілецька зброя

Хронологія жертв серед цивільного населення від обстрілів, легкого озброєння та стрілецької зброї

В. Позбавлення волі, насильницькі зникнення та викрадення, катування і жорстоке поводження та сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом

*Це дуже важко... Не тільки для нього, але і для нас також...
Ти ніколи не знаєш, як себе тепер з ним поводити.
Він не розповідає мені нічого про те, що з ним там відбувалося.
Може його там били, може ні.
Я не можу знати напевно, що с ним там відбувалось, проте вони точно зламали
моєму синові душу.
- Мати жертви катувань.*

1. Доступ до місць тримання під вартою

25. На території, яка контролюється Урядом, УВКПЛ продовжувало користуватися безперешкодним доступом до офіційних місць тримання під вартою. УВКПЛ провело 113 конфіденційних інтерв'ю з особами, які перебувають у слідчих ізоляторах (СІЗО) в Бахмуті, Харкові, Херсоні, Києві, Маріуполі, Миколаєві, Одесі та Старобільську, а також із засудженими у виправних колоніях Харківської, Херсонської та Одеської областей.

26. Як у «Донецькій народній республіці», так і у «Луганській народній республіці» УВКПЛ, як і раніше, було відмовлено в доступі до місць несвободи для зустрічі з ув'язненими, попри неодноразові запити. Така незмінна відмова продовжила викликати серйозне занепокоєння щодо умов тримання під вартою та можливих порушень прав людини, зокрема катувань і жорстокого поводження. Інформація, отримана УВКПЛ безпосередньо від ряду ув'язнених, зокрема від деяких із тих, які були звільнені озброєними групами в рамках одночасного звільнення «всіх на всіх» згідно з Мінськими домовленостями (див. Додаток II), підтверджує наявність підстав для такого занепокоєння.

27. За відсутності доступу до місць несвободи на території, яка контролюється озброєними групами, у цій доповіді неможливо відобразити фактичну кількість випадків позбавлення волі, насильницьких зникнень і викрадень, катувань, жорстокого поводження і сексуального насильства.

2. Незаконне/свавільне позбавлення волі, насильницькі зникнення і викрадення, катування, жорстоке поводження і сексуальне насильство

28. Протягом звітному періоді УВКПЛ задокументувало 115 достовірних повідомлень про незаконне або свавільне тримання під вартою, катування, жорстоке поводження і (або) сексуальне насильство, які мали місце з обох сторін лінії зіткнення. У 15 з цих випадків мали місце порушення прав людини, що, за повідомленнями, були скоєні впродовж звітного періоду. До трьох випадків була причетна Служба безпеки України (СБУ), а до 12 – озброєні групи.

29. У чотирьох випадках³⁰, що мали місце у вересні-грудні 2017 року на території, яка контролюється Урядом, жертви, за повідомленнями, були викрадені групою невстановлених осіб у масках, цивільному одязі або камуфляжній формі без знаків розрізнення або емблем, у громадському місці в денний час. Ці випадки ілюструють тенденцію, що знов з'явилася у вересні 2017 року (раніше вона помічалася у 2014-2015

³⁰ Інтерв'ю, проведені УВКПЛ, листопад 2017 р. – січень 2018 р.

роках)³¹: осіб, затриманих на території, контрольованій Урядом, піддають свавільному позбавленню волі, катуванням і жорстокому поводженню у спосіб, який не дозволяє жертвам подавати скарги у ефективний спосіб і, таким чином, перешкоджає офіційному розслідуванню повідомлень про порушення прав людини. Одна жертва розповіла про своїх викрадачів: «Я думав, що це бандити – вся ситуація виглядала саме так»³². Жертви повідомляли, що їм зав'язували очі або натягували на голову мішок, надягали наручники й відвозили у незнайоме місце (будівлю, підвал, гараж), де, за їхніми словами, били, погрожували насильством (включаючи, зґвалтування), імітували страту або гвалтували, примушуючи при цьому зізнатися у співпраці з Федеральною службою безпеки Російської Федерації (ФСБ) або озброєними групами. Це тривало від декількох годин до декількох днів або тижнів, упродовж яких жертви перебували з зав'язаними очима або ж особи, які скоювали вищезгадане, закривали свої обличчя³³. Потім жертву або переводили до СБУ, або «відпускали» на вулицю, де її негайно заарештовувало СБУ. У цей момент, за повідомленнями, затримання належним чином реєструвалося, про нього повідомлялися родичі, а затриманому повідомляли про підозру й проводили допит. Жертви, які залишаються під вартою, не стверджували, що зазнавали катувань або жорстокого поводження під час офіційного тримання під вартою.

30. Жертви повідомляли, що після переведення до офіційного місця тримання під вартою вони пройшли медичний огляд, як того вимагає закон та існуючі підзаконні акти³⁴; проте, у трьох випадках їх не розпитали детально про те, як вони отримали синці та інші помітні травми. В одному випадку медичні працівники просто задовольнилися «поясненням», що затриманий одержав травми до затримання, «впавши з дерева» або «сходів»³⁵, не ставлячи під сумнів правдоподібність цієї заяви. УВКПЛ продовжує документувати практику, коли медичні працівники не розпитують про наявні травми та не оцінюють отримані пояснення на предмет достовірності, а також небажання затриманих розповідати медичним працівникам про справжній характер їхніх травм через побоювання негативної реакції³⁶. Ці випадки звертають увагу на необхідність розвитку потенціалу медичного персоналу, особливо у місцях несвободи, стосовно проведення оглядів відповідно до стандартів Стамбульського протоколу³⁷.

³¹ УВКПЛ раніше повідомляло про таку тенденцію, яка була більш поширена у 2014-2015 рр. Тоді органи влади виправдовували таку практику тим, що через бойові дії неможливо негайно доставити затриманого до офіційного місця тримання під вартою.

³² Інтерв'ю, проведене УВКПЛ, 27 грудня 2017 р.

³³ У п. 926(d) Доповіді Спеціального доповідача п. Найджела С. Родлі, представленої відповідно до резолюції 1992/32 Комісії з прав людини, E/CN.4/1995/34, нагадується: «Кожний допит повинен починатися з ідентифікації всіх присутніх осіб. Усі допити повинні протоколюватися, імена і посади всіх присутніх повинні бути внесені до протоколу. Докази, одержані під час допиту, що проводився без протоколу, повинні виключатися з процедур судового розгляду. Практика зав'язування очей або закриття обличчя будь-яким ковпаком часто робить переслідування за законом за застосування катувань практично неможливим, оскільки потерпілі опиняються не в змоззі визначити особу тих, хто їх катував».

³⁴ З метою удосконалення законодавчого регулювання охорони здоров'я в місцях несвободи Міністерство Юстиції та Міністерство охорони здоров'я видало спільний Наказ № 1517/5/203 від 10 травня 2017 року, яким внесено зміни до раніше запровадженого механізму ідентифікації та реєстрації тілесних ушкоджень ув'язнених, а також осіб, які прибули до місць тримання під вартою. Цей оновлений порядок передбачає обов'язкову реєстрацію тілесних ушкоджень та повідомлення органів влади про це, медичний огляд ув'язнених за відсутності осіб, які не є медичним персоналом, свободу вибору лікаря та конфіденційність медичних записів.

³⁵ Затримані часто кажуть УВКПЛ під час інтерв'ю, що правоохоронні органи, що їх затримали, примушують їх, зокрема погрозами, надавати такі пояснення.

³⁶ Див., наприклад, Доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні за період з 15 серпня до 15 листопада 2017 року, п. 62; САТ/ОР/УКР/3, Візит до України представників Підкомітету із запобігання катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або принижуючим гідність видам поводження і покарання, що відбувся 19-25 травня та 5-9 вересня 2016 року: спостереження та рекомендації, надані державі-учасниці.

³⁷ У розділах IV, V і VI Стамбульського протоколу детально зазначено, що медичний огляд і психологічна експертиза повинні проводитися ретельно, навіть якщо у жертви немає нагальних скарг і гострих симптомів на момент обстеження. У Стамбульському протоколі підкреслено важливість опитування імовірної жертви і фіксацію відповідей на запитання про те, як були отримані травми, про процес одужання тощо.

На території, яка контролюється озброєними групами

31. УВКПЛ задокументувало зростання кількості випадків свавільного позбавлення волі цивільних осіб озброєними групами, причому ця тенденція спостерігається з літа 2017 року. УВКПЛ зареєструвало сім нових випадків³⁸, що трапилися протягом звітної періоду на території, яка контролюється «Донецькою народною республікою» та «Луганською народною республікою», та 18 випадків, які мали місце раніше³⁹. Жертви здебільшого були затримані «міністерством державної безпеки» («МГБ») або «управлінням по боротьбі з організованою злочинністю» («УБОЗ») на контрольно-пропускних пунктах, удома або на роботі. Після затримання на контрольно-пропускних пунктах часто здійснювалися обшуки у житлі і вилучення майна⁴⁰.

32. 15 січня 2018 року «МГБ» «Донецької народної республіки» визнало, що у 2017 році воно затримало 246 осіб за «підозрою у шпигунстві та державній зраді», 148 з яких мешкали та працювали на території, яка контролюється озброєними групами⁴¹. Дані щодо території, яка контролюється «Луганською народною республікою», відсутні.

33. Утримання під вартою «співробітниками» «МГБ» або «УБОЗ» «Донецької народної республіки» зазвичай починалося з «адміністративного арешту» терміном на 30 діб, протягом якого затримані перебували без зв'язку із зовнішнім світом (*incommunicado*)⁴². Після закінчення цього 30-денного терміну зазвичай надавався доступ до адвоката, і родичі з більшою імовірністю повідомлялися про затримання особи. Проте, після початкового тридцятиденного «адміністративного арешту» «прокурор» часто видавав «наказ» із новими «підставами» для «адміністративного арешту» і тримання під вартою⁴³.

34. Особи, затримані «МГБ» «Луганської народної республіки», також спочатку трималися під вартою без зв'язку із зовнішнім світом. У більшості випадків «МГБ», попри звернення родичів, не підтвердило факт затримання і (або) не надало інформації про місце тримання під вартою⁴⁴. УВКПЛ ще раз наголошує, що така практика рівнозначна насильницькому зникненню. До того ж, за відсутності доступу міжнародних організацій до затриманих тримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом викликає серйозне

³⁸ Сім випадків стосовно 12 осіб.

³⁹ В одному показовому випадку, задокументованому в звітному періоді, жертву було затримано на контрольно-пропускному пункті, який контролюється озброєними групами, у серпні 2017 року. Йому натягли на голову мішок і в наручниках доставили до будівлі «МГБ» у Донецьку. По дорозі його примушували зізнатися в шпигунстві й залякували. У «МГБ» його допитували протягом десяти годин, після чого наказали підписати документ із заявою про те, що на нього не здійснювався тиск. Коли він відмовився, «співробітник МГБ» запропонував йому два варіанти: підписати документ, здати особисті речі, зокрема паспорт, і залишити будівлю або не підписувати документ і опинитися у підвалі. Потерпілий обрав перший варіант і був звільнений. Після цього його двічі викликали повісткою до «МГБ» для допиту. Наприкінці листопада він звернувся до «МГБ» з вимогою повернути паспорт, а пізніше подав заяву «генеральному прокурору». 6 грудня, після того, як потерпілий та його адвокат подали скаргу до «МГБ», його було заарештовано по дорозі додому. «Співробітники МГБ» вивезли його в поле, обшукали й наказали підписати документи, заявивши, що інакше вони вивезуть його на мінне поле й він стане ще однією жертвою серед цивільного населення. Він протестував, але «співробітники» погрожували йому побиттям і смертю. Потерпілий підписав наступні документи: 1) заяву, де підтверджувалося, що він отримав назад свої документи від «МГБ»; 2) визнання усної «згоди» співпрацювати з СБУ з метою паплюження «Донецької народної республіки»; 3) «повідомлення» про «депортацію» з «ДНР» терміном на 5 років. Його відвезли на контрольно-пропускний пункт, повернули документи й мобільний телефон та передали на територію, яка контролюється Урядом.

⁴⁰ УВКПЛ задокументувало чотири такі випадки за звітний період. Ця практика відповідає й раніше зафіксованим випадкам.

⁴¹ <https://dan-news.info/obschestvo/sotrudniki-mgb-dnr-v-2017-godu-zaderzhali-po-podozreniyu-v-shpionazhe-i-gosizmene-pochti-250-chelovek.html>.

⁴² Див. також УВКПЛ, Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 16 лютого – 15 травня 2017 року (далі – «18-та доповідь УВКПЛ»), пп. 43-44; 20-та доповідь УВКПЛ, пп. 40-44.

⁴³ В рідкісних випадках особу відпускали невдовзі після затримання.

⁴⁴ У показовому випадку, задокументованому в звітному періоді, сімейна пара зникла під час перетину контрольно-пропускного пункту, який контролюється озброєними групами, 16 жовтня 2017 р. Родичі зверталися до «МГБ», «поліції» та «генерального прокурора», проте відповіді не отримали. 28 листопада родичі з'ясували, що пара була затримана «МГБ», але не змогли підтвердити їхнє місцезнаходження.

занепокоєння з приводу того, що особи, яких тримають під вартою, можуть піддаватися катуванням або жорстокому поводженню⁴⁵.

35. Викликає стурбованість той факт, що 2 лютого 2018 року «народна рада» «Луганської народної республіки» внесла зміни до «закону про військовий стан»⁴⁶, включивши до нього поняття «превентивне затримання», яке може застосовуватися на строк до 30 діб і продовжуватися до 60 діб. Спричиняє занепокоєння те, що таке «затримання» може застосовуватися на підставі рішення «міністра державної безпеки» або «міністра внутрішніх справ» за погодженням з «генеральним прокурором» й може ґрунтуватися на твердженнях про те, що дана особа, *можливо*, була причетна до злочинів проти безпеки «республіки».

3. Становище осіб, ув'язнених до початку конфлікту

36. УВКПЛ вітає переведення двадцяти осіб, ув'язнених до початку конфлікту, з семи виправних колоній, розташованих на території, яка контролюється «Донецькою народною республікою», на територію, яка контролюється Урядом, що відбулося 7 лютого 2018 року⁴⁷. З серпня 2015 року на територію, яка контролюється Урядом, переведено 186 осіб (включаючи 4 жінки). До цього часу переведення здійснювалося під егідою Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини на основі діалогу з представниками «Донецької народної республіки», що є прикладом заходу, направлено на зміцнення довіри задля забезпечення прав людини. УВКПЛ відомо принаймні про 104 ув'язнених, які звернулися з проханням про переведення на територію, яка контролюється Урядом.

37. Так само як особи, ув'язнені до початку конфлікту, які були переведені раніше⁴⁸, так і нещодавно переведені особи повідомили про загалом погані умови ув'язнення, зокрема йшлося про нестачу їжі та її неналежну якість⁴⁹ та відключення електроенергії протягом дня. Медичну допомогу також характеризували як недостатню через дефіцит медичних працівників або небажання працівників надавати медичну допомогу. Деякі затримані стверджували, що їм доводилося отримувати дозвіл «адміністрації» колонії на проходження лікування. Найгострішою проблемою був брак медикаментів (зокрема спеціальних препаратів для лікування діабету); єдиний шлях, яким можна було отримати потрібні медикаменти, - це знайти іншого ув'язненого зі схожим діагнозом і попросити його родичів привезти додаткову кількість препарату. За цих умов посилки від родичів мали для ув'язнених особливе значення. Головною причиною, через яку особи, ув'язнені до початку конфлікту, просять перевести їх, є прагнення до полегшення спілкування і контактів із родичами, зокрема шляхом відвідувань. УВКПЛ відзначає, що з 11 січня 2018 року підтримання контактів між особами, ув'язненими до початку конфлікту, та їхніми сім'ями значно ускладнилося, тому що у роботі основного українського оператора мобільного зв'язку, Vodafone, в Луганську, почали виникати перебої, а в Донецьку він зник взагалі (див. нижче «Право на достатній життєвий рівень»).

⁴⁵ «Катування найчастіше практикується під час тримання під вартою «інкомунікадо». Тримання під вартою «інкомунікадо» повинно бути визнано незаконним, і особи, яких тримають під вартою «інкомунікадо», повинні бути звільнені негайно. Закон має передбачати забезпечення затриманого доступом до адвоката впродовж 24 годин з моменту затримання. Співробітники органів безпеки, які нехтують цими положеннями, повинні бути покарані. [...] За всіх обставин одному з родичів затриманого мають повідомити про арешт і місце тримання під вартою протягом 18 годин». Доповідь п. Найджела С. Родлі, Спеціального доповідача з питання про катування, та інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують гідність види поводження і покарання, представлена відповідно до резолюції 1992/32 Комісії з прав людини, E/CN.4/1995/34, п. 926(d).

⁴⁶ Було введено в дію у 2014 р. і не скасовано.

⁴⁷ Усі 20 ув'язнених були засуджені до початку конфлікту. Їх тримали у наступних виправних колоніях: № 32 (Макіївка), № 52 (Єнакієве), № 97 (Макіївка), № 28 (Торез), № 33 (Кіровське), № 124 (Донецьк) і № 3 (Жданівка) для хворих на туберкульоз. УВКПЛ провело інтерв'ю з 14 з цих 20 ув'язнених.

⁴⁸ Див., наприклад, 20-ту доповідь УВКПЛ, пп. 63-64.

⁴⁹ Ув'язнені повідомляли, що їжа «часто була гнилою», а «іноді небезпечною для споживання»; якщо їжа була кращої якості, то порції були малими й недостатніми. У деяких колоніях у 2014-2015 рр. ситуація була особливо поганою, «рівносильною голодуванню».

38. Критерії, застосовувані озброєними групами для відбору осіб для переведення, залишилися незрозумілими. Переведені ув'язнені повідомили, що «влада» на території, яка контролюється «Донецькою народною республікою» продовжує відмовляти у переведенні особам, ув'язненим до початку конфлікту, які офіційно зареєстровані на контрольованій Урядом території Донецької області або у Криму. Декілька переведених ув'язнених повідомили, що за прохання про переведення на територію, контрольовану Урядом, їх поміщали в одиночну камеру на строк до 15 діб.

39. Станом на 15 лютого 2018 року «Луганська народна республіка» не вжила практичних кроків для переведення осіб, ув'язнених до початку конфлікту, ігноруючи звернення до «влади» щонайменше 64 ув'язнених, що підтверджує УВКПЛ. Це викликає особливе занепокоєння, враховуючи повідомлення про погіршення ситуації з наданням медичної допомоги у пенітенціарних установах. Крім того, перетнути лінію зіткнення у Луганській області важко (прямої автомобільної переprави немає, лише пішохідний міст), через що відвідування членами сімей є дуже проблематичним⁵⁰.

40. Особливу увагу слід приділити ув'язненим, які залишаються у місцях несвободи у «Донецькій народній республіці» або «Луганській народній республіці», які після початку конфлікту були або виправдані судом на території, яка контролюється Урядом⁵¹, або відбули свій термін покарання, або оскаржили вирок суду першої інстанції. Крім того, УВКПЛ отримало повідомлення про декількох осіб, ув'язнених до початку конфлікту, які так і не були засуджені, але були доправлені до Донецька для проведення судово-медичної експертизи на початку 2014 року, до того, як спалахнув конфлікт. Вони перебувають у СІЗО як у пастці майже чотири роки, що рівносильне свавільному позбавленню волі.

41. На території, яка контролюється Урядом, УВКПЛ продовжило спостерігати за запровадженням триваючої пенітенціарної реформи. В той час, як переведення всіх медичних працівників з підпорядкування Міністерству юстиції до Міністерства охорони здоров'я є позитивним кроком, цей процес ще не завершено⁵². Через невизначеність щодо трудових договорів медичні працівники, працюючі у СІЗО, почали звільнятися з роботи, що може негативно вплинути на надання медичної допомоги у цих закладах. Крім того, залишається складним надання спеціалізованих медичних послуг затриманим/ув'язненим через брак належного транспорту і охоронюваних палат у лікарнях загального профілю. В той же час, медикаментозне забезпечення ув'язнених, хворих на ВІЛ та полі резистентний туберкульоз, покращилось.

III. Відповідальність за порушення прав людини і здійснення правосуддя

В СБУ «зелене світло» робити все, що їм заманеться.
- Правоохоронець особі, затриманій у зв'язку з конфліктом.

⁵⁰ У Луганській області є лише один офіційний маршрут переходу через лінію зіткнення. Він відкритий лише для пішоходів (не для автомобілів), яким доводиться йти дерев'яними пандусами, що з'єднують частини зруйнованого мосту. Такий перехід є особливо складним для осіб з інвалідністю, сімей з дітьми або людей похилого віку.

⁵¹ Озброєні групи не визнають рішення українських судів, що призводить до свавільного і тривалого тримання під вартою.

⁵² Натомість Міністерство юстиції утворило Державну установу «Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України».

A. Відповідальність за порушення прав людини на сході

42. Відбулося декілька позитивних зрушень у зусиллях з розслідування та притягнення до відповідальності державних акторів, відповідальних за різноманітні порушення прав людини⁵³. Втім, має бути проведена ще велика кількість розслідувань порушень прав людини, в яких порушниками, імовірно, виступали військовослужбовці та співробітники служби безпеки. УВКПЛ помітило, що деякі інциденти, які трапилися на ранніх етапах конфлікту, є досі не розслідуваними або розслідувані неналежним чином⁵⁴.

B. Право на справедливий судовий розгляд

43. Особи, які постали перед судам за обвинуваченнями, пов'язаними зі збройним конфліктом, продовжували стикатися з порушеннями норм судового захисту і процесуальних гарантій.

44. Осіб, обвинувачених у належності до озброєних груп або у зв'язках із ними, після арешту поміщають під варту Проте, суди часто не проводили ретельне дослідження обставин арешту, зокрема можливого застосування катувань⁵⁵. УВКПЛ спостерігало за деякими із цих судових процесів і у ряді справ помітило відсутність рівноправності сторін, зокрема суди ігнорували аргументи адвоката захисту й посилялися виключно на ч. 5 ст. 176 Кримінального процесуального кодексу України⁵⁶, уникаючи, таким чином, обов'язку вивчити питання про те, чи є досудове тримання під вартою обґрунтованим та необхідним і чи не становить воно собою свавільне позбавлення волі. Це було помічено і у випадках, коли суди виносили рішення про продовження терміну досудового тримання під вартою.

45. Міжнародне право в галузі прав людини вимагає, щоб будь-яке тримання під вартою за кримінальним обвинуваченням піддавалося судовому контролю⁵⁷. Це включає, зокрема, доправлення затриманого до судді відразу після арешту⁵⁸ і періодичний перегляд

⁵³ Наприклад, військові прокуратори Харківського і Маріупольського гарнізонів проводять розслідування тверджень про незаконний арешт, тримання під вартою та застосування співробітниками СБУ незаконних методів ведення допиту; чотирьох солдатів ЗСУ зараз судять у Сватівському районному суді Луганської області за обвинуваченнями у викраденні та вбивстві цивільної особи у червні 2014 р. в Кременіському районі Луганської області; на розгляді Красноармійського міськрайонного суду Донецької області перебувають судові провадження відносно п'ятих членів колишнього добровольчого батальйону «Донбас», трьох членів батальйону «Дніпро-1» і трьох членів «Правого сектора» щодо злочинів, скоєних проти цивільних осіб у 2014-2015 рр. і на початку 2016 р.; офіцер СБУ, справа обвинуваченого у нанесенні тілесних ушкоджень, що призвело до смерті мешканця Авдіївки у березні 2017 р., перебуває на розгляді у Дружківському міському суді Донецької області; в Ізюмському міськрайонному суді Харківської області добігає кінця судовий процес над двома співробітниками СБУ, обвинуваченими у спричиненні смерті цивільної особи, заарештованої на контрольно-пропускному пункті, шляхом її катування і незабезпечення отримання нею термінової медичної допомоги у листопаді 2014 р.

⁵⁴ Наприклад, див. справа Дмитра Шабрацького (див. Тематичну доповідь УВКПЛ «Відповідальність за вбивства в Україні», Додаток I, пп. 117-118). Попри висновок судово-медичної експертизи, згідно з яким він помер від кульового поранення в голову та мінно-вибухової травми, поліція кваліфікувала його смерть як самогубство і закрила справу. Сім'ї загиблого довелося отримувати рішення суду для поновлення розгляду справи, проте навіть після цього належного розслідування обставин його смерті проведено не було. Наприклад, не було проведено балістичну експертизу гвинтівки, знайденої поруч із тілом. У справі Романа Постоленка, цивільної особи, вбитої патрулем Державної прикордонної служби (див. Тематичну доповідь УВКПЛ «Відповідальність за вбивства в Україні», Додаток I, пп. 11-14), усіх імовірних винуватців було залучено в якості свідків, через що сім'я жертви не змогла отримати компенсацію або відшкодування, тому що, згідно з розслідуванням, ці солдати діяли в межах своїх функцій, коли відкрили вогонь. УВКПЛ зазначає, що під час розслідування справа двічі закривалася прокурором і відкривалася повторно за рішенням суду, що демонструє небажання розслідувати це вбивство як злочин, скоєний державними суб'єктами.

⁵⁵ УВКПЛ систематично документувало і повідомляло про застосування катувань для протиправного отримання «визнань». Див., наприклад, пп. 29, 65 і 68 вище; 20-ту доповідь УВКПЛ, пп. 47-50; 19-ту доповідь УВКПЛ, пп. 52-55.

⁵⁶ Частина 5 статті 176 передбачає тримання під вартою як єдиний можливий запобіжний захід для осіб, обвинувачених, зокрема, у належності до озброєних груп або у зв'язках із ними.

⁵⁷ МПГПП, статті 9 і 14.

⁵⁸ «Фізична присутність затриманих на слуханні надає можливість дізнатися про поведінку, якому їх було піддано в ув'язненні... Отже, вона слугує гарантією права на особисту недоторканність і заборони катувань і

законності продовження тримання під вартою судом. Досудове тримання під вартою повинно ґрунтуватися на індивідуальному визначенні обґрунтованості і доцільності цього заходу. Крім того, особи, які тримаються під вартою, мають право на якомога швидший судовий розгляд, наскільки це узгоджується з дотриманням їхніх прав на захист, для запобігання тривалого тримання під вартою на стадії досудового розслідування, що може поставити під загрозу презумпцію невинуватості⁵⁹.

46. Принаймні 25 осіб, заарештованих за підозрою в належності до озброєних груп або у зв'язках із цими групами, були позбавлені доступу до адвоката за їх власним вибором⁶⁰. Право обвинуваченого захищати себе особисто і на отримання допомоги адвоката, обраного самим ним, є однією з мінімальних гарантій, на які має право кожна обвинувачена особа⁶¹.

47. УВКПЛ продовжувало стежити за розглядом тих справ, пов'язаних із конфліктом, де на судову владу здійснювався тиск. Найбільш кричущим прикладом є справа проти Нелі Штепи, колишнього міського голови Слов'янська. Під час моніторингу судового процесу над нею УВКПЛ помітило залякування і тиск на суддів із боку правоохоронних органів⁶² і правих груп. Як наслідок, судді харківських судів неохоче розглядали цю справу, і не менш ніж 19 суддів взяли самовідвід, були відведені або звільнені, взяли лікарняний чи пішли у відпустку по догляду за дитиною під тиском прокуратури, або взагалі взагалі пішли з посади судді. Це призвело до четвертого розгляду справи з початку, що порушує право на судовий розгляд без невинуватих затримок⁶³.

48. УВКПЛ стурбоване спробами правоохоронних органів перешкодити звільненню осіб, затриманих у зв'язку з конфліктом, які відбули терміни свого покарання. УВКПЛ задокументувало випадок, коли чотири співробітники поліції були піддані репресаліям з боку СБУ за те, що дозволили Сергієві Юдаєву⁶⁴ залишити будівлю суду після його засудження і звільнення за амністією⁶⁵. Начальника конвою було звільнено зі служби за те, що він не перешкодив звільненню Юдаєва, а ще два співробітники, які були в конвої, отримали дисциплінарні стягнення. Крім того, співробітник, що супроводжував Юдаєва з зали суду, був обвинувачений у «зловживанні повноваженнями» та взятий від варту.

С. Резонансні справи щодо актів насильства, пов'язаних із масовими протестами та заворушеннями

49. УВКПЛ продовжило слідкувати за розвитком подій у кримінальних справах за фактом порушень прав людини, скоєних під час протестів на Майдані в Києві та у контексті актів насильства, що мали місце 2 травня 2014 року в Одесі.

жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження». Зауваження загального характеру № 35 Комітету ООН з прав людини, «Стаття 9 (Свобода та особиста недоторканність)», п. 34. Комітет ООН з прав людини, Зауваження загального характеру № 35, «Стаття 9 (Свобода та особиста недоторканність)», п. 37.

⁵⁹ Комітет ООН з прав людини, Зауваження загального характеру № 35 Стаття 9 (Свобода та особиста недоторканність), параграф 37.

⁶⁰ УВКПЛ постійно отримує заяви про те, що затриманим забороняється контактувати з адвокатом на початковій стадії затримання і тримання під вартою.

⁶¹ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, ст. 14; Європейська конвенція з прав людини, ст. 6.

⁶² Див., наприклад, 20-ту доповідь УВКПЛ, пп. 71 і 77.

⁶³ У січні 2018 р. судовий процес над Нелсю Штепою був зупинений, тому що декілька суддів Ленінського районного суду м. Харкова взяли самовідвід. Справу було передано до Жовтневого районного суду м. Харкова початку судового розгляду справи в четвертий раз, що викликає серйозне занепокоєння з приводу порушення права на судовий розгляд без невинуватих затримок.

⁶⁴ Сергій Юдаєв був обвинувачений у масових заворушеннях і хуліганстві у зв'язку з імовірною участю в захопленні Харківської обласної державної адміністрації 6-7 квітня 2014 р. Попри незначну тяжкість обвинувачень, його тримали під вартою протягом 3,5 років, з травня 2014 р.

⁶⁵ Вирок Київського районного суду м. Харкова від 6 листопада 2017 р. див. за посиланням <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70066827>. СБУ, за повідомленнями, пред'явило засудженому нові обвинувачення, що дозволило вимагати продовження терміну його досудового тримання під вартою.

1. Відповідальність за вбивства протестувальників на Майдані

50. У судовому провадженні щодо п'ятьох колишніх співробітників спеціального підрозділу «Беркут», які обвинувачуються у вбивстві 48 протестувальників 20 лютого 2014 року на Майдані Незалежності у Києві, прогрес був незначним. Двоє обвинувачених перебувають під вартою з квітня 2014 року, а троє – з лютого 2015 року. Святошинський районний суд м. Києва продовжив розглядати показання потерпілих і свідків.

51. Розслідуванню і притягненню до відповідальності і справах щодо серйозних порушень прав людини, скоєних у ніч з 18 на 19 лютого 2014 року на Майдані та у прилеглих районах, властиві серйозні недоліки. Попри очевидну координацію дій між СБУ⁶⁶, «тітушками»⁶⁷ та міліцією⁶⁸ стосовно нападів на протестувальників на Майдані, цей момент не відображений у кримінальних обвинуваченнях. Належне вивчення цього зв'язку могло вплинути на остаточну кваліфікацію порушень прав людини. В іншій справі залучення «тітушок» вищими (колишніми) посадовцями Уряду є очевидним, огляду на факт видачі автоматів Калашникова з арсеналу Міністерства внутрішніх справ, що порушує питання індивідуальної кримінальної відповідальності колишніх вищих посадовців за злочини, скоєні «тітушками»⁶⁹.

52. УВКПЛ також стурбоване особливим ставленням, що, як вбачається, забезпечене «тітушкам», у результаті котрого жертвам їхніх злочинів відмовляється у правосудді. Наприклад, Шевченківський районний суд м. Києва⁷⁰ звільнив з-під варті ватажка банди «тітушок» під домашній арешт, після чого звільнив його і з-під домашнього арешту, хоча той продовжував скоювати злочини, зокрема акти насильства, які загрожували громадській безпеці⁷¹. Крім того, ці нові злочини були скоєні, коли він нібито перебував

⁶⁶ Справа за обвинуваченням колишнього начальника Управління СБУ у м. Києві та Київській області наразі знаходиться на розгляді у Шевченківському районному суді м. Києва за обвинуваченням в організації вбивства 10 осіб у спосіб, що загрожує іншим, і організації завдання тілесних ушкоджень групою осіб у спосіб, що спричиняє особливі страждання, в результаті чого одна особа загинула, а загальна кількість потерпілих становить 22 особи.

⁶⁷ Озброєні цивільні особи, іноді одягнені в камуфляжну форму та маски, часто раніше судимі, які залучалися правоохоронними органами для нападів на протестувальників.

⁶⁸ Час збору «тітушок» на Софійській площі у Києві збігається з початком «антитерористичної операції» у центрі міста. Так само вони покинули місце подій приблизно у той момент, коли активна фаза «операції» завершилася; відеозаписи з камер спостереження на місці подій свідчать, що «тітушки» залишили це перехрестя о 3:00 год., після того, як активна фаза «антитерористичної операції» на Майдані, що тривала п'ять годин, закінчилася (див. реконструкцію подій за посиланням http://talio.org/en/events/vasiltsov_and_veremiy). Місце їх дислокації також навряд чи було випадковим – Софійська площа знаходиться всього лише у декількох кварталах від Майдану, безпосередньо на шляху протестувальників, які відступали з Майдану після очікуваного розгону міліцією та силами безпеки в ході «антитерористичної операції». Цікаво, що напади на беззбройних протестувальників були здійснені у безпосередній близькості від будівлі Управління МВС України в Київській області, але міліція не втручалася. Крім того, мета залучення «тітушок» була схожою на мету «антитерористичної операції». Як результат, дві особи були застрелені (Віталій Васильцов і В'ячеслав Веремій), а ще як мінімум шість осіб отримали вогнепальні поранення. Багато інших осіб піддалися фізичному насильству.

⁶⁹ Слідство встановило, що вищі посадові особи Міністерства внутрішніх справ (МВС) організували незаконну передачу вогнепальної автоматичної зброї та боєприпасів «тітушкам» 20 лютого 2014 р. для застосування проти протестувальників, і ідентифікувало 12 підозрюваних, включаючи колишнього Міністра внутрішніх справ, колишнього начальника Департаменту матеріального забезпечення МВС і колишнього очільника київської міліції (<http://rrg.gov.ua/reestr-kriminalnih-provadzhen/golovne-slidche-upravlinnja-generalnoi-prokuraturo-ukraini/postachannya-ta-zastosuvannya-spetsaso/>). Вогнепальну зброю зі складу «тітушкам» видавав колишній співробітник спеціального підрозділу МВС по боротьбі з організованою злочинністю.

⁷⁰ 22 грудня 2017 року Шевченківський районний суд м. Києва засудив ватажка банди до чотирьох років позбавлення волі і звільнив від відбування покарання з іспитивим строком на два роки (див. вирок за посиланням <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71189809>). Суд встановив, що йому було виплачено 20 тис. доларів США за залучення 200-300 молодих чоловіків спортивної статури для «охорони громадського порядку», яким було видано (невстановленою особою) бити, після чого вони розмістилися на Софійській площі (за кілька кварталів від Майдану Незалежності). Помітивши, що журналіст В'ячеслав Веремій знімає їх на відеокамеру з таксі, обвинувачений разом з іншими «тітушками» витягли його з машини й сильно побили битами. Коли він спробував утекти, один із нападників вистріляв йому в спину, спричинивши його смерть. Попри ці факти, суд прийняв аргументи захисту, який заявив, що обвинувачений наказував іншим не торкатися жертви, а той, хто стріляв, діяв за власною ініціативою, кваліфікувавши, таким чином, цей злочин як «хуліганство».

⁷¹ Ватажок банди був заарештований 29 березня 2014 р. і знаходився під вартою за обвинуваченням у вбивстві В'ячеслава Веремія, але 27 травня 2014 р. через загрози, які він, за повідомленнями, отримував, перебуваючи під вартою, його помістили під домашній арешт, а також надали захист Державною службою охорони. Невдовзі після цього прокурор змінив кваліфікацію злочину з убивства на хуліганство. 22 серпня 2014 р. обвинувачений

під захистом Державної служби охорони (9 жовтня 2015 року та 5 травня 2016 року). 26 грудня той самий суд у рамках іншої справи звільнив двох «тітушок» під домашній арешт (трегій обвинувачений вже знаходився під домашнім арештом). Усіх їх обвинувачують у замаху на вбивство вісьмох протестувальників⁷².

53. Серед позитивних моментів УВКПЛ вітає зрушення у розслідуванні вбивств 13 співробітників правоохоронних органів під час протестів на Майдані⁷³. На даний момент, коли пройшло майже чотири роки після цих подій, Генеральна прокуратура України повідомила, що одній особі висунуті обвинувачення у вбивстві двох та завданні вогнепальних поранень третью співробітнику правоохоронних органів⁷⁴.

2. Відповідальність за насильство 2 травня 2014 року в Одесі

54. Слідство і судові процеси стосовно актів насильства, що мали місце 2 травня 2014 року в Одесі, як і раніше, мали односторонній характер, підриваючи дотримання прав потерпілих і обвинувачених. Двоє виправданих обвинувачених (члени груп прибічників федералізації), які були відразу ж повторно заарештовані 18 вересня 2017 року, залишаються під вартою в ході розслідування за новими обвинуваченнями⁷⁵. Як підтвердила Одеська прокуратура на зустрічі з УВКПЛ 24 листопада 2017 року, 18 жовтня 2017 року Апеляційний суд Одеської області постановив, що орган влади, який здійснює тримання під вартою, не надав одному з обвинувачених доступ до найнятого ним адвоката, й дав доручення прокурору розпочати кримінальне розслідування за цим фактом⁷⁶. Прокурор, однак, відмовився це зробити⁷⁷.

55. УВКПЛ занепокоєне також відсутністю прогресу у розслідуванні фактів посягання і тиску на суддів, які розглядають справи щодо масових заворушень, збоку активістів, які виступають за єдність, незважаючи на те, що потерпілі або свідки впізнали деяких з імовірних винуватців⁷⁸.

був звільнений з-під домашнього арешту під особисте зобов'язання. 19 жовтня 2014 р. Шевченківський районний суд м. Харкова задовольнив клопотання прокурора щодо проведення суду в закритому режимі (відеозапис засідань доступний за посиланням <https://www.youtube.com/watch?v=JA4OCzQCX0A>). Під час розгляду цієї справи він скоїв ще два злочини. 17 березня 2016 р. Києво-Святошинський районний суд Київської області визнав його винним у незаконному зберіганні зброї та засудив його трьох років позбавлення волі з іспитовим строком (вирок доступний за посиланням <http://reyestr.court.gov.ua/Review/56651650>). Другий судовий процес за обвинуваченням у хуліганстві, зокрема у скоєнні нальоту на автозаправну станцію, під час якого декілька осіб отримали тілесні ушкодження, а в одну особу був здійснений постріл з «травматичного пістолета», наразі перебуває на розгляді в Солом'янському районному суді м. Києва (кримінальне провадження № 760/4865/17-к). Вищевикладене не переконало Шевченківський районний суд м. Києва, який розглядає справу про вбивство В'ячеслава Веремія, змінити запобіжний захід Юрієві Крисіну.

⁷² Рішення суду доступне за посиланням <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71231699>. Троє «тітушок» обвинувачуються у замаху на вбивство шістьох протестувальників з використанням вогнепальної зброї, нападі на протестувальників і їх залякуванні із застосуванням бит і кийків та здійсненні «спільного злочинного задуму, спрямованого на протидію мирним протестам» разом із невстановленими особами у період із 22:30 год. 18 лютого до 2:30 год. 19 лютого 2014 р.

⁷³ Див. Тематичну доповідь УВКПЛ «Відповідальність за вбивства в Україні з січня 2014 р. до травня 2016 р.», Додаток I, табл. 1.

⁷⁴ Брифінг Генеральної прокуратури України, 12 лютого 2018 р. Також див. брифінг Начальника Департаменту спеціальних розслідувань Генеральної прокуратури, 20 лютого 2018 р. за посиланням https://www.youtube.com/watch?v=yVsd_zkA0Rc.

⁷⁵ Див. 20-ту доповідь УВКПЛ, п. 90.

⁷⁶ Ухвала від 18 жовтня 2017 р., доступна за посиланням <http://reyestr.court.gov.ua/Review/69748019>.

⁷⁷ Зустріч, проведена УВКПЛ, 21 грудня 2017 р.

⁷⁸ 9 січня 2018 р. УВКПЛ отримало відповідь (датовану 26 грудня 2017 р.) Малиновського відділу поліції в м. Одесі, де повідомлялося, що розслідування кримінальної справи за фактом тиску на колегію суддів Малиновського районного суду м. Одеси 30 листопада 2015 р. та нападів на адвоката 18 липня 2016 р. і 12 травня 2017 р. триває, а розслідування кримінальної справи за фактом тиску на суддів Апеляційного суду Одеської області 7 червня 2016 р. закрито через відсутність складу злочину. Див. Доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні, 16 листопада 2015 р. – 15 лютого 2016 р. (далі - «13-та доповідь УВКПЛ»), п. 100; Доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні, 16 травня – 15 серпня 2016 р. (далі - «15-та доповідь УВКПЛ»), п. 87-89.

IV. Одночасне звільнення затриманих згідно з Мінськими домовленостями

*Ми дамо тобі 8 років а потім, можливо, обміняємо.
Не розраховуй на суд, ти тут знаходишся в якості заложника.
- Правоохоронець особи, затриманій у зв'язку з конфліктом.*

56. 27 грудня 2017 року відбулося одночасне звільнення затриманих за принципом «всіх на всіх», передбачене Мінськими домовленостями⁷⁹: 233 особа була звільнена Урядом України, а 74 особи – озброєними групами.

57. Уряд звільнив 157 осіб (включаючи 15 жінок) до «Донецької народної республіки» та 76 осіб (включаючи 3 жінок) до «Луганської народної республіки». Усі затримані або трималися під вартою правоохоронними органами (затримані за підозрою в належності до озброєних груп або інших зв'язках із ними, справи щодо яких все ще перебували на розгляді суду), або вже почали відбувати покарання (переважно за статтею 258-3 Кримінального кодексу, сприяння терористичним організаціям).

58. З 74 затриманих, звільнених озброєними групами⁸⁰, 41 були цивільними особами⁸¹, 33 – військовослужбовцями українських сил (Збройних Сил України та Національної гвардії). «Донецька народна республіка» звільнила 58 осіб (включаючи п'ять жінок), а «Луганська народна республіка» - 16 осіб (усі – чоловіки).

59. 20 січня 2018 року відбулися подальші звільнення. Уряд України звільнив одну цивільну жінку, в той час, як «Донецька народна республіка» - військовослужбовця Збройних Сил України⁸², тобто загальна кількість звільнених в рамках одночасного звільнення збільшилася до 309 осіб. (На додаток до обговорення у цій главі в Додатку II наведено більш детальний опис одночасного звільнення та пов'язані із ним занепокоєння з питань прав людини.)

A. Тримання під вартою у процесі підготовки до одночасного звільнення

60. До одночасного звільнення всі 234 особи, які перебували під вартою на території, яка контролюється Урядом, знаходилися у різних місцях тримання під вартою по всій Україні, хоча деякі з них, вже були офіційно звільнені з-під варти ухвалою суду.

61. Перед запланованим одночасним звільненням 177 осіб було доправлено до санаторію «Зелений гай» поблизу м. Святогірська (Донецька область)⁸³. Вони знаходилися під охороною озброєних співробітників СБУ, їм не дозволялося виходити з приміщення, проте можна було вільно пересуватися всередині будівлі, й один раз на день передбачалася прогулянка територією санаторію тривалістю до двох годин. Деяким

⁷⁹ «Забезпечення звільнення і обміну всіх заручників і незаконно утримуваних осіб на основі принципу «всіх на всіх» передбачено у п. 6 Комплексу заходів із виконання Мінських домовленостей. Англійський текст доступний за посиланням https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/UA_150212_MinskAgreement_en.pdf. Робоча група з гуманітарних питань ухвалила рішення про одночасне звільнення наприкінці листопада 2017 р., що стало результатом року напружених дискусій у Мінську.

⁸⁰ Одна жінка вирішила залишитись в Донецьку через сімейні обставини.

⁸¹ Деякі цивільні особи раніше входили до складу добровольчих батальйонів, але на момент затримання не брали участі у бойових діях.

⁸² Таким чином, за звітний період у рамках одночасного звільнення Уряд України звільнив загалом 234 особи (включаючи 19 жінок), а озброєні групи – 75 осіб (включаючи 5 жінок).

⁸³ Деяких доправили до «Зеленого гаю» ще 15 грудня 2017 р., а інших привезли туди всього лише за кілька днів до звільнення, яке відбулося 27 грудня.

затриманим не повідомили про те, куди й чому їх везуть. Дехто не зміг повідомити своїм родичам або адвокатам про своє місцезнаходження⁸⁴.

62. Інші затримані (переважно ті, що утримувались на заході України) спочатку були перевезені до Лук'янівського СІЗО у Києві, де близько 30 з них були спочатку поміщені в камеру, де було тільки 18 ліжок, через що вони були змушені спати по черзі⁸⁵. Через 10 днів їх перевели до Харківського СІЗО, до них приєдналися інші затримані в очікуванні на звільнення. Хоча в одній камері знаходилося близько 40 осіб, деякі з них повідомили, що місця було достатньо⁸⁶. Вранці 27 грудня 2017 року їх доставили до контрольно-пропускного пункту «Зайцеве», де вони приєдналися до групи осіб, які утримувалася у «Зеленому гаї».

В. Повідомлення про порушення прав людини

63. З метою захисту людей та їхніх сімей шляхом суворого дотримання принципів конфіденційності та інформованої згоди, у доповіді подано загальний аналіз проблем, а не докладну інформацію щодо окремих випадків⁸⁷.

64. Із 234 осіб, звільнених Урядом, УВКПЛ вже слідкувало за 142 справами ще до одночасного звільнення, проводивши інтерв'ю з особами у місцях тримання під вартою та здійснюючи моніторинг відповідних судових процесів. Після одночасного звільнення УВКПЛ провело подальші інтерв'ю, і станом на 15 лютого 2018 року воно опитало 64 зі звільнених осіб з обох сторін лінії зіткнення. Усі вищезгадані особи, з якими проводилися інтерв'ю, піддавалися катуванням або жорсткому поведженню, сексуальному насильству, погрозам насильством, нелюдським умовам тримання під вартою і (або) порушенням гарантій справедливого судового розгляду. Ці порушення (більшість з яких мали місце до початку звітнього періоду) є показовим відображенням системних проблем у галузі прав людини, які ще більше загострюються через конфлікт.

65. Аналіз інтерв'ю, проведених до та після одночасного звільнення, свідчить про те, що випадки тримання під вартою без зв'язку з зовнішнім світом і катувань були більш поширеними у 2014-2015 роках, ніж у наступні роки. У той період в затриманнях часто були задіяні «добровольчі батальйони». Про катування найчастіше повідомляли особи, яких утримували у приміщенні СБУ в Харкові, особливо у 2015 році. Застосовувалися такі методи, як удушення протигазом, спричинення вивихів суглобів, використання електричного струму та імітація страти. Затримані також одержували погрози смертю і погрози сексуального насильства як на свою адресу, так і на адресу своїх сімей, і не забезпечувалися медичною допомогою. Катування зазвичай тривало до тих пір, поки затримані не підписували заяви, в яких вони свідчили проти себе⁸⁸. Члени озброєних груп, за повідомленнями, зазвичай піддавалися насильству в більшою мірою. Звільнені особи

⁸⁴ Інтерв'ю, проведені УВКПЛ, листопад-січень 2018 р. Уряд поінформував УВКПЛ, що такі обмежувальні заходи було застосовано з метою забезпечення безпеки затриманих.

⁸⁵ Умови тримання в транзитних камерах в СІЗО по всій території України є поганими загалом.

⁸⁶ Інтерв'ю, проведене УВКПЛ, 6 лютого 2018 р.

⁸⁷ Багато осіб, звільнених з-під варті, мають обґрунтовані побоювання помсти, причому деякі з них або їхні сім'ї вже отримали погрози. Крім того, УВКПЛ прагне забезпечити найвищий рівень захисту жертв шляхом суворого дотримання принципів конфіденційності та інформованої згоди.

⁸⁸ «УВКПЛ задокументувало справи восьми осіб, затриманих і підданих катуванням співробітниками СБУ у Харкові у 2015 році. Троє з них були заарештовані окремо один від одного у травні 2015 року. На них надягли наручники і пакети на голову. Їх відвезли до будівлі СБУ у Харкові, де їх окремо одного від одного допитували і катували протягом декількох годин. Зокрема, їх душили з використанням протигазу, зміщували суглоби, застосовували електричний струм та імітували страту. Їм також погрожували смертю і сексуальним насильством щодо їхніх родин. Співробітники СБУ змусили їх підписати заяви про «визнання вини» та відмовили їм у доступі до безкоштовного адвоката. Після цього їх перевели до лікарні, де лікар відмовився зафіксувати очевидні травми. В іншій справі, яка також сталася у травні 2015 року, чоловіка було затримано співробітниками СБУ. На шляху до будівлі СБУ в Харкові порушники зупинили автомобіль та застосували до нього катування електричним струмом. Коли вони дісталися будівлі СБУ, потерпілого знову почали катувати, доки він не «визнався». Станом на 15 серпня 2017 року усі четверо потерпілі перебувають у слідчому ізоляторі. Військова прокуратура розпочала кримінальне провадження з приводу цих порушень». 19-та доповідь УВКПЛ, п. 58.

також розповідали УВКПЛ, що під час затримання до них застосовували надмірну силу й не дозволяли спілкуватися з адвокатом, поки вони не «зізнавалися».

66. Інтерв'ю зі звільненими з-під варті показують також, що особи (особливо жінки), затримані Урядом наприкінці 2016 року і у 2017 році, меншою мірою піддавалися фізичному насильству, ніж у попередні періоди⁸⁹. Водночас через те, що у затриманих часто були зав'язані очі або був мішок на голові або кривдники закривали свої обличчя, ідентифікувати осіб, які вчинили порушення було майже неможливо, що значно обмежило можливість успішного подання скарг.

На території, яка контролюється озброєними групами

67. З-поміж 75 осіб, звільнених озброєними групами, 41 особа була цивільною: двох свавільно утримували з грудня 2014 року, 13 – з 2015 року, 17 – з 2016 року та 9 – з лютого-березня 2017 року. УВКПЛ провело інтерв'ю з 20 звільненими цивільними особами. Їх було затримано або вдома, або на роботі, або на вулиці, зазвичай озброєними людьми без знаків розрізнення. У 18 випадках їх доставили до «МГБ» «Донецької народної республіки» або «Луганської народної республіки», які, за повідомленнями, «розслідували» ці справи⁹⁰. Упродовж початкового періоду тримання під вартою – щонайменше одного місяця – кожен особу тримали без зв'язку з зовнішнім світом, відмовляли у доступі до адвоката й не дозволяли спілкуватися з родичами⁹¹. Протягом цього часу у більшості задокументованих випадків затримані перебували або у підвалах будівель «МГБ», або у приміщеннях, як правило, не призначених для тримання під вартою, і їх регулярно доправляли до «МГБ» на допити⁹². Затриманим часто надягали мішок на голову або зав'язували очі, надягали наручники і (або) прив'язували до стільця. В усіх задокументованих випадках «співробітники МГБ» погрожували тяжким фізичним насильством або звалтуванням стосовно самих затриманих або їхніх родичам, якщо вони відмовлялися «співпрацювати».⁹³ Такі погрози зазвичай супроводжувалися ударами по голові або тілу, змушуючи жертв вірити в те, що така небезпека є неминучою та реальною.

68. У 15 з 20 задокументованих випадків під час допитів застосовувалося фізичне насильство, рівносильне катуванням, поки затриманий не «свідчив проти себе» і не писав, і (або) підписував такі «показання», і (або) його «показання» записувалися на відеокамеру. Найпоширенішими методами катування були імітація страти⁹⁴, ураження електричним струмом⁹⁵, побиття⁹⁶ і удушення шляхом надягання мішку на голову⁹⁷.

⁸⁹ Інтерв'ю, проведені УВКПЛ, 26 серпня 2016 р., 13 квітня 2017 р., 20 і 27 вересня 2017 р., 2 і 3 лютого 2018 р.

⁹⁰ У двох випадках жертви (колишні члени батальйонів) не змогли встановити приналежність «слідчих».

⁹¹ Так званий «адміністративний арешт».

⁹² Допити, часто з катуванням, проводилися у будівлях «МГБ» у Донецьку й Луганську та у місці несвободи «Ізоляція» у Донецьку.

⁹³ Опитані жертви згадували, зокрема, такі погрози: «ми посадимо тебе у басейн із хлоркою», «я відріжу тобі ногу й залишу назавжди у підвалі МГБ», «відправимо тебе на передову», «ти ж не хочеш стати інвалідом, правда?», «піду візьму дріль і просвердлю тобі ноги», «у нас три головні напрями: погрожувати, лякати, запобігати доступові», «ми повернемо тебе до камери й візьмемося за твою дружину», «все, що було досі – лише квіточки. Тебе посадять у камеру з голубими, де тебе звалтують [вираз, використаний російською мовою, «тебя опустят», на тюремному жаргоні означає, що особу поб'ють, звалтують і помочаться на неї]», «вони погрожували привести мою дружину, катувати її на столі [електричним струмом], кинути її у сусідню камеру, гвалтувати, а мене змусити слухати, як вона кричить».

⁹⁴ Імітація страти була дуже поширеною й часто повторювалася. Ось деякі приклади з розповідей жертв: «Я стояв обличчям до стіни, а охоронці стріляли над мою головою. Я злякався до смерті»; «Хтось нахилився і сказав: «ти повинен запам'ятати цей звук на решту життя». Потім я почув, як клацнув затвор і дві людини сказали: «Зачекай, а якщо патрон бойовий?» - «Не впевнений, бойовий він чи холостий». Потім пролунав постріл у мій бік»; «Мене вивели на вулицю з пластиковим пакетом на голові й наказали молитися. Потім я почув, як заряджають пістолет. Потім вони сказали, що передумали. Наступного дня мене поклали у труну й сказали готуватися до смерті, після чого я почув, як хтось забиває її. Приблизно через годину я насмілюся відкрити її й був за це побитий».

⁹⁵ Електрошок застосовувався до шиї, вух, ніг, рук і статевих органів. Наприклад, затримана жінка описала один із вечорів у місці несвободи «Ізоляція» так: «Одного вечора до кімнати увійшли декілька чоловіків. Вони надягли мені на голову мішок і заштовхнули до іншої кімнати. Там мене поклали на металевий стіл обличчям донизу й зв'язали клейкою стрічкою. Мені зняли шкарпетки, хтось під'єднав дроти до пальців ніг і ввімкнув електрострум. Усе тіло охопив нестерпний біль. Вони вимагали, щоб я зізналася у співпраці з деякими людьми з контрольованої Урядом сторони. Мене катували електричним струмом двічі». Інша особа, яку тримали в «Ізоляції», повідомила:

69. За весь час перебування у місцях несвободи на території, яка контролюється озброєними групами, кожну особу тримали принаймні у двох різних місцях, зокрема у приміщеннях, не призначених для тримання під вартою. Умови тримання були різними – від нормальних до рівносильних нелюдському та такому, що принижує гідність, поведженню. Нижче описано місця, що використовувалися найчастіше.

70. На території «Донецької народної республіки» затримані цивільні особи перебували переважно в наступних місцях: підвалі будівлі «МГБ» на вул. Шевченка, 26, СІЗО м. Донецька, неофіційному місці несвободи «Ізоляції» по вул. Світлого Шляху, 3, ізоляторі тимчасового тримання («ІТТ») у Донецьку та виправній колонії № 32 у Макіївці.

71. На території «Луганської народної республіки» цивільних осіб, за повідомленнями, утримували у будівлі «МГБ» у Луганську, Луганському СІЗО та «комендатурах» Луганська і Стаханова. У будівлі «МГБ» затриманим на допитах завжди надягали мішок на голову і наручники.

72. 33 особи, звільнені озброєними групами 27 грудня, входили до складу українських сил. Одну особу утримували з серпня 2014 року, 15 – з 2015 року, 16 – з 2016 року, 1 – з березня 2017 року. УВКПЛ провело інтерв'ю з 18 з цих звільнених військовослужбовців. Більшість із них було захоплено на військових позиціях або поблизу контрольно-пропускних пунктів. Усіх опитаних після захоплення били. Деяких допитали й катували⁹⁸. За повідомленнями, поширеним катуванням була імітація страти⁹⁹, причому часто її повторювали¹⁰⁰. Військовослужбовців Збройних Сил України тримали у двох-трьох різних місцях, перевозячи з одного місця до іншого¹⁰¹. Умови тримання були різні й у більшості випадків становили нелюдське і таке, що принижую гідність, поведження.

С. Відповідальність і право на справедливий судовий розгляд

73. УВКПЛ занепокоєне тим, що одночасне звільнення може мати негативні наслідки для відповідальності за порушення прав людини. По-перше, звільнення осіб, які ймовірно, скоїли порушення прав людини¹⁰², позбавляє жертв можливості домогтися правосуддя і

«Багато разів моїх сусідів по камері кудись уводили, катували електрострумом та повертали з опіками на вухах, пальцях і геніталіях». Затриманий з Луганська розповів: «Вони підключали один дріт до наручників, а інший – до частин тіла, наприклад, до носу, вух чи геніталій».

⁹⁶ Затриманих били руками та предметами, по всіх частинах тіла, наприклад, по голові книгою чи по ступнях, наступали на босі пальці ніг, били у груди, спричиняючи ускладнення дихання.

⁹⁷ Удушення продовжували майже до втрати свідомості або конвульсій. Наприклад, як повідомила особа, яку тримали під вартою в Луганську, вона бачила, як «людину примусили одягнути протигиза і закрили отвір для повітря, через що вона почала задихатися».

⁹⁸ Наприклад: «Вони почали питати про позиції українських військових, потім скрутили мене руки й відвели вниз, спеціально штовхаючи мене на стіни, щоб я бився головою. Потім мене вдарили головою об котел. Шестеро чи семеро чоловіків завели мене у кімнату, примусили роздягнутися й поставили на коліна обличчям до стіни. Вони били мене кілька разів, пересмикували затвор і приставляли автомат до моєї голови, кажучи, що я можу загадати своє останнє бажання. Потім хтось зайшов у кімнату, і я почув діалог: «О, не робиць цього, його кров буде повсюди» - «Не хвилюйся, я вимію підлогу». Потім я почув клацання затвору і наказ одягнутися. Вони скрутили мені руки й повели нагору. При цьому мене знов штовхали на стіни й на котел».

⁹⁹ Більшість опитаних зазначали, що їх піддавали імітації страти, у багатьох випадках – неодноразово.

¹⁰⁰ Приклад, наведений одним з опитаних: «Нас завели в будівлю колишнього клубу чи школи. Упродовж наступних двох днів ті, хто нас захопив, по черзі постійно били нас. Вони запрошували інших брати участь у побитті, кажучи: «Ей, хто хоче побачити живого «укропа» [принизлива назва українців]?». У результаті побиття я втратив більшість зубів».

¹⁰¹ У Донецьку та на його околицях українських військовослужбовців тримали переважно у підвалах колишньої будівлі СБУ по вул. Щорса, 62, у будівлі «МГБ» по вул. Шевченка, вул. Артема, 7, і вул. Молодіжній, 14, а також на базі козаків по вул. Майській, 25. Згодом більшість з них було переведено до Макіївської виправної колонії № 97. У Луганській області їх тримали у підвалі будівлі «МГБ» у Луганську, СІЗО № 1 та «комендатурі» Луганська. Особо, з якими проводились інтерв'ю, не змогли конкретно назвати інші місця, де їх протягом коротких періодів часу, як, наприклад, підвал у Первомайську.

¹⁰² Принаймні 10 осіб, переданих на територію, контрольовану озброєними групами, обвинувачувалися у злочинах проти життя і свободи інших або проти їхнього майна або були засуджені за такі злочини. Ще принаймні сімом особам було висунуто аналогічні обвинувачення на додаток до обвинувачень у належності до озброєних груп або зв'язків із ними. Особа, засуджена за вбивство двох українських військовослужбовців, була помилувана Президентом і 20 січня 2018 р. передана на територію, контрольовану озброєними групами.

компенсації¹⁰³. По-друге, багато осіб, затриманих у зв'язку з конфліктом, яких було звільнено, були жертвами порушень прав людини під час їхнього тримання під вартою та судового переслідування. Деякі з них, що подали скарги, стикалися з перешкоджанням із боку правоохоронних органів, яким бракувало бажання належним чином розслідувати ці скарги, хоча заявники перебували на території, яка контролюється Урядом¹⁰⁴. Їхня передача на територію, контрольовану озброєними групами, може призвести до закриття справ, позбавивши їх доступу до правосуддя.

74. УВКПЛ вивчило процесуальні норми, застосовані Урядом під час підготовки до одночасного звільнення за принципом «всіх на всіх» 27 грудня 2014 року¹⁰⁵. Після звільнення УВКПЛ опитало 26 осіб (з 234 затриманих, звільнених Урядом), які заявили, що головною причиною, через яку вони погодилися взяти участь у звільненні, полягає в тому, що це було для них єдиною можливістю вийти на волю, враховуючи затягнуті судові процеси, в ході яких до всіх осіб, обвинувачених у належності до озброєних груп або у зв'язках із ними, згідно з ч. 5 ст. 176 Кримінального процесуального кодексу України застосовується обов'язкове тримання під вартою під час досудового розслідування¹⁰⁶.

75. УВКПЛ стурбоване тим, що одночасне звільнення могло бути використано для того, щоб примусити тих затриманих у зв'язку з конфліктом осіб, які не бачили перспективи правосуддя або справедливого розгляду справи, визнати себе винними, навіть якщо в інших відношеннях справи були погано обґрунтовані, що по суті позбавляло їх доступу до правосуддя¹⁰⁷. За період із 13 до 21 грудня 2017 року принаймні 39 осіб були засуджені судами напередодні одночасного звільнення на підставі, між іншим, угоди про визнання вини та відмови від апеляцій. 18 осіб, з якими УВКПЛ провели інтерв'ю, заявили, що їм запропонували укласти угоду про визнання вини для включення їх до процесу звільнення.

76. Особи, яких було звільнено, проте судовий процес над ними не був закінчений, або ж їхні справи не були закриті, можуть наражатися на небезпеку повторного арешту¹⁰⁸ у випадку повернення на територію, яка контролюється Урядом, або засудження за

¹⁰³ Наприклад, 6 липня 2017 р. колишній співробітник поліції у Дружківці був визнаний винним у пограбуванні, бандитизмі і незаконній експропріації автомобіля у складі озброєної групи «Донецької народної республіки», яка викрала місцевого бізнесмена й катувала його разом з іншими у підвалі будівлі так званого «Дружківського НКВС» або «комендатури» у червні-липні 2014 р. Він був єдиним членом цієї озброєної групи, який постав перед судом за злочини, скоєні проти цивільних осіб, коли Дружківка перебувала під контролем озброєних груп. Спочатку його обвинувачували та судили тільки за ст. 260 Кримінального кодексу (участь у діяльності не передбаченого законом збройного формування), проте через скарги жертв обвинувачення були перекаліфоровані, й особа, яка порушила право, була визнана винною і засуджена рішенням Дружківського міського суду Донецької області до 12 років позбавлення волі. 5 лютого місцева влада повідомила жертвам, що їм не слід розраховувати на отримання компенсації за заподіяну шкоду, як було визначено судом, тому що винуватець був звільнений у рамках одночасного звільнення.

¹⁰⁴ УВКПЛ відомо щонайменше про десятьох осіб, переданих на територію, контрольовану озброєними групами, у рамках одночасного звільнення, які скаржилися на порушення прав людини у зв'язку з триманням під вартою й подальшим судовим переслідуванням, та підтвердили свій намір подати скарги до суду проти осіб, які скоїли порушення.

¹⁰⁵ «Забезпечення звільнення і обміну всіх заручників і незаконно утримуваних осіб», Комплекс заходів із виконання Мінських домовленостей, п. 6. Англійський текст доступний за посиланням https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/UA_150212_MinskAgreement_en.pdf.

¹⁰⁶ У ході моніторингу судових розглядів УВКПЛ задокументувало, що деякі затримані перебувають під вартою в очікуванні суду кілька років згідно з ч.5 ст. 176 Кримінального процесуального кодексу України, хоча сторона обвинувачення не довела необхідність застосування такого заходу, як попереднє ув'язнення, до осіб, затриманих у зв'язку з конфліктом. Крім того, УВКПЛ помітило, що в деяких випадках затримані, які погодилися на звільнення і передачу на територію, контрольовану озброєними групами, не мали сім'ї на цій території або зв'язків із цією територією.

¹⁰⁷ Суди не розглядають справу по суті, якщо сторони укладають угоду про визнання вини, але відкладають судовий розгляд, якщо обвинувачений визнає себе винним. Як правило, суд розглядає тільки «добровільність» угоди про визнання вини і основує своє рішення на заявах («зізнання») обвинуваченого. Проте, згідно з кримінально-процесуальним правом, суд не може ґрунтувати своє рішення виключно на заявах (зізнання) обвинуваченого.

¹⁰⁸ Принаймні три особи, які були звільнені з-під варти за рішенням суду з метою обміну, були повторно заарештовані після виключення з обміну. Інтерв'ю, проведені УВКПЛ, 12 і 17 січня 2018 р.

результатами заочного судового розгляду (*in absentia*)¹⁰⁹. Принаймні чотири особи отримали умовні вироки з іспитовим строком, упродовж якого вони зобов'язані з'являтися до правоохоронних органів. Крім того, вони позбавлені можливості використовувати засоби правового захисту щодо ймовірних порушень людини, скоєних проти них державними акторами. Можливість перетинати лінію зіткнення має значення як для тих, хто отримав умовні вироки, так і для тих, щодо кого судові процеси не завершилися. Проте, багатьом особам після звільнення не повернули документи, що посвідчують особу. Інші можуть стикатися з обмеженнями на пересування, встановленими озброєними групами¹¹⁰.

На території, контрольованій озброєними групами

77. Інтерв'ю з особами, затриманими озброєними групами та звільненими з передачею на територію, яка контролюється Урядом, дозволили поглибити розуміння системи «судового переслідування» в двох «республіках»¹¹¹. «Судові розгляди» у справах, пов'язаних із конфліктом, за повідомленнями, проводяться в закритому режимі, начебто з метою не розголошувати «секретну інформацію»¹¹².

78. Інтерв'ю з українськими військовослужбовцями та цивільними особами, які вважалися пов'язаними з урядовими силами¹¹³ та утримувалися на території, яка контролюється «Донецькою народною республікою» та «Луганською народною республікою», виявили, що їхні справи часто не підлягали будь-якій формі перегляду. УВКПЛ задокументувало 19¹¹⁴ справ, пов'язаних із конфліктом, у яких затриманих осіб тримали від вартою безстроково, що порушує міжнародне право в галузі прав людини та міжнародне гуманітарне право¹¹⁵. Українські військовослужбовці та цивільні особи, яких тримали під вартою більше двох років, повідомили, що періодичного перегляду стосовно необхідності або доцільності продовження їх перебування під вартою не проводилося, а жодних «обвинувачень» їм у цей період пред'явлено не було¹¹⁶. З тими українськими військовослужбовцями, яких тримали під вартою у Донецьку більше трьох років,

¹⁰⁹ УВКПЛ зазначає, що чинний порядок проваджень *in absentia* не відповідає правовій практиці ЄСПЛ, зокрема через відсутність норми про повне повторне слухання справи у присутності відповідача. УВКПЛ зазначає також, що суди винесли ухвали про привід як мінімум щодо 20 звільнених осіб, а ще принаймні 5 осіб були включені до списку розшукуваних осіб.

¹¹⁰ УВКПЛ глибоко занепокоєне з приводу повідомлень, що деякі особи, які були передані на територію, яка контролюється озброєними групами, були затримані наново. Наприклад, мати звільненого Сергія Бабича, справа якого продовжує розглядатися Красноармійським міськрайонним судом Донецької області, і який був переданий на територію, яка контролюється озброєними групами, 27 грудня без процесуального очищення, втратила зв'язок із сином 6 січня 2018 року. Як повідомлялося, чоловік був «затриманий» співробітниками «МГБ» в Донецьку. В подальшому він був звільнений за певних умов 26 січня, а саме йому заборонили виїжджати на територію, яка контролюється Урядом, що перешкоджає його присутності на судових засіданнях.

¹¹¹ УВКПЛ, як і раніше, мало обмежений доступ для моніторингу «судових розглядів» справ осіб, «обвинувачених» у злочинах, пов'язаних із конфліктом, у Донецьку. «Судові розгляди» проводилися у закритому режимі, і УВКПЛ до них не допускалося.

¹¹² Інтерв'ю, проведене УВКПЛ, 21 листопада 2017 р. УВКПЛ зауважує, що «публічність слухань забезпечує прозорість судового провадження і тому слугує важливою гарантією інтересів окремих осіб і суспільства в цілому» (Комітет ООН з прав людини, Зауваження загального порядку № 32 – Стаття 14: Право на рівність перед судами та трибуналами і на справедливий судовий розгляд, п. 28).

¹¹³ Їх «обвинувачували» переважно у шпигунстві за ст. 321 «кримінального кодексу» «Донецької народної республіки».

¹¹⁴ Принаймні дві цивільні особи, які утримувалися озброєними групами «Донецької народної республіки», заявили, що їх тримали під вартою без пред'явлення формального «обвинувачення». Щонайменше 17 опитаних українських військовослужбовців, які перебували під вартою в обох «республіках», також утримувалися без пред'явлення будь-яких «обвинувачень».

¹¹⁵ Початкові інтерв'ю, 28 грудня 2017 р., 11 і 14 січня 2018 р.

¹¹⁶ Озброєні групи «Донецької народної республіки» формально розпочали «розслідування» як мінімум щодо 10 українських військовослужбовців, УВКПЛ провели інтерв'ю, за ст. 230 («сприяння і підбурювання до тероризму») «кримінального кодексу» «Донецької народної республіки» тільки у вересні 2017 р. Одна особа, з якою було проведено інтерв'ю, повідомив УВКПЛ, що «розслідування» щодо захоплених українських військовослужбовців є просто формальністю, яка зробить можливим їхнє звільнення. Озброєні групи «Луганської народної республіки» не висунули обвинувачення і не здійснювали судові розгляди щодо жодного з шести захоплених військовослужбовців, з якими УВКПЛ провело інтерв'ю, незалежно від тривалості їхнього перебування під вартою.

«співробітники» «прокуратури» поспілкувалися тільки у вересні 2017 року – за кілька місяців до одночасного звільнення – коли тримання їх під вартою було «формалізовано» обранням «запобіжного заходу» у формі попереднього ув'язнення, постановленого «генеральною прокуратурою».

79. Питання стосовно «досудового» тримання під вартою осіб, які «обвинувачувались» в шпіонажі або інших злочинах, пов'язаних із конфліктом, як вбачається, розглядалися «військовими судами» на території «Донецької народної республіки» лише формально¹¹⁷. Крім того, навіть такий поверхневий перегляд законності тримання під вартою відкладався. Час, проведений в умовах тримання під вартою без зв'язку з зовнішнім світом, якому багато осіб, за повідомленнями, піддавалися до початку «офіційного арешту», за повідомленнями, не зараховувався «військовим трибуналом» при обчисленні строку відбування покарання при винесенні «вироку»¹¹⁸. Така практика сприяла таємному утриманню, протягом якого особи піддавалися катуванням, включно з метою примусити їх свідчити проти себе, які слугували основою для подальшого «судового переслідування»¹¹⁹.

80. За словами осіб, затриманих у зв'язку з конфліктом, ступінь їхньої вини у «злочині», який їм приписують, вже вважалася встановленою на момент їхнього «арешту», що рівносильне презумпції винності. Подальші «розслідування» і «судові розгляди», здається, слугували лише для створення видимості законності «судового переслідування» осіб, які вважалися пов'язаними з українськими військовими силами або силами безпеки¹²⁰.

81. Звільнені особи повідомили УВКПЛ, що деякі призначені адвокати не докладали реальних зусиль для представлення позиції захисту. Розповідь принаймні одного потерпілого свідчить про те, що його залякувало «МГБ» «Донецької народної республіки» у присутності призначеного адвоката, без жодної реакції з боку останнього¹²¹. Деякі адвокати, призначені затриманим, казали, що на одночасне звільнення за Мінськими домовленостями мають право лише «засуджені», що спонукало щонайменше чотирьох затриманих визнати себе винними навіть попри те, що вони ніколи зізнавалися у скоєнні злочинів, у яких їх обвинувачували. Водночас, особи, звільнені з-під варти у «Донецькій народній республіці», стосовно яких здійснювалось «судове переслідування», зазначали, що адвокати сприяли їхнім контактам із сім'ями¹²².

82. Позбавлені доступу до української судової системи та ефективного «правового захисту» у провадженнях в «судах» на території, яка контролюється озброєними групами¹²³, і побоюючись помсти за відмову від заяв, зроблених шляхом примусу¹²⁴,

¹¹⁷ Наприклад, 27 листопада 2017 р. «військовий трибунал» «Донецької народної республіки» виніс «рішення» про продовження терміну тримання під вартою обвинуваченого, обґрунтування якої виходило за межі аргументів, представлених «прокурором». «Суддя» зазначив, що, оскільки «розгляд по суті» ще не розпочався, складно оцінити, якою мірою «обвинувачений» сприяв «розслідуванню», і, отже, немає підстав змінювати йому «запобіжний захід». Моніторинг УВКПЛ судового засідання, 27 листопада 2017 р.

¹¹⁸ Інтерв'ю, проведені УВКПЛ, 4 і 5 січня 2018 р.

¹¹⁹ Катування заборонені як міжнародним гуманітарним правом, так і міжнародним правом у галузі прав людини. Ст. 14.3(g) МПГПП; ст. 75.4(f) Додаткового протоколу I і ст. 6.2(f) Додаткового протоколу II до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р.

¹²⁰ За словами принаймні 18 цивільних осіб, з якими УВКПЛ провело інтерв'ю після їх звільнення 27 грудня 2017 р., свідчать про те, що їх тримали під вартою через підозру у зв'язках з українськими збройними силами або силами безпеки.

¹²¹ Інтерв'ю, проведене УВКПЛ, 16 січня 2018 р.

¹²² На території, яка контролюється «Донецькою народною республікою», особам, затриманим не з метою «судового переслідування», адвокати не надавалися.

¹²³ З 18 затриманих у зв'язку з конфліктом, з якими УВКПЛ провели інтерв'ю, жодному не було надано адвоката негайно після затримання. Один затриманий повідомив УВКПЛ, що він ніколи не мав конфіденційної зустрічі з призначеним йому адвокатом, який лише підписував документи й нічого не робив під час «судового розгляду» (інтерв'ю, проведене УВКПЛ, 11 січня 2018 р.). У деяких випадках призначені адвокати були свідками залякування свого клієнта (особи, затриманої у зв'язку з конфліктом), проте нічого не зробили (інтерв'ю, проведене УВКПЛ, 15 січня 2018 р.). Адвокати осіб, затриманих у зв'язку з конфліктом, утримуються від оспорування законності тримання їхніх підзахисних під вартою на «досудовому» етапі та на етапі «судового розгляду» (Моніторинг судового процесу, здійснюваний УВКПЛ, 27 листопада 2017 р.). УВКПЛ занепокоєне

особи, затримані у зв'язку з конфліктом, поставали перед «судом» без будь-якого шансу викласти доводи у свій захист¹²⁵. «Судові розгляди», пов'язані з конфліктом, проводилися «військовим трибуналом» як палатою «верховного суду» «Донецької народної республіки», «вироки» якого набирали чинності негайно, з обмеженими можливостями «оскарження».

V. Демократичний/громадянський простір і основоположні свободи

A. Демократичний/громадянський простір

83. УВКПЛ звернуло увагу на події, пов'язані зі свободою думки та вільного вираження поглядів і свободою засобів масової інформації, а також на дискримінацію, мову ворожнечі та прояви нетерпимості, здатні призвести до звуження демократичного/громадянського і політичного простору на всій території України. Недостатній рівень розслідування і забезпечення відповідальності у випадках, де мало місце посягання на ці права, викликає особливе занепокоєння, тому що Україна наближається до президентських і парламентських виборів, запланованих відповідно на березень і жовтень 2019 року.

1. Свобода думки і вільного вираження поглядів та свобода засобів масової інформації

Мало хто розуміє, що свобода слова – це цінність сама по собі, і що її треба відстоювати так само, як право на життя або право на здоров'я.

- Адвокат.

84. У звітному періоді УВКПЛ задокументувало 18 випадків, посягань на свободу думки та вільне вираження поглядів і (або) на свободу ЗМІ. Десять із цих випадків стосуються порушень прав людини, що сталися, за наявною інформацією, протягом звітнього періоду; в семи випадках – державними акторами або виступили порушниками прав, або не попередили порушення чи не провели розслідування порушень, а в трьох інших відповідальність має бути віднесена на рахунок озброєних груп.

85. УВКПЛ вивчало дев'ять випадків фізичних нападів на журналістів (шість з яких мали місце у звітному періоді) та інші інциденти, де мало місце перешкоджання журналістській діяльності та роботі засобів масової інформації. В п'яти випадках, потерпілі та їхні адвокати скаржилися на затягнуті й неефективні розслідування, вказавши також на відсутність прозорості. В п'яти із цих випадків напади були скоєні членами крайніх правих груп¹²⁶, причому правоохоронні органи були присутні, але не запобігли

тим, що адвокатам із території, яка контролюється Урядом, не дозволяється брати участь у таких «провадженнях».

¹²⁴ Щонайменше сім осіб, за повідомленнями, викласти свою позицію захисту по справі, але потім змінили думку, побоюючись негативних наслідків з боку «МГБ». Інші погодилися з «обвинуваченнями», тому що їх пообіцяли включити до списку на «одночасне» звільнення.

¹²⁵ Ці висновки ґрунтуються на інтерв'ю з «засудженими» затриманими, яких було звільнено 27 грудня 2017 р., через відсутність доступу УВКПЛ до «судових слухань».

¹²⁶ «Крайні праві групи» - це узагальнюючий термін, що охоплює політичні партії, рухи та групи, які звинувачують вразливі категорії громадян у соціальних проблемах та підбурують до нетолерантності та насильства проти них. Праворадикальні групи ставлять під сумнів основний принцип недискримінації шляхом поширення ідеології, заснованої на расизмі, расовій дискримінації, ксенофобії та пов'язаній з ними нетерпимості. Ці групи також беруть участь у нападах на окремих осіб на основі їхньої гендерної ідентичності та сексуальної орієнтації. Див. доповіді Спеціального доповідача з питань сучасних форм

незаконним діям і не припинили їх¹²⁷. Усього за 2017 рік, за даними Національної спілки журналістів України, мало місце 90 випадків фізичного насильства проти працівників ЗМІ¹²⁸.

86. УВКПЛ занепокоєне відсутністю прогресу в розслідуванні актів насильства щодо журналістів, що сприяє атмосфері безкарності й страху. Наприклад, досі не встановлено відповідальних за вбивства журналістів Олесь Бузини (16 квітня 2015 р.) і Павла Шеремета (20 липня 2016 р.)¹²⁹.

87. Національна поліція повідомила про відсутність зрушень у розслідуванні в кримінальному провадженні проти веб-сайту «Миротворець», розпочатого через «перешкоджання законній професійній діяльності журналістів» та «порушення недоторканності приватного життя»¹³⁰. Цей веб-портал позиціонує себе як «центр дослідження ознак злочинів проти національної безпеки України, миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку». УВКПЛ зазначає, що у ході слідства ймовірно винуватці встановлені не були, незважаючи на те, що є відкрита інформація про керівника цього центру¹³¹. УВКПЛ зазначає також, що проєкт був презентований у 2015 році народним депутатом, який обіймав посаду радника Міністра внутрішніх справ України. Тим часом, персональні дані (зокрема домашні адреси й паспортні дані) осіб, зокрема працівників ЗМІ і активістів НУО, досі публікуються на веб-сайті «Миротворець», що порушує право на приватне життя і презумпцію невинуватості¹³². УВКПЛ зазначає, що державний банк, за

расизму, расової дискримінації, ксенофобії і пов'язаної з ними нетерпимості (A/HRC/35/42 від 26 квітня 2017 і A/HRC/18/44 від 21 липня 2011).

¹²⁷ Це наступні випадки: 1) У 2015 р. співробітники СБУ, за повідомленнями, напали на журналіста і оператора «Радіо Свобода», які намагалися вести зйомку біля будівлі СБУ у Києві. Військова прокуратура відкрила кримінальну справу за ст. 171 Кримінального кодексу України («Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів»), проте чотири рази її закривала. Щоразу суд виносив ухвалу про її повторне відкриття. 2) 15 вересня 2017 р. було здійснено напад на знімальну групу «Радіо Свобода», ймовірно, співробітником державної охорони, коли група вела зйомку біля місця проведення шлюбної церемонії сина Генерального прокурора. Було розпочате кримінальне провадження за ст. 345-1 Кримінального кодексу України («Погроза або насильство щодо журналіста»). 3) 24 жовтня 2017 р. одного журналіста було побито, а два інших зазнали нападу й були затримані поліцією, коли вели репортаж про судовий процес у Святошинському районному суді м. Києва. Було розпочате кримінальне провадження за ст. 171 Кримінального кодексу України. 4) 3 грудня 2017 р. активісти крайньої правої групи («Братство» Дмитра Корчинського) заблокували бізнес-центр у Києві, де розташовано телеканал NewsOne. Упродовж семи годин будівля була повністю заблокована мішками з піском, кошачим дротом і бочками. Поліція, що була присутня на місці події, не втручалася. Було розпочате кримінальне провадження за ст. 356 («Самоправство»), проте його було закрито 1 лютого 2018 р. 5) 12 грудня 2017 р. журналіста телеканалу NewsOne вдарили під час проведення опитування громадян на одній з київських вулиць. Ймовірно винуватець, який належав до однієї з правих організацій («Правий сектор»), виклав пост про цей напад у мережі Facebook. 6) 25 січня 2018 р. близько 50 членів крайніх правих груп увірвалися в офіс «Спілки православних журналістів», пов'язаної з Московським Патріархатом, ображали членів Спілки та обшукали їхні комп'ютери. Поліція, присутня на місці події, не втручалася. Група «С14» виклала у мережі Facebook відеозапис нападу своїх членів на офіс. 7) 3 лютого 2018 р. жінка-репортер була заблокована членами крайньої правої групи «С14», які її допитували та погрожували їй. Присутні поліцейські не втручалися. 8) 8 лютого 2018 р. офіс медіахолдингу «Весті» (орендований) був заблокований та зайнятий «національним агентством з питань виявлення, розшуку та управління активами» під приводом спору щодо прав власності на офіс. Як повідомляється, холдинг не отримав повідомлень заздалегідь, все його обладнання, а також особисті речі його працівників залишилися в офісі. 9) 13 лютого члени правої організації («Правий сектор») силою вивели журналіста із зали судового засідання в Одесі, називаючи його «сепаратистом». Присутня на місці події поліція не втручалася. Розпочате кримінальне провадження за ст. 171.

¹²⁸ У 14 випадках імовірними винуватцями були державні службовці, посадові особи або члени Парламенту, а у 8 випадках участь брали, ймовірно, співробітники поліції або державної охорони. Більшість інцидентів (29) мала місце у Київській області. Жінки-працівниці ЗМІ зазнавали фізичного насильства у 24 випадках. Дані, отримані в ході загальнонаціонального моніторингу Національною спілкою журналістів України, представлені у її офіційному виданні «Журналіст України», № 1-2, 2018 р.

¹²⁹ У справі Олесь Бузини одне розслідування було завершено, й справу було передано до суду, проте 24 червня 2017 р. було розпочато ще одне розслідування з метою встановлення інших підозрюваних. У справі Павла Шеремета підозрювані не встановлені.

¹³⁰ З серпня 2014 р. веб-сайт відкрито розміщує особисті дані тисяч людей, зокрема працівників ЗМІ і активістів НУО, тавруючи їх як прихильників озброєних груп і «тероризму». Кримінальні справи щодо «Миротворця» розслідуються за ст. 171 і 182 Кримінального кодексу України.

¹³¹ Керівник «Миротворця» вказаний на самому веб-сайті й широко цитується у ЗМІ.

¹³² Інтерв'ю, проведене УВКПЛ, 8 лютого 2018 р.

повідомленнями, відмовив у наданні послуг особі на підставі інформації про цю особу, опублікованої на веб-сайті «Миротворець»¹³³.

88. УВКПЛ застерігає Уряд від широкого застосування положень законодавства, спрямованих на захист національної безпеки та територіальної цілісності України¹³⁴. У період з 1 січня 2017 року до 14 лютого 2018 року Державний комітет телебачення і радіомовлення України заборонив 30 книг, виданих у Російській Федерації, зокрема перекладену російською мовою книгу «Сталінград» за авторства британського історика Ентоні Бівора¹³⁵. Хоча кількість заборонених книг мала порівняно з кількістю видань, дозволених до ввезення з Російської Федерації (понад 10 тис.), УВКПЛ застерігає Уряд від непропорційних обмежень свободи вираження поглядів.

На території, яка контролюється озброєними групами

89. Простір для вираження критичних думок на території, яка контролюється озброєними групами, залишився вкрай обмеженим. УВКПЛ задокументувало три інциденти, в яких спроби висловити критичні політичні думки були придушені психологічним тиском і погрозами щодо фізичної недоторканності¹³⁶.

90. Принаймні п'ятеро осіб, звільнених озброєними групами у рамках одночасного звільнення 27 грудня 2017 року, трималися під вартою, між іншим, за свої критичні публікації в соціальних мережах. УВКПЛ, як і раніше, занепокоєне тим, що станом на 15 лютого як мінімум двоє блогерів продовжували утримуватись озброєними групами «Донецької народної республіки».

2. Дискримінація, мова ворожнечі та прояви нетерпимості

*Я відчував себе під загрозою, я не довіряв поліції.
- Учасник демонстрації, затриманий поліцією на декілька годин.*

91. УВКПЛ задокументувала 14 випадків дискримінації, мови ворожнечі та (або) насильства, спрямованих на осіб, які належать до меншин або дотримуються альтернативних, особливих соціальних або політичних думок. 12 із цих випадків мали місце у звітному періоді; до двох випадків були причетні правоохоронці, а восьми випадках винуватцями були члени крайніх правих груп, які, як вбачається, діяли безкарно, тоді як поліція не бажає належним чином кваліфікувати та розслідувати такі злочини. УВКПЛ зазначає, що поширення нетерпимості загрожує конституційній демократії, верховенству права та інклюзивності.

92. У грудні 2017 року під час двох нападів на декілька будинків, що належать ромам, у м. Золотоноші (Черкаська область) і м. Бориславі (Львівська область) поліцейські проявляли фізичну агресію, били людей, пошкоджували або руйнували приватне майно і у принизливий спосіб погрожували ромам¹³⁷. У Золотоноші 7-9 січня зросла напруженість

¹³³ Українські ЗМІ опублікували лист державного банку, в якому сказано, що на веб-сайті «Миротворець» виявлено «негативні відомості» про клієнта. Примітно, що в листі стверджується, що «партнерами» «Миротворця» є «СБУ, Генштаб ЗС України, Державна прикордонна служба, Міністерство внутрішніх справ і Державна пенітенціарна служба України». Копія листа наведена за посиланням: <https://ubr.ua/finances/banking-sector/ukraintsam-aktivno-blokirujut-scheta-iz-za-sajta-mirotvorets-3864782>.

¹³⁴ Зокрема, Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо обмеження доступу на український ринок іноземної друкованої продукції антиукраїнського змісту», див. <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1780-19>.

¹³⁵ Рішення Державного комітету телебачення і радіомовлення України викладені за посиланнями http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=142069&cat_id=140366 та <https://www.radiosvoboda.org/a/28981382.html>.

¹³⁶ Інтерв'ю, проведені УВКПЛ, 28 грудня 2017 року, 16 січня 2018 року, 14 лютого 2018 року.

¹³⁷ Як повідомили УВКПЛ, 7 грудня в Золотоноші співробітники поліції в балаклавах, без будь-яких офіційних знаків розрізнення, увірвалися в будинки ромських сімей, не пред'явивши жодних процесуальних документів,

між ромами та іншими мешканцями, що призвело до залякування і переслідувань ромів, включаючи підбурювання до насильства¹³⁸. У Львівській області УВКПЛ отримало інформацію про дії місцевих активістів, зокрема підбурювання до насильства проти ромів і таврування їх як злочинців¹³⁹.

93. УВКПЛ задокументувало також десять актів нетерпимості, включаючи насильство з боку членів крайніх правих груп щодо осіб, які належать до соціальних груп меншин, і (або) щодо людей, які дотримуються альтернативних, особливих соціальних або політичних думок, вісім з яких мали місце у звітному періоді. УВКПЛ задокументувало випадки фізичних нападів на окремих осіб¹⁴⁰, мирні зібрання та громадські заходи, які вважалися такими, що пропагують ідеї та цінності, протилежні їхнім¹⁴¹. Такі напади

якими були б санкціоновані такі дії. Вони принизливо поводитися з ромами, били людей, пошкоджували або знищували майно. Троє чоловіків-ромів згодом були затримані на підставі звинувачень у незаконному обігу наркотиків. Інтерв'ю, проведене УВКПЛ, 13 грудня 2017 р. Див. також лист Коаліції ромських неурядових організацій України до Міністра внутрішніх справ України від 12 грудня 2017 р. і лист Черкаської обласної громадської організації «Романі Рота» від 11 грудня 2017 р., <http://legalspace.org/ua/napryamki-poslennya-romskikh-gromad/item/10616-dii-politsii-u-zolotonoshi-ta-boryslavi-shchodo-romiv-ie-porushenniam-prav-liudyny-pravozakhsnyku>. 11 грудня у Бориславі у ході іншого рейду поліцейські вривалися до помешкань ромів, наказували жінкам ставати на коліна, а деякі чоловіки були затримані. Поліцейські відмовилися пред'явити документи, що посвідчують особу, або процесуальні документи, що давали право на обшуки. Під час допитів – що проводилися без присутності адвокатів – поліцейські збирали відбитки пальців і фотографували всіх чоловіків. Згодом поліція заявила, що рейди проводилися в рамках розслідування подвійного вбивства. Інтерв'ю, проведене УВКПЛ, 14 грудня 2017 р.

¹³⁸ Місцевий ромський активіст повідомив, що з 7 січня почався конфлікт між місцевими мешканцями, один із яких належить до ромської громади (див. заяву за посиланням <https://www.facebook.com/radiochiriklo/posts/1209393582526717>). 8 січня у місті було розповсюджено заяву, у якій місцевих мешканців закликали зібратися та обговорити питання про можливе виселення ромів. 9 січня у центрі міста зібралося близько 200 мешканців, які вигукували антиромські висловлювання і підбурювали до насильства щодо ромів. Пізніше у цей самий день близько двадцять машин із людьми зібралися біля будинку активіста, де ці люди почали кидати каміння в його будинок, проте поліцейські, що прибули, стабілізували ситуацію. Після цього було створено робочу групу під егідою місцевої адміністрації для врегулювання спорів за участю ромів у місті. Ромська громада Золотоноші стурбована тим, що подальша напруженість і дискримінаційні дії можуть призвести до насильства і (або) примусового виселення. Згодом УВКПЛ було поінформовано про те, що в місцевих ЗМІ розгорнуто антиромську інформаційну кампанію, яка розхитує й без того нестабільну ситуацію. Інтерв'ю, проведене УВКПЛ, 2 лютого 2018 р.

¹³⁹ Інтерв'ю, проведене УВКПЛ, 22 січня 2017 р. УВКПЛ також помітила відкриті заклики до вступу до формувань із метою боротьби з «ромами-крадіями», поширювані в соціальних мережах. Див., наприклад, групу у Facebook «Л.О.В.Ц.І.», створену з метою формування групи добровольців для патрулювання міських вулиць і боротьби з «ромами-крадіями», <https://www.facebook.com/groups/2092767147613075/?pnref=story>.

¹⁴⁰ УВКПЛ провело бесіду з Станіславом Сергієнком, лівим активістом, на якого 20 квітня 2017 р. члени крайніх правих груп здійснили фізичний напад через його політичні погляди. Невдовзі після того на порталі YouTube було викладено відеозапис нападу, в якому було зазначено, зокрема, що «таких людей, як він» терпіти не будуть. Поліція не хотіла належним чином розслідувати цю справу, зокрема було відкладено проведення судово-медичної експертизи потерпілого, у нього не хотіли приймати докази й двічі замінили слідчого. 19 січня 2018 р. лідер «С14» виклав у мережі Facebook відео, на якому визнав, що його група причетна до цього нападу. Інтерв'ю, проведене УВКПЛ, 13 лютого 2018 р. 7 лютого група людей напала на двох членів Комуністичної партії України та Антифашистського комітету України і відібрала в них політичні матеріали (стікери з закликом «протистояти нацистській окупації» і написом щодо увічнення пам'яті юної жертви насильства в Одесі 2 травня 2014 року). У результаті нападу потерпілими були завдані тілесні ушкодження, зокрема струс мозку. Крім того, жертвам погрожували смертю. Приблизно через дві години після нападу керівник київського осередку «Національного корпусу» розмістив у мережі Facebook відеозапис нападу, визнавши причетність вищезгаданої організації до нього (доступно за посиланням <https://www.facebook.com/serhiifilimonov/posts/953784998121729?pnref=story>). Станом на 15 лютого потерпілі не мали інформації про те, чи розпочато слідство в рамках кримінального провадження або чи призначено слідчого; крім того, незважаючи на вимоги потерпілих, не було призначено судово-медичної експертизи. За повідомленнями, поліція неофіційно закликала потерпілого утриматися від участі в будь-яких заходах Антифашистського комітету України. Інтерв'ю, проведене УВКПЛ, 21 лютого 2018 р.

¹⁴¹ 22 грудня засідання Гендерного клубу, організоване студентами Національного педагогічного університету, було зірвано групою людей в балаклавах, які напали на учасників із застосуванням перцевого аерозолу, через що трьом потерпілим було завдано хімічних опіків. УВКПЛ отримало інформацію про те, що поліція не почала розслідування нападу через незначність ушкоджень, завданих потерпілим, а адміністрація університету не хоче вживати заходів для забезпечення безпеки учасників Гендерного клубу або створення безпечних умов навчання, в яких усі студенти відчуватимуть повагу і спокій, висловлюючи свої думки й переконання. Інтерв'ю, проведене УВКПЛ, 18 січня 2018 р. Попередні засідання Гендерного клубу були зірвані членами крайніх правих груп, таких як «Традиції та порядок». Див. 20-ту доповідь УВКПЛ, п. 131. 19 січня акція для вшанування пам'яті активістів-правозахисників Станіслава Маркелова і Анастасії Бабурової була зірвана членами організації «С14», «Сокіл» і «Традиції та порядок». Поліція не вжила належних заходів для забезпечення безпеки учасників, попри спеціальне звернення Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, та проігнорувала вимоги організаторів

можуть також здійснюватися на осіб, які *вважаються* належними до соціальних груп меншин або дотримуються альтернативних соціальних думок¹⁴². УВКПЛ стурбоване тим, що поліція не вжила достатніх заходів для забезпечення безпеки зібрань або для належної класифікації цих нападів і проведення розслідувань¹⁴³.

94. 28 січня 2018 року «Національні дружини» - воєнізоване формування – провели марш у центрі Києва, під час якого вони дали «присягу» «захищати» націю, коли влада «не може або не буде цього робити»¹⁴⁴. УВКПЛ з занепокоєнням відзначає крайню праву ідеологію цієї групи, публічне проголошення нею наміру вдаватися до насильства, коли вона вважає це за потрібне, та її зв'язки з політичною партією «Національний корпус». УВКПЛ стурбоване тим, що розповсюдження крайніх ідеологій поширює дискримінацію й нетерпимість і загрожує конституційній демократії та верховенству права.

95. У звітному періоді розпочалася «кампанія» нетерпимості проти Української Православної Церкви (Московського Патріархату) (далі – «УПЦ (МП)»), очолювана крайньою правою групою «С14»¹⁴⁵. 8 січня 2018 року кілька десятків членів «С14» заблокували вхід і дорогу до Києво-Печерської лаври, протестуючи проти відмови священників проводити служби для вшанування пам'яті загиблих українських військових і цивільних осіб, які не були хрещені УПЦ (МП)¹⁴⁶. Члени «С14» поводитися агресивно, підбурюючи до насильства й погрожуючи фізичною розправою особам, які висловлювали протилежні погляди. Хоча цей інцидент тривав понад годину, правоохоронні органи не втрутилися. Того ж дня «С14» оголосила у соціальних мережах, що ця акція є лише початком кампанії протесту, і погрозила провести подальші, масштабніші «протести» у багатьох місцях¹⁴⁷. Після того «С14» та інші крайні праві групи увірвалися до офісу інформаційного веб-сайту Спільки православних журналістів, на якому публікується інформація про УПЦ (МП)¹⁴⁸; крім того, було здійснено дві спроби підпалу Десятинної церкви у Києві та церкви Святого Володимира у Львові, які належать до УПЦ (МП)¹⁴⁹.

відгородити їх від агресивних протестувальників. Звернення Центру громадянських свобод, доступне за посиланням <http://ccl.org.ua/statements/zvernennya-tsentru-hromadyanskyh-svobod/>; лист Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини до Голови Національної поліції щодо позитивних зобов'язань держави з забезпечення безпеки учасників вищезгаданої акції вшанування пам'яті, доступне за посиланням <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/18118-ve-upovnovazhenij-privernula-uvagu-kerivnitsva-natspolitsii-dovazhливо/>. Більше того, поліція безпідставно затримувала учасників акції, тоді як жоден із учасників контрдемонстрації затриманий не був.

¹⁴² Під час нападу на акцію вшанування пам'яті активістів-правозахисників (див. попередню виноску) на сусідній вулиці було здійснено напад на британського туриста, у результаті чого він отримав серйозні ушкодження обличчя і голови. На його думку, він став мішенню екстремістів через свою «нестандартну зовнішність». Див. <https://www.facebook.com/LiamAnthonyTong/posts/2235174779833442>; <https://www.rferl.org/a/ukraine-british-tourist-beaten-attacked-kyiv/28986994.html>.

¹⁴³ Наприклад, УВКПЛ спостерігає за справою щодо численних нападів на члена ЛГБТІ-спільноти в жовтні 2017 р. в Києві та Вінниці з боку членів Радикальної партії. Попри наполегливі спроби потерпілого подати скарги до поліції та вимагати відповідних дій його травми не були зафіксовані, а слідство не ведеться. У листопаді він поскаржився до прокуратури на відсутність розслідування, проте його скарга була направлена у той самий підрозділ поліції, на який він скаржився.

¹⁴⁴ Див. <https://www.facebook.com/ndrugua/>.

¹⁴⁵ Крайня права група, що пропагує націоналізм і нетерпимість до осіб, які дотримуються альтернативних, особливих соціальних або політичних думок.

¹⁴⁶ Їх хрестили священники Української Православної Церкви (Київського Патріархату).

¹⁴⁷ <https://www.facebook.com/c14news/>.

¹⁴⁸ 25 січня члени «С14» увірвалися до цього офісу в Києві. На відео, викладеному на сторінці «С14» у мережі Facebook, видно, як її члени шукають у приміщенні «антиукраїнські документи», ображаючи журналістів і погрожуючи їм. Вони залишили приміщення, коли прибула поліція, забравши, за повідомленнями, приватне майно, проте жоден із них не був заарештований. Див. заяву Спільки православних журналістів за посиланням <http://uoj.org.ua/en/novosti/sobytiya/voj-statement-regarding-the-assault-on-editorial-office>. В рамках коментарів, наданих Урядом до цієї доповіді, Міністерство культури називає Спільку православних журналістів «провокаційною структурою, яка свідомо працює на влаштування безладу і посилення риторики ненависті». УВКПЛ не відомі інциденти, в яких журналісти, пов'язані зі Спількою, посилювали б риторику ненависті. Тим не менш, УВКПЛ підкреслює, що таке визначення не може виправдовувати відсутність дій з боку правоохоронних органів з приводу нападів на працівників ЗМІ та обмеження свободи думки і вільного вираження поглядів.

¹⁴⁹ 25 січня в Києві дві особи були заарештовані поліцією за напад на Десятинну церкву з метою підпалу, а 3 лютого «С14» та інші крайні праві групи провели демонстрацію на підтримку затриманих, вимагаючи знесення цієї церкви. 28 січня у Львові члени партії «Свобода» спробували зірвати богослужіння у церкві Святого

УВКПЛ занепокоєне тим, що правоохоронні органи не вжили ефективних заходів для попередження таких дій, ретельного їх розслідування та притягнення винних до відповідальності.

96. УВКПЛ стурбоване проявами нетерпимості, висловленими деякими місцевими органами державної влади, як-от рішенням Івано-Франківської міської ради від 15 грудня, що закликає Верховну Раду України до дискримінації ЛГБТ-спільноти¹⁵⁰.

97. Такі заяви не тільки суперечать основним зобов'язанням держав стосовно захисту прав людини представників ЛГБТ-спільноти¹⁵¹, а й порушують антидискримінаційні норми, передбачені у національному законодавстві¹⁵². УВКПЛ закликає всіх членів Уряду, включно з місцевими органами влади, а також усі політичні партії утримуватися від закликів до будь-яких форм дискримінації, нетерпимості та ненависті й застосовувати санкції за такі заклики, а також рішуче дотримуватися принципу недискримінації і на словах, і на ділі.

В. Свобода релігії та переконань

98. УВКПЛ задокументувало також нові випадки порушення свободи релігії на території, яка контролюється озброєними групами¹⁵³. УВКПЛ занепокоєне прийняттям 2 лютого на території, контрольованій «Луганською народною республікою», «закону», який забороняє всі «релігійні групи», не пов'язані безпосередньо з традиційними релігіями, таким чином обмежуючи свободу релігії¹⁵⁴.

99. На території, контрольованій озброєними групами, Свідки Єгови, як і раніше, піддавалися різноманітним діям. УВКПЛ задокументувало два нові випадки «експропріації» будівель, що належать цій громаді, через що загальна кількість експропрійованих залів Царства зросла до 14¹⁵⁵. Дві релігійні публікації Свідків Єгови були визнані «екстремістськими» «Донецькою народною республікою»¹⁵⁶, а у «Луганській народній республіці» «суд» виніс «рішення», де проголошено, що дії Свідків Єгови «посягають на релігійне самовизначення інших осіб»¹⁵⁷. УВКПЛ стурбоване тим, що таке

Володимира у Львові, а 3 лютого церква сильно постраждала під час спроби підпалу. Інтерв'ю, проведене УВКПЛ, 8 лютого 2018 р.

¹⁵⁰ Див. заяву за посиланням <http://www.namvk.if.ua/dt/188112/>. Аналогічну заяву з закликом до дискримінації 19 вересня 2017 р. прийняла Полтавська міська рада. Див. 20-ту доповідь УВКПЛ, п. 131.

¹⁵¹ Див., наприклад, ст. 7 Загальної декларації прав людини та ст. 26 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права.

¹⁵² Ст. 12 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (№ 5207-VI від 6 вересня 2012 р.; набув чинності 4 жовтня 2012 р.).

¹⁵³ УВКПЛ раніше документувало факти переслідування Свідків Єгови, вилучення релігійних матеріалів і свавільних обшуків у культових спорудах та їхнього захоплення. Свідки Єгови залишаються незареєстрованими на території, яка контролюється «Донецькою народною республікою» через відсутність процедури реєстрації, тому вони, як і раніше, є вразливими до подальших дій, що посягають на їхнє право реалізації свободи релігії. Див. 20-ту доповідь УВКПЛ, п. 110; 19-ту доповідь УВКПЛ, пп. 105-106.

¹⁵⁴ Цим законом заборонені «релігійні групи» з п'яти або більше осіб, які не підпадають під визначення однієї з «традиційних» конфесій. Див. <https://mklnr.su/religiya/novosti-religiya/1858-zakon-lnr-o-svobode-sovesti-i-religioznych-obedineniyah-zapretil-deyatelnost-religioznych-grupp-v-respublike.html>.

¹⁵⁵ 22 листопада зал Царства Свідків Єгови у Дебальцевому (територія, контрольована озброєними групами «Донецької народної республіки») був опечатаний та експропрійований як «безхазяйне» майно, а 25 листопада зал Царства у Краснодоні (територія, контрольована озброєними групами «Луганської народної республіки») також був опечатаний та «експропрійований» на підставі відсутності «реєстрації», причому голова громади був «оштрафований» за порушення порядку організації або проведення громадських заходів. УВКПЛ зазначає також, що апеляція громади Свідків Єгови на рішення про експропріацію їхньої зали Царства у Горлівці не була розглянута, й приміщення залишилось опечатаним. Інтерв'ю, проведене УВКПЛ, 1 грудня 2017 р.

¹⁵⁶ Див. перелік екстремістських організацій, «прийнятий» «міністерством юстиції» «Донецької народної республіки», за посиланням <http://www.minjust-dnr.ru/wp-content/uploads/2016/08/SPISOK-EKSTR.-MATERIALOV-na-sajt-po-sostoyaniyu-na-21.12.2017.pdf>.

¹⁵⁷ У листопаді один парафіянин, раніше заарештований під час спільного служіння, був визнаний винним у організації несанкціонованого публічного зібрання і «оштрафований» на 5 тис. руб. Потерпілий «оскаржив» це рішення, проте воно було залишено у силі. Інтерв'ю, проведене УВКПЛ, 26 січня 2018 р.

таврування наражає Свідків Єгови на можливі адміністративні чи кримінальні санкції та подальші гоніння¹⁵⁸.

С. Свобода пересування

Мій чоловік залишиться в Травневому, а я поїду до Голмівського, оскільки я занадто боюсь залишатися тут.
Через цей конфлікт між нами проляже лінія зіткнення і ми розлучимось.
- Мешканка села поблизу лінії зіткнення.

100. Кількість перетинів лінії зіткнення через п'ять офіційних пунктів перетину залишилася на тому ж рівні, що й у попередні місяці. У листопаді 2017 року було зареєстровано 1.042 млн. перетинів, у грудні 2017 року – 1.089 млн., у січні 2018 року – 748 тис. Станом на 15 лютого 2018 року, було зареєстровано 670 тис. перетинів¹⁵⁹. Падіння кількості перетинів у січні можна пояснити новорічними та православними різдвяними святами, що спостерігалось й у попередні роки¹⁶⁰.

101. Базова інфраструктура та послуги, наявні на пунктах перетину¹⁶¹, були недостатніми для тієї кількості людей, яка щоденно перетинала лінію зіткнення. Контрольні пункти в'їзду-виїзду (КПВВ) не мають юридичного статусу й не підпорядковуються жодному державному органу, який був би відповідальним за забезпечення наявності належного рівня зручностей та послуг. Наприкінці жовтня 2017 року, Прем'єр-міністр України доручив військово-цивільним адміністраціям Донецької та Луганської областей майно призначити та передати певне майно визначеним комунальним підприємствам, перед якими стоїть завдання підтримувати достатній рівень послуг на контрольних пунктах в'їзду-виїзду. Це розпорядження не виконано.

102. Особливе занепокоєння викликає обмежений доступ до медичної допомоги у пунктах перетину¹⁶². Упродовж звітного періоду, на пунктах пропуску загинуло, як мінімум двоє цивільних осіб¹⁶³. Крім того, існують підвищені ризики щодо безпеки, які виникають біля лінії зіткнення, через бойові дії, а також наявність мін та ВЗВ. Наприклад, 21 січня автобус, що перевозив цивільних осіб, потрапив під обстріл зі стрілецької зброї біля блокпосту в Оленівці (територія, яка контролюється озброєними групами) уздовж пункту перетину у Новотроїцькому, в результаті чого загинула одна цивільна особа, та ще одна отримала поранення. Тому обов'язковим є наявність своєчасної та адекватної медичної допомоги на пунктах перетину.

103. Фізичні проблеми, наявні на пунктах пропуску, як і раніше, є особливо перешкодою для осіб з інвалідністю та літніх людей, які, як правило, складають значну

¹⁵⁸ Стаття 7 «закону» «Донецької народної республіки» «про протидію екстремістській діяльності» передбачає, що «особи, винні у незаконному виготовленні, розповсюдженні або зберіганні з метою подальшого розповсюдження, притягаються до адміністративної або кримінальної відповідальності», <http://dnrsovet.su/zakon-donetskoj-narodnoj-respubliki-o-protivodejstvii-ekstremistskoj-deyatelnosti/>.

¹⁵⁹ Інформація надана Державною прикордонною службою України 16 лютого 2018 р.

¹⁶⁰ Див., наприклад, Огляд гуманітарної ситуації УКГВ (станом на 15 лютого 2018 року) за посиланням <https://www.humanitarianresponse.info/en/node/160154>

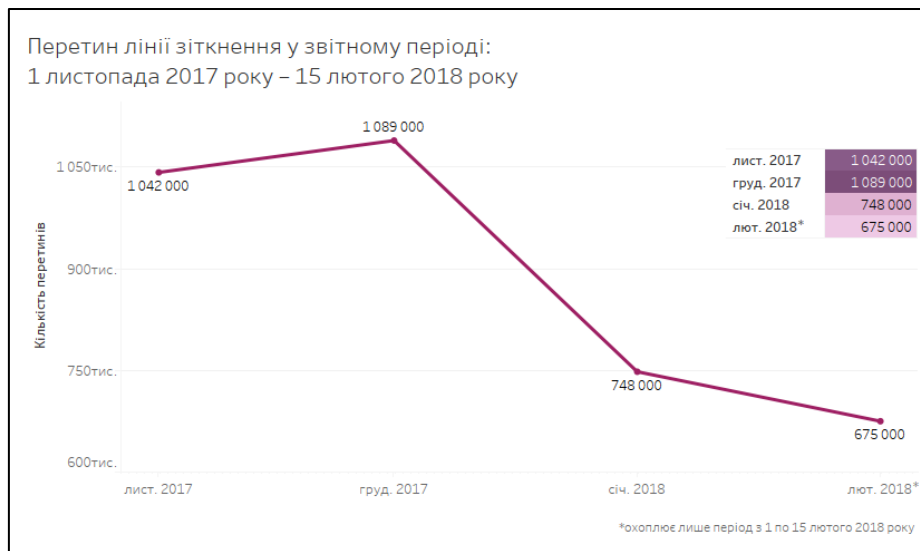
¹⁶¹ Такі, як туалети, наявна питна вода, укриття та медичні послуги.

¹⁶² Наприклад, швидка допомога наявна на підконтрольній Уряду території КПВВ Станиця Луганська з 9:00 до 16:00, в той час, коли цивільні стають в чергу на перетин ще з 4:00 ранку.

¹⁶³ Рано-вранці 15 листопада 2017 р. на контрольованому озброєними групами блокпості в пункті перетину в Станиці Луганській помер літній чоловік. Оскільки це трапилося до 9.00 год., то медичних працівників, які б надали йому допомогу, яка, ймовірно, могла б урятувати йому життя, у пункті не було. 14 січня 2018 р. чоловік (65 років) із Алчевська був знайдений мертвим (внаслідок серцевого нападу) в автобусі, коли транспорт зупинився на контрольованому озброєними групами блокпості на пункті перетину «Майорське». Щоденний звіт СММ ОБСЄ, 16 січня 2018 р.

частку тих, хто перетинає лінію зіткнення¹⁶⁴. Через довгі черги, цивільним особам доводиться терпіти такі умови протягом тривалого часу, іноді до 10 годин, причому за мінусової температури¹⁶⁵. Після численних звернень міжнародної спільноти, сторони конфлікту нарешті узгодили умови, які дозволили МКЧХ 10 грудня 2017 року здійснити ремонт дерев'яної конструкції, якою з'єднуються зламані частини мосту на пункті перетину в Станції Луганській,¹⁶⁶. Хоча це є значним покращенням, маневрування вгору та вниз цими через круту дерев'яну конструкцію на цьому єдиному в усій Луганській області пункті перетину залишається складною задачею для осіб з інвалідністю, літніх людей та сімей з дітьми.

104. УВКПЛ зауважує, що Тимчасовий порядок від 14 квітня 2017 року¹⁶⁷, яким безстроково продовжено термін чинності дозволів на перетин лінії зіткнення, так і не введено в дію. Через це людям доводиться подавати заяви на продовження їхніх електронних перепусток, що створює зайву перешкоду, особливо для осіб, які не мають доступу до комп'ютерів або Інтернету.

105. 15 грудня 2017 року «глава» «Донецької народної республіки» видав «наказ»¹⁶⁸, яким «державним службовцям» заборонено виїжджати на територію, контрольовану Урядом. Попри «пояснення»¹⁶⁹, яким обмежено сферу його застосування, порядок

¹⁶⁴ На КПВВ «Станція Луганська», наприклад, УВКПЛ помітили, що інвалідні візки є у наявності тільки на контрольованій Урядом території перетину. Навіть там, їх кількість є недостатньою, та ними не є можливості користуватись на так званому «нульовому» блокпості. Особи з інвалідністю вимушені шукати фізичну допомогу від інших людей, щоб дістатись та перетнути конструкцію між «нульовими» блокпостами на відстані в 500 метрів. УВКПЛ звернули увагу, що особи з інвалідністю платили, щоб їх перевезли на візку для багажу. З іншого боку, на пунктах перетину в Донецькій області особам, які перетинають лінію зіткнення, не дозволено проходити пішки «нульовий» блокпост. У наявності є автобуси, але вони не об лаштовані під інвалідні візки. Тому особи з інвалідністю вимушені платити додаткові кошти перевізникам та таксистам, щоб їх перевезли.

¹⁶⁵ Інтерв'ю, проведене УВКПЛ на КПВВ «Майорське» 1 листопада 2017 р., та на КПВВ «Станція Луганська» 13 грудня 2017 р.

¹⁶⁶ Див. також 20-ту доповідь УВКПЛ, п. 95.

¹⁶⁷ Наказ Антитерористичного центру при Службі безпеки України, від 14 квітня 2017 р. № 222 «Про затвердження Тимчасового порядку контролю за переміщенням осіб через лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей».

¹⁶⁸ Як повідомляється, ця заборона (див. http://www.mgbdnr.ru/news.php?id=20180115_00&img_num=0) була ініційована «МГБ» для захисту мешканців «Донецької народної республіки» від небезпеки арешту на території, контрольованій Урядом.

¹⁶⁹ У пояснювальній записці, опублікованій 18 січня 2018 р., зазначено, що заборона поширюється на «чиновників, які займають високі пости», «міністрів» та їхніх заступників, працівників «міністерств» і «адміністрацій» (за винятком технічного персоналу), керівників та заступників керівників «державних» і «муниципальних» підприємств, головних лікарів лікарень і завідуючих відділеннями, керівників університетів,

реалізації «наказу» залишається незрозумілим¹⁷⁰. УВКПЛ задокументувало чотири випадки, коли ця заборона була застосована до вчителя, лікаря, водопровідника та бухгалтера, і чотири випадки, де від працівників дитсадків і соціальних установ вимагали підписати документ про те, що вони ознайомилися з «наказом», який обмежує свободу пересування «державних службовців».

106. УВКПЛ задокументувало також два випадки, де «органи влади» «Донецької народної республіки» та «Луганської народної республіки» «депортували» цивільних осіб із території, що перебуває під їх контролем¹⁷¹. УВКПЛ нагадує, що міжнародне гуманітарне право забороняє сторонам конфлікту видавати розпорядження про переміщення цивільного населення, всього або частково, з причин, пов'язаних із конфліктом, якщо необхідність у цьому не викликана вимогами забезпечення безпеки цивільних осіб або категоричними причинами військового характеру¹⁷².

VI. Економічні та соціальні права

A. Право на достатній життєвий рівень

Будь-ласка, пропустіть нас, щоб ми могли зібрати хліб!
- Мешканець села поблизу лінії зіткнення.

107. Умови життя приблизно 600 тис. цивільних осіб¹⁷³ (включаючи 100 тис. дітей), які мешкають з обох сторін поблизу лінії зіткнення, погіршилися через пошкодження важливих об'єктів цивільної інфраструктури та приватного житла, обмеження свободи пересування, недостатній доступ до основних послуг, високий рівень безробіття, нестача громадського транспорту та, в цілому, погіршення економічного середовища¹⁷⁴. Більше того, ці умови значною мірою ізолювали вищезазначені громади.

108. Випадки нерозбірливого обстрілу, що порушують роботу критичної системи водо- та електропостачання, а також закладів санітарії, продовжують ставити під загрозу персонал цих установ, обмежувати доступ до безпечної води та, як наслідок, порушувати системи опалення, що негативно впливає на сотні тисячі цивільних осіб по обидві сторони лінії зіткнення (див. також пункт 24 вище). У період з листопада по грудень 2017 року¹⁷⁵, було зареєстровано, щонайменше, 27 інцидентів, що вплинули на водопостачання та забезпечення санітарією. Донецька фільтрувальна станція, яка постачає воду 345 тис. осіб

шкіл і дитсадків. Пояснення доступне за посиланням <https://dnr-online.ru/poyasnenie-k-ukazu-glavy-dnr-aleksandra-zaxarchenko-363/>.

¹⁷⁰ «Наказом» зазначено, що він поширюється на всіх «посадовців органів державної влади», «посадовців» «органів місцевого самоврядування», працівників підприємств, установ і організацій «державної» та «муніципальної форми власності» (включно з учителями, лікарями, бібліотекарями, поштовими кур'єрами тощо).

¹⁷¹ В одному випадку особа, затримана у зв'язку з конфліктом, яку передали на територію, контрольовану озброєними групами, в рамках одночасного звільнення, згодом, за повідомленнями, була «вислана» «владною» «Луганської народної республіки» назад на територію, контрольовану Урядом, із десятирічною «заборонаю на в'їзд», під приводом того, що вона раніше погодилась співпрацювати з СБУ. Було задокументовано два таких випадки, але УВКПЛ вважає, що ця кількість може бути більшою.

¹⁷² Додатковий протокол II, ст. 17; МКЧХ, Звичасве міжнародне гуманітарне право, Норма 129. У резолюції 2675 (XXV) «Основні принципи захисту цивільного населення у період збройних конфліктів», прийнятій у 1970 р., Генеральна Асамблея ООН підтвердила, що «цивільне населення або окремі цивільні особи не повинні бути об'єктом... примусового переміщення...».

¹⁷³ Огляд гуманітарних потреб 2018 р., доступний за посиланням <https://www.humanitarianresponse.info/en/operations/ukraine/document/ukraine-2018-humanitarian-needs-overview-hno>.

¹⁷⁴ Див. також 20-ту доповідь УВКПЛ, пп. 111-117.

¹⁷⁵ Бюлетень Кластеру ВСТ, № 12, доступний за посиланням https://www.humanitarianresponse.info/system/files/documents/files/12_wash_cluster_alert_bulletin_issue_12.pdf.

з обох сторін лінії зіткнення, потрапляє під обстріл більше, ніж будь-яка інша інфраструктура, з урахуванням 13 випадків обстрілу та використання стрілецької зброї, що мали місце протягом звітнього періоду.¹⁷⁶

109. Серйозним занепокоєнням залишається доступ до основних послуг в ізольованих громадах на лінії зіткнення. Наприклад, у селі Катеринівка, розташованому між Попасною та Золотим (територія, контрольована Урядом, Луганська область), обмеження свободи пересування і відсутність громадського транспорту загострили гуманітарне становище 310 мешканців¹⁷⁷, які там залишились. У селі тільки один магазин, де товари продаються за завищеними цінами, а поштового відділення взагалі немає. Жителі можуть виїжджати з села тільки через КПВВ «Золоте»¹⁷⁸. Електропостачання регулярно переривається через тривалі бойові дії, при чому електрики не здатні повною мірою обслуговувати село з міркувань безпеки та (або) фінансових причин¹⁷⁹. Швидка допомога, екстрені служби, поліція та інші життєво важливі служби не мають безперешкодного доступу до Катеринівки через обмеження пересування, встановлені Збройними Силами України, та рідко навідуються туди¹⁸⁰. За словами мешканців села, вони відчують себе ізольованими й забутими місцевою владою, яка не реагує на їхні численні звернення¹⁸¹.

110. У листопаді 2017 року, в результаті ескалації бойових дій поблизу села Новолуганське (Донецька область), мешканці постраждалих сіл Травневе, Доломитне та Гладосове втратили доступ до основних закладів та послуг, а свобода їхнього пересування була обмежена через наявні блокпости, контрольовані Збройними Силами України. Мешканці сіл Травневе і Гладосове залишалися без електропостачання з 16 листопада 2017 року до 5 січня 2018 року через пошкодження лінії електропередачі на території, контрольованій озброєними групами «Донецької народної республіки»¹⁸². У цих селах немає ані магазинів, ані шкіл, доступ до базового медичного обслуговування обмежений. Встановлені обмеження у пересуванні перешкоджали доступ мешканців сіл до товари та послуг в інших місцевостях.

111. 11 січня 2018 року єдина українська мережа мобільного зв'язку, діюча на території, контрольованій озброєними групами, перестала функціонувати через

¹⁷⁶ Звіт Кластеру ВСГ щодо інциденту, доступний за посиланням

<https://www.humanitarianresponse.info/en/operations/ukraine/water-sanitation-and-hygiene>.

¹⁷⁷ Кількість мешканців є приблизною, оскільки в селі немає місцевих органів влади, яка б могла збирати статистику щодо кількості мешканців. Використані дані базуються на основі інформації, наданої представниками місцевої громади.

¹⁷⁸ Інша дорога, яка наявна з західної частини Катеринівки до Попасної (що в трьох кілометрах від Катеринівки), заблокована ЗСУ. Мешканцям доводиться йти до КПВВ «Золоте» і перетинати його, щоб сісти на автобус до Северодонецька, Лисичанська або найближчого районного центру – Попасної, де люди мають доступ до основних послуг та можуть отримати соціальні виплати й пенсії. Взимку, однак, автобуси відправляються раніше, ніж відкривається «Золоте», тому мешканці Катеринівки не можуть ними скористатись.

¹⁷⁹ УВКПЛ зазначає, що у випадку перебоїв у електропостачанні ремонтні бригади «Луганського енергетичного об'єднання» відмовляються їхати у Катеринівку, заявляючи, що в них немає палива. У таких випадках місцеві або наймали таксі, або привозили працівників ремонтної бригади власними автомобілями з Гірського чи Попасної.

¹⁸⁰ Схожу ситуацію УВКПЛ спостерігало у Гладосовому (23 січня 2018 р.), Новолуганському (23 січня 2018 р.), Новоолександрівці (17 січня 2018 р.), Пісках (14 лютого 2018 р.), Травневому (23 січня 2018 р.), Верхньоторецькому (27 січня 2018 р.) і Золотому-4 (17 січня 2018 р.). УВКПЛ також отримало інформацію про схожі умови у Чигарях і Дачі.

¹⁸¹ УВКПЛ відзначає, що Уряд намагався пом'якшити цю ситуацію, організовуючи поїздки представників поштової служби й дозволяючи автівці швидкої допомоги відвідувати хворих у цьому селі (у Гірському, що обслуговує Катеринівку, є всього один автомобіль швидкої допомоги, тому він не прибуває у Катеринівку вчасно). Проте, у Кошанівку (відокремлений район Катеринівки) ці служби не потрапляють. Також, 13 грудня 2018р. Уряд України прийняв Державну цільову програму відновлення та розбудови миру в східних регіонах України. Метою цього є відновити інфраструктуру та послуги у багатьох районах східної України, які постраждали від негативного (<https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-cilov>)

¹⁸² Певною мірою електропостачання забезпечувалося за допомогою генераторів, проте не на постійній основі. Інші населені пункти стикалися з аналогічними проблемами: наприклад, 18-27 листопада 2017 р., через пошкодження ліній електропередачі, було припинено постачання електроенергії до Золотого-4. Без електрики в багатьох домівках немає опалення, що небезпечно для сімей з дітьми та літніх людей через мінусову температуру взимку.

пошкодження волоконно-оптичних ліній зв'язку¹⁸³. Цей перебіг у роботі мережі мобільного зв'язку позбавив можливості спілкування сім'ї, розділені лінією зіткнення, порушив діяльність підприємств¹⁸⁴ і ще більше обмежив доступ до екстрених і медичних послуг. Для того, щоб потрапити у зону прийому мобільного сигналу, люди ризикують життям, ідучи до ділянок навколо лінії зіткнення.

В. Право на соціальне забезпечення і соціальний захист

Внутрішньо переміщені особи

112. З 1.492.851 внутрішньо переміщеної особи (ВПО)¹⁸⁵, зареєстрованої в Україні, 6 тис. осіб мешкають у 215 центрах колективного проживання¹⁸⁶, розташованих по всій території країни. Умови проживання в багатьох із цих центрів є неналежними, з обмеженим доступом до питної води, небезпечними електропроводками, так само, як і не вирішеними залишається питаннями щодо законного перебування, що ставить ВПО під ризик виселення¹⁸⁷. Крім цього, через низький рівень доходів ВПО, а також спори між різними державними установами щодо права власності на ці будівлі та погану взаємодію між ВПО і місцевими органами влади, заборгованість по рахунках за комунальні послуги продовжує накопичуватись та може призвести до припинення надання цих послуг. Наприклад, протягом звітного періоду, компанія-постачальник електроенергії двічі припиняла електропостачання санаторію «Тетерів» (Житомирська область) через наявну заборгованість, внаслідок чого 188 ВПО (зокрема, 88 дітей) цілу добу залишалися без електрики, води і опалення. Втручання УВКПЛ забезпечило поновлення надання послуг в обох випадках, проте потрібно розглядати довгострокові рішення.

113. УВКПЛ вітає внесення змін до розпорядження Кабінету Міністрів України № 1085-р, яким розширено перелік населених пунктів, що розташовані на лінії зіткнення, та перелік населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження¹⁸⁸. Це дозволить понад 100 тис. ВПО з місцевостей, які серйозно постраждали внаслідок конфлікту, отримати матеріальну допомогу, якої вони були позбавлені майже дев'ять місяців¹⁸⁹.

Виплата пенсій

114. УВКПЛ вітає постанови Верховного Суду України, винесені у січні-лютому 2018 року¹⁹⁰ в окремих справах стосовно призупинення виплати пенсій внутрішньо переміщеним особам на підставі умов, встановлених Постановою Кабінету Міністрів

¹⁸³ Незважаючи на те, що на цій території діє ще один місцевий оператор мобільного зв'язку, він не може забезпечити повне та надійне покриття, зокрема зв'язок із територією, контрольованою Урядом, і також стикається з труднощами через різке збільшення кількості абонентів і дзвінків.

¹⁸⁴ Наприклад, власниці крамниць у Олександрівці (20 км на південний захід від Донецька) не змогли організувати доставку продуктів харчування, зокрема хліба, через відсутність мобільного зв'язку. Щоденний звіт ОБСЄ СММ, 14 січня 2018 р., доступний за посиланням <http://www.osce.org/special-monitoring-mission-to-ukraine/366516>.

¹⁸⁵ Міністерство соціальної політики України, 22 січня 2018 р., доступно за посиланням <http://www.msp.gov.ua/news/14678.html>.

¹⁸⁶ Інформацію надано Кластером із питань житла, https://www.sheltercluster.org/sites/default/files/docs/annual_report_approvedforpublication.pdf.

¹⁸⁷ Інтерв'ю, проведені УВКПЛ.

¹⁸⁸ Розпорядження № 1085-р доступно за посиланням <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1085-2014-%D1%80>.

¹⁸⁹ Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 505, ВПО з населених пунктів, зазначених у Розпорядженні КМУ № 1085-р, мають право на адресну допомогу. Текст постанови доступний за посиланням <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF>. Крім того, 15 листопада 2017р., Кабінет Міністрів України, своїм розпорядженням № 909-р схвалив Стратегію інтеграції ВПО та впровадження довгострокових рішень. Мета цього документу полягає у створенні підґрунтя для інтеграції ВПО у приймаючі громади, а також запровадженні державної підтримки цієї категорії людей. Документ доступний за посиланням - <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/909-2017-%D1%80>

¹⁹⁰ УВКПЛ відомо про 10 постанов Верховного Суду. Див., наприклад, <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71911075>; <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71911456>; <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72028721>.

Україні № 365¹⁹¹. Верховний Суд підкреслив, що виплата пенсій може припинятися тільки на підставі вичерпного переліку причин, передбачених у Законі¹⁹², який має вищу юридичну силу, ніж Постанова.

115. УВКПЛ вітає також рішення Київського окружного адміністративного суду від 14 грудня 2017 року, яким Постанову Кабінету Міністрів України № 365 визнано незаконною і приписано скасувати її¹⁹³. Це рішення, що потребує внесення змін у державній політиці, оскаржено Кабінетом Міністрів України.

116. 13 лютого 2018 року Європейський суд з прав людини виніс постанову за скаргами, поданими сімома громадянами України з Донецька, яким було призупинено виплату пенсій¹⁹⁴. Суд постановив, що заявники не були обмежені у своєму праві на звернення до суду з точки зору принципу пропорційності, й що вони не вичерпали всі наявні внутрішні засоби правового захисту для оскарження призупинення виплати пенсій в українських установах. Отже, щодо захисту права власності, Суд не розглядав питання про те, чи забезпечує система виплати пенсій, запроваджена Урядом, практичний та ефективний доступ до виплат мешканцям території, не контрольованої Урядом. Тим не менш, Суд зазначив, що існування такої системи, спричинене об'єктивним фактом – бойовими діями у регіоні, не може давати підставу для скарг на несприятливе ставлення відносно мешканців території, контрольованої озброєними групами, зі ставленням до мешканців території, контрольованої Урядом.

117. УВКПЧ ще раз наголошує, що чинна система, яка поєднує право на пенсію з реєстрацією в якості ВПО¹⁹⁵, призвела до значного скорочення кількості осіб із території, контрольованої озброєними групами, які отримують пенсію. У той час, як станом на серпень 2014 року на цій території було зареєстровано 1.278.000 пенсіонерів, станом на січень 2016 року, пенсії отримували 956 тис. осіб, а станом на листопад 2017 року – тільки 504.9 тис.¹⁹⁶ Хоча деякі пенсіонери, які мешкають на території, контрольованій озброєними групами, можуть отримувати фінансову допомогу від самопроголошених «республік», це не замінює їхнє право на пенсію, яка є і формою власності, і видом соціального страхування, що забезпечується виключно державою.

С. Право на житло, землю та власність

118. Досі не досягнуто прогресу в створенні механізму реституції та компенсації за майно, зруйноване та (або) пошкоджене в результаті збройного конфлікту. Хоча певні суди визнали право деяких власників майна на компенсацію в цивільних справах, порушених проти Уряду, строк, приписаний на виконання цих рішень, ще не сплив¹⁹⁷, тому станом на 15 лютого 2018 року, жодної компенсації виплачено не було¹⁹⁸.

¹⁹¹ Постановою № 365 від 8 червня 2016 р. запроваджено верифікації та ідентифікації пенсіонерів-ВПО.

¹⁹² Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», № 1058-IV від 9 липня 2003 р.

¹⁹³ Текст рішення доступний за посиланням <http://reyestr.court.gov.ua/Review/7108322>.

¹⁹⁴ Справа «Цезар та інші проти України» (*Tsezar and Others v. Ukraine*) (скарги №№ 73590/14, 73593/14, 73820/14, 4635/15, 5200/15, 5206/15 та 7289/15), ЄСПЛ, 13 лютого 2018 р. Заявники подали скарги, зсилаючись на неможливість звернення до суду в регіоні, більше не контрольованому Урядом (право на звернення до суду, п. 1 ст. 6), призупинення виплати пенсій (захист права власності, ст. 1 Протоколу № 1) і дискримінацію за ознакою місця проживання (заборона дискримінації, ст. 14 у сукупності зі ст. 6 і ст. 1 Протоколу № 1).

¹⁹⁵ Див., наприклад, Доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні, 16 листопада 2016 року – 15 лютого 2017 року, п. 108; 18-ту доповідь УВКПЛ, пп. 117-119; 19-ту доповідь УВКПЛ, п. 118.

¹⁹⁶ Пенсійний фонд України, http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article?art_id=304887&cat_id=94750.

¹⁹⁷ Допустимий строк виконавчого провадження – 2-6 місяців, згідно з Законом України «Про виконавче провадження», ст. 25.

¹⁹⁸ БФ «Право на захист» надала правову допомогу в декількох цивільних справах, де суди присудили компенсацію, зокрема у Дзержинському міському суді Донецької області 14 грудня 2017 р. (<http://reyestr.court.gov.ua/Review/71062112>), Селидовському суді Донецької області 10 листопада 2017 р. (<http://reyestr.court.gov.ua/Review/70222046>) і 28 листопада 2017 р. (<http://reyestr.court.gov.ua/Review/66201646>), Апеляційному суді Донецької області 29 листопада 2017 р. (<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/70573400>) і 13 грудня 2017 р. (<http://reyestr.court.gov.ua/Review/70989960>).

119. УВКПЛ зазначає, що через велику кількість пошкоджених і зруйнованих будинків та витрати, пов'язані з поданням скарг, не всі постраждалі зможуть подати позовні заяви до суду, що підкреслює необхідність у ефективному та всеосяжному адміністративному механізмі. УВКПЛ зазначає також, що ця потреба стала ще більш нагальною через трирічний строк позовної давнини у цивільних справах. Таким чином, у 2018 році ті власники, майно яких було пошкоджене або зруйноване у 2014-2015 роках, можуть втратити одне з можливостей звернення за компенсацією чи реституцією.

120. Крім того, у селах, розташованих біля лінії зіткнення, де має місце масштабна присутність військових¹⁹⁹, УВКПЛ задокументувала випадки пограбування приватних будинків і неефективне та (або) затягнуте розслідування, особливо, у випадках, коли є розумні підстави вважати, що це мало місце із залученням представників Збройних Сил України²⁰⁰.

На території, контрольованій озброєними групами

121. УВКПЛ раніше висловлювало занепокоєність стосовно системи «зовнішнього управління», встановленої для приватних підприємств, і «націоналізації» 109 ринків на території, які перебувають під контролем «Донецької народної республіки»²⁰¹. Упродовж звітнього періоду УВКПЛ задокументувало свавільну конфіскацію приватного майна однієї особи у «Донецькій народній республіці»²⁰². УВКПЛ ще раз підкреслює, що кожен має право мирно володіти своїм майном²⁰³.

VII. Права людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі

Замовкни, в тебе тут ніяких прав немає!
- Співробітник поліції журналісту.

122. 19 грудня 2017 року, Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй прийняла резолюцію 72/190 «Стан у галузі прав людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, Україна»²⁰⁴. Нагадуючи резолюцію Генеральної Асамблеї 68/262 (27 березня 2014 р.) щодо територіальної цілісності України та відображаючи резолюцію 71/205 (19 грудня 2016 р.), у резолюції 72/190 Генеральна Асамблея закликає Російську Федерацію дотриматися своїх зобов'язань, як окупаційної влади у Криму, а також забезпечити захист прав людини й безперешкодний доступ місій зі спостереження за додержанням прав людини та неурядових організацій на півострів²⁰⁵. Російська Федерація продовжила відмовляти УВКПЛ у доступі до Криму, не визнаючи вищезгадані резолюції

¹⁹⁹ Див. також розділ «Ведення бойових дій та жертви серед цивільного населення».

²⁰⁰ Упродовж звітнього періоду, УВКПЛ задокументувало випадки неефективного розслідування скарг, поданих на військовослужбовців ЗСУ, щодо пограбування будинків цивільного населення у Гірському, Жованці, Кряківці, Первомайському та Пісках. Були також отримані повідомлення щодо пограбування житла у Верхньоторецькому, Новоселівці Другій і Сизому (інтерв'ю, проведене УВКПЛ, 6 грудня 2017 р.). Хоча більшість випадків крадіжок і завдання шкоди житлу цивільних осіб, задокументованих УВКПЛ, мала місце на території, контрольованій Урядом, ймовірно, що аналогічні дії скоюються на території, контрольованій озброєними групами, але не розголошуються через побоювання жертв про свою безпеку.

²⁰¹ Див. 20-ту доповідь УВКПЛ, п. 129; 19-ту доповідь УВКПЛ, п. 124.

²⁰² Див. https://old.dnr-online.ru/wp-content/uploads/2017/12/Ukaz_N343_06122017.pdf.

²⁰³ «Кожна людина має право володіти майном як одноособово, так і разом з іншими. Ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого майна»; ст. 17 Загальної декларації прав людини. «Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше, як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права»; ст. 1 Протоколу № 1 до Європейської конвенції з прав людини.

²⁰⁴ A/RES/72/190 доступна за посиланням http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/72/190.

²⁰⁵ У резолюції Генеральна Асамблея також просить УВКПЛ підготувати другу тематичну доповідь щодо ситуації з правами людини в Криму та подати Раді з прав людини оновлену інформацію з цього питання.

Генеральної Асамблеї ООН. Через це, УВКПЛ продовжило вести моніторинг ситуації з правами людини в Криму з материкової частини України й шляхом регулярних місій до районів, прилеглих до Криму, включно з адміністративним кордоном з півостровом, з метою з'ясування фактів.

123. Упродовж звітного періоду Російська Федерація продовжила застосовувати свої закони, порушуючи цим установлене у міжнародному гуманітарному праві зобов'язання дотримуватися законодавства окупованої території²⁰⁶. Мирні акції протесту, ініційовані кримськотатарськими активістами, були покарані санкціями. УВКПЛ помітило наявність стійких проблем у здійсненні правосуддя і користуванні основоположними свободами у Криму, а також змогла задокументувати 18 випадків порушень прав людини.

А. Свобода мирних зібрань

124. Упродовж звітного періоду 78 кримських татар і двоє інших мусульманина були оштрафовані²⁰⁷ за проведення одиночних пікетів 14 жовтня 2017 року на знак протесту проти арешту одного інших кримських татар, нібито за членство у терористичних чи екстремістських організаціях²⁰⁸. Їх визнали винними у порушенні законодавства Російської Федерації про публічні зібрання через проведення організованих акцій, проведення яких вимагає отримання попереднього дозволу, тоді, як вони були представлені як індивідуальні акції, що не вимагають попереднього дозволу²⁰⁹. УВКПЛ зазначає, що у вищезгаданих рішеннях відсутні докази того, що публічні акції у формі одиночних пікетів могли зашкодити інтересам національної безпеки громадського порядку, охорони здоров'я або захисту моральності населення чи захисту прав і свобод інших, що є єдиними дозволеними підставами для обмеження здійснення права на мирні зібрання, відповідно до норм міжнародного права у галузі прав людини.

В. Свобода думки та вираження поглядів

125. 18 грудня 2017 року Верховний суд Криму залишив чинним вирок, винесений журналісту-фрілансеру Миколі Семені, якого у квітні 2016 року обвинуватили за написання (під псевдонімом) статті, котра нібито містить заклики до порушення територіальної цілісності Російської Федерації²¹⁰. Верховний суд підтвердив вирок у вигляді умовного позбавлення волі на два з половиною роки, але скоротив термін, протягом якого Семені заборонено працювати журналістом, з трьох до двох років. УВКПЛ відзначило, що частини вищезгаданої статті, як здається, закликають до застосування сили для повернення Криму до складу України²¹¹ і що друга частина статті 64 четвертої Женевської конвенції надає окупаційній владі право поширювати на населення окупованої території дію положень, які є «необхідними для...забезпечення безпеки окупаційної влади». Разом з тим, вирок ґрунтувався виключно на доповіді

²⁰⁶ Ст. 43 Положення про закони та звичаї суходупної війни, Додаток до Конвенції (VI) про закони та звичаї суходупної війни, Гаага, 18 жовтня 1907 р., та ст. 64 четвертої Женевської Конвенції 1949 р.

²⁰⁷ На них були накладені адміністративні штрафи у розмірі від 10 до 15 тис. руб. (165-250 дол. США).

²⁰⁸ Див. 20-ту доповідь УВКПЛ, пп. 144-145.

²⁰⁹ Згідно з законодавством Російської Федерації, яке застосовується у Криму, одиночне пікетування не вимагає попереднього дозволу, проте Конституційний суд Російської Федерації постановив, що коли декілька одиночних пікетів проводяться одночасно і «з достатньою очевидністю» об'єднані застосовуваними засобами, єдиною ціллю, лозунгами та строками, такі пікети можуть вважатися єдиним публічним пікетуванням, що здійснюється групою осіб, на яке поширюються вимоги щодо попереднього дозволу. (Постанова Конституційного суду Російської Федерації від 14 лютого 2013 р. № 4-П, п. 2.5; <https://rg.ru/2013/02/27/mitingi-dok.html>).

²¹⁰ Стаття доступна за посиланням <https://ru.krymr.com/a/27240750.html>. Див. також 20-ту доповідь УВКПЛ, пп. 140-141.

²¹¹ У статті йдеться, зокрема, про таке: «Блокада повинна бути першим кроком, передвістям звільнення; це повинна бути чітка бойова операція». У попередній версії статті, котра потім була відредагована, зазначалося, що «блокада повинна супроводжуватися всіма необхідними заходами, зокрема й операцією з нейтралізації та виведення з ладу російської переправи через Керченську протоку, комунікацій окупантів, нейтралізації безздатності їхніх штабів», а також що «війна повинна вестися військовими засобами й рішуче».

експерта-лінгвіста, який був затверджений судом без будь-якої оцінки. Це суперечить принципів належної правової процедури, згідно з яким «усі юридичні питання повинні вирішуватися виключно судами»²¹². Крім того, висновки альтернативної лінгвістичної експертизи, представлені захистом, були формально відхилені судом без достатнього правового обґрунтування, що може становити порушення гарантій належного судового розгляду²¹³.

С. Право на освіту рідною мовою

126. Кількість учнів, які навчаються в Криму українською мовою, різко скоротилася, зменшившись з 2014 року на 97 відсотків²¹⁴. У поточному навчальному році 318 учнів (0,2 відсотка дітей, які відвідують загальноосвітні школи Криму²¹⁵) навчаються українською мовою²¹⁶. Крім того, різко (приблизно на 50 відсотків) зменшилася кількість дітей, які вивчають українську мову як предмет, обраний курс або у рамках позашкільного навчання (з 12.892 у 2016/2017 навчальному році до 6.400 у поточному навчальному році).

127. Кримськотатарською мовою отримують освіту близько 5.6 тис. учнів (3 відсотки учнів, які відвідують загальноосвітні школи), причому ця цифра за останні роки залишилася стабільною²¹⁷. Наразі 21.6 тис. учнів вивчають кримськотатарську мову як предмет, обраний курс або у рамках позашкільного навчання, що на 12 відсотків більше, ніж у 2016/2017 навчальному році (19.254).

²¹² Див. справу «Дмитрієвський проти Росії» (*Dmitriyevskiy v. Russia*), № 42168/06, ЄСПЛ, 3 жовтня 2017 р., п. 113.

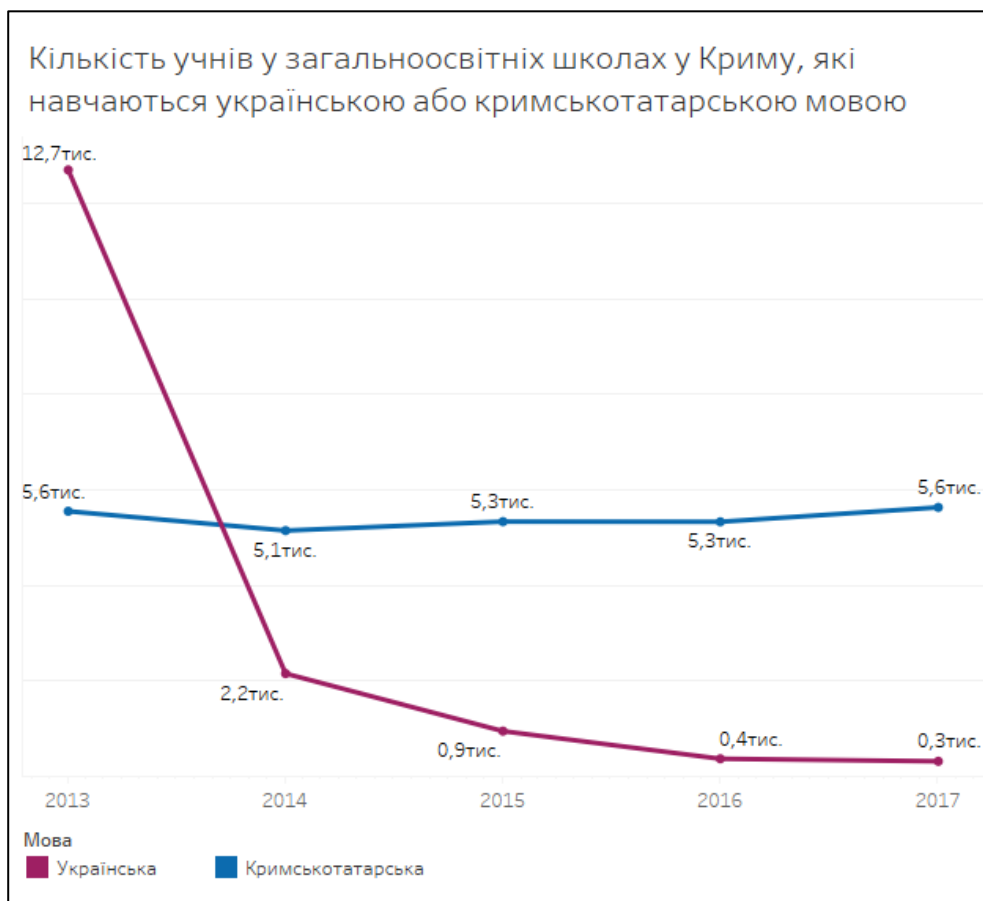
²¹³ «Зобов'язання вказувати підстави для прийняття рішення є невід'ємною процесуальною гарантією за п. 1 ст. 6 Конвенції, тому що це демонструє сторонам, що їхні аргументи почуті, надає їм можливість заперечити або оскаржити рішення, а також слугує для публічного обґрунтування підстав судового рішення». Справа «Кумхурієт Вакфі та інші проти Туреччини» (*Cumhuriyet Vakfi and Others v. Turkey*), № 28255/07, ЄСПЛ, 8 жовтня 2013 р., п. 67.

²¹⁴ До незнаного присудження Криму до Російської Федерації, там було 7 шкіл і 875 класів, мовою навчання в яких була українська, а загальна кількість учнів, які отримували освіту українською мовою, становила 12.694. (Примітка: ці та інші статистичні дані щодо освіти не включають інформацію стосовно шкіл у Севастополі, який є адміністративною одиницею, окремою від Автономної Республіки Крим) УВКПЛ вважає головними причинами цього зменшення домінуюче російське культурне середовище і виїзд тисяч проукраїнських мешканців Криму, а також тиск із боку деяких учителів та адміністрацій шкіл на предмет припинення викладання українською мовою. Див. доповідь УВКПЛ «Стан в галузі прав людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (Україна)», пп. 197-198.

²¹⁵ Наразі у державних школах Криму нараховується 196,5 тис. учнів.

²¹⁶ Ці 318 учнів отримують освіту в 9 класах, які наявні у єдиній україномовній школі та 7 російськомовних школах із 13 класами з українською мовою викладання. У 2016/2017 навчальному році, крім 9 класів у вищезгаданій єдиній україномовній школі, було 19 класів з українською мовою викладання у 12 російськомовних школах.

²¹⁷ У 2014-2015 навчальному році кримськотатарською мовою отримували освіту 5.146 учнів, у 2015-2016 н.р. – 5.334, у 2016-2017 н.р. – 5.330. Кількість відповідних класів також залишилася стабільною. Наразі кримськотатарською мовою ведеться викладання у 15 загальноосвітніх школах (202 класах), а у 31 російськомовній школі функціонують ще 133 класи з навчанням кримськотатарською мовою. У 2016/2017 н.р. нараховувався 201 клас у 15 кримськотатарських школах і 137 кримськотатарських класів у 37 російськомовних школах. Див. також доповідь УВКПЛ «Стан в галузі прав людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (Україна)», п. 201.

128. 28 грудня російська влада, через Міністерство освіти, науки та молоді Криму, розіслала муніципалітетам, «Дорожню карту з вибору мови навчання»²¹⁸. Цей документ встановлює механізм, який дозволяє батькам вимагати, щоб їхні діти отримували освіту рідною мовою. Зокрема, керівництво шкіл повинно інформувати батьків про їхнє право обирати мову навчання, про можливості навчання іншою мовою, ніж російська, і про наявність відповідних педагогів. УВКПЛ вітає цей крок, який потенційно може розширити доступ до освіти рідною мовою, за умови ефективної реалізації цього документа у загальноосвітніх школах.

D. Примусовий призов на військову службу

129. Російська Федерація продовжує примушувати кримських мешканців вступати на службу до своїх збройних сил, зокрема у двох призовних кампаніях 2017 року, на військову службу призвали щонайменше 4.800 чоловіків, що є порушенням міжнародного гуманітарного права²¹⁹. Крім того, кримські суди почали проводити слухання справ за

²¹⁸ Лист Міністерства освіти, науки та молоді Республіки Крим «Про Дорожню карту з вибору мови навчання (вивчення) в освітніх закладах Республіки Крим», 28 грудня 2017 р., доступний за посиланням <http://monm.rk.gov.ru/file/scan01275220171228104654.pdf>.

²¹⁹ Це є порушенням ст. 51 VI Женевської конвенції, що забороняє окупаційній владі примушувати осіб, що перебувають під захистом, служити в її збройних чи допоміжних силах.

обвинуваченнями в ухиленні від призову²²⁰. Винесено щонайменше два обвинувальних вироку, за якими двоє кримських мешканців присуджені до сплати штрафу в розмірі 25 тис. руб. (близько 430 дол. США) кожен²²¹. Слід зауважити, що Кримінальний кодекс Російської Федерації передбачає також можливість позбавлення особи волі на строк до двох років за ухилення від призову на військову службу²²² і не звільняє засуджених від обов'язку проходити військову службу.

Е. Доступ до державних послуг на материковій частині України

130. УВКПЛ відзначило стійку тенденцію до обмеження доступу осіб походженням із Криму до деяких державних послуг на материковій частині України, зокрема до банківських послуг. У листопаді 2014 року Національний банк України постановив, що для цілей банківських операцій особи, які постійно проживають у Криму, стали «нерезидентами» України²²³. Це обмеження впливає на осіб, які живуть у Криму – але не на зареєстрованих як ВПО – а також на тих, хто виїхав із півострова до материкової частини України до окупації Криму Російською Федерацією. Як результат, українські громадяни, які мешкали на материковій частині України до 2014 року, але у паспортах яких місцем реєстрації та постійного проживання був указаний населений пункт у Криму, часто повинні були отримувати статус ВПО, щоб мати можливість відкрити банківський рахунок у цілях працевлаштування²²⁴. Проте, статус ВПО передбачає більш суворі вимоги щодо реєстрації актів цивільного стану, які часто застосовуються свавільно, наприклад, щодо поновлення національного паспорта²²⁵.

VIII. Зміни у законодавстві та інституційні реформи

А. Нова нормативна база щодо окремих районів Донецької та Луганської областей, які не контролюються Урядом України

131. 18 січня 2018 року Верховна Рада України закон, що створює нову правову базу для відновлення контролю над окремими районами Донецької та Луганської областей, які

²²⁰ У 2017 р. було обвинувачено принаймні семеро осіб, справи яких слухалися кримськими судами за обвинуваченнями за ст. 328 Кримінального кодексу Російської Федерації (ухилення від призову на військову службу).

²²¹ Рішення з обвинувальним вироком Гагаринського районного суду м. Севастополя від 31 жовтня 2017 р.; рішення Сімферопольського районного суду від 16 жовтня 2017 р. з обвинувальним вироком, залишене чинним Верховним судом Криму 28 листопада 2017 р.

²²² Стаття 328 Кримінального кодексу Російської Федерації.

²²³ Постанова № 699 від 3 листопада 2014 р., доступна за посиланням

<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0699500-14>, яка відсилає до Закону України «Про створення вільної економічної зони «Крим» та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України» від 12 серпня 2014 р., доступного за посиланням <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1636-18?info=1>. Вищезгадану Постанову регулярно оскаржують в українських судах. З цього питання, у своїй останній ухвалі Вищий адміністративний суд України залишив чинним постанову від 8 листопада 2017 р. (ухвала доступна за посиланням <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70163446>). Відповідно до ст. 1 Постанови № 699, колишні мешканці Криму звільняються від дії цієї Постанови, якщо вони мають чинну довідку про реєстрацію в якості ВПО і доказ проживання на материковій частині України.

²²⁴ В одному випадку жінка, зареєстрована у Криму, яка виїхала з Сімферополя до Києва у 2008 р., у 2013-2015 рр. жила у Німеччині й повернулася в Україну у 2015 р., не мала іншого вибору, ніж зареєструватись у якості ВПО, щоб отримати можливість відкрити банківський рахунок у Києві. Інтерв'ю, проведене УВКПЛ 12 січня 2018 р. Інша особа з Криму, яка переїхала до Києва у 2009 р., мала зареєструватись як ВПО, щоб відкрити банківський рахунок у 2014 р. Інтерв'ю, проведене УВКПЛ 22 грудня 2017 р.

²²⁵ Інтерв'ю проведено УВКПЛ 27 листопада і 22 грудня 2017 р. Наприклад, у 2016 р. колишньому мешканцю Криму, який переселився на материкову частину України у 2009 р., було відмовлено у можливості пройти звичайну процедуру обов'язкової заміни фотографії у паспорті після досягнення 25 років як у поточному місці проживання (Києві), так і у колишньому місці реєстрації (Ірпені, також материкова Україна), тому що у паспорті особи все ще стояла кримська реєстрація. Особі довелося оскаржити цю відмову, але вона змогла звернутися щодо заміни фотографії тільки в Ірпені (не в Києві) й лише після перевірки її статусу ВПО та подання додаткових документів, які зазвичай не потрібні для цієї процедури.

у законі визначені як окуповані Російською Федерацією²²⁶. Окреслюючи структуру військової операції з протидії збройної агресії, закон дозволяє продовжувати антитерористичну операцію паралельно з вищевказаною операцією, керованою військовими. У ньому також розрізнено декілька географічних районів із різними режимами, які можуть бути застосовані під час операції з забезпечення безпеки, а саме «район здійснення заходів із забезпечення безпеки і оборони» та «район бойових дій», але визначення цих районів відсутнє. Крім того, райони, «прилегли» до «району бойових дій», визначені як «зони безпеки», межі котрих встановлюються військовим командуванням²²⁷ і в яких органи державної влади та органи оборони, залучені до операції з забезпечення безпеки, наділяються «спеціальними повноваженнями»²²⁸. УВКПЛ пропонує Уряду забезпечити дотримання принципу пропорційності під час здійснення таких повноважень. УВКПЛ буде ретельно слідкувати за реалізацією фінального тексту закону.

132. Під час розгляду законопроекту були враховані ряд ключових рекомендацій, поданих спільно УВКПЛ та УВКБ ООН²²⁹. Зокрема, у законі підтверджено, що положення закону 2014 року²³⁰, дія якої раніше поширювалася винятково на Крим, не можуть застосовуватися до ситуації в окремих районах Донецької та Луганської областей, якщо до них не будуть внесені зміни. Проте, не встановлено строк для внесення змін до закону 2014 року, необхідний для задоволення критеріїв правової визначеності, у разі чого люди могли б заявляти свої права. Як було також запропоновано, закон уточнює, що норми відносно передачі юрисдикції судів будуть врегульовані існуючим законодавством щодо антитерористичної операції²³¹. Крім того, загальне правило, що оголошує недійсними акти, видані у окремих районах Донецької та Луганської областей, не контрольованих Урядом, передбачає виняток, згідно з міжнародною правовою практикою, для документів, що стосуються народження і смерті, які «повинні бути доданими до заяв про реєстрацію народження або смерті». УВКПЛ зазначає, що аналогічний виняток слід передбачити для документів, виданих у Криму. Крім того, закон уповноважує Кабінет Міністрів України – замість військового командування – визначати порядок, що регулює переміщення осіб і товарів через лінію зіткнення. Він також не дозволяє органам влади відмовляти особам у в'їзді на контрольовану Урядом територію у ситуаціях, що загрожують життю цивільних осіб.

133. Незважаючи на деякі позитивні зміни, у законі все одне немає чіткості щодо наслідків на права людини переходу від антитерористичної нормативної бази на зазначену нову²³².

В. Статус цивільних жертв

134. 14 листопада 2017 року Верховна Рада України внесла зміни до законодавства, згідно з якими учасникам подій на Майдані, які отримали поранення, що не призвели до інвалідності, надано статус «жертв Революції Гідності» і право на такі самі гарантії соціального захисту, що й для осіб, які мають статус учасників бойових дій²³³. Ці зміни

²²⁶ Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» (законопроект № 7163), прийнятий 18 січня 2018 р., підписаний Президентом 20 лютого, набрав чинності 24 лютого. Див. також 20-ту доповідь УВКПЛ, пп. 149-154.

²²⁷ Ст. 8 говорить, що географічні межі «зон безпеки» визначаються начальником Генерального штабу - Головнокомандувачем Збройних Сил України за поданням Командувача об'єднаних сил.

²²⁸ У ч. 6 ст. 12 подано вичерпний перелік «спеціальних повноважень»: застосовувати зброю, зупиняти та перевіряти осіб, проводити обшуки, затримувати осіб, обмежувати рух на вулицях, входити у приватні приміщення, зокрема будинки, використовувати приватні транспортні засоби та засоби зв'язку.

²²⁹ Адвокаційний лист УВКПЛ і УВКБ ООН від 19 жовтня 2017 р.

²³⁰ Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», № 1207-VII від 15 квітня 2014 р.

²³¹ Закон України «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції», № 1632-VI від 12 серпня 2014 року.

²³² Див. 20-ту доповідь УВКПЛ, п. 154.

²³³ Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», № 3551-XII, 22 жовтня 1993 р.

також поширюються на цивільних осіб, які набули статусу особи з інвалідністю у зв'язку з конфліктом на сході України, такі самі соціальні гарантії, що й для ветеранів війни з інвалідністю. Проте, ці гарантії поширюватимуться на цивільних осіб, які знаходяться на території, не контрольованій Урядом, тільки за умови, що вони отримали ушкодження до 1 грудня 2014 року. Для цивільних осіб, які отримали ушкодження на території, контрольованій Урядом, строкові обмеження не встановлені.

135. УВКПЛ вітає рішення про надання вагомих гарантій соціального захисту цивільним особам, які отримали інвалідність через конфлікт, з обох сторін лінії зіткнення. Проте, УВКПЛ висловлює жаль з приводу того, що встановлено строкові обмеження для осіб, які мешкають на території, не контрольованій Урядом, оскільки це призведе до виключення сотень потерпілих цивільних осіб із сфери дії цих гарантій²³⁴. УВКПЛ зазначає також, що становище цивільних осіб, які отримали ушкодження у зв'язку з конфліктом, що не призвели до інвалідності, залишається невизначеним, і наголошує на необхідності у всеосяжній політиці, яка б гарантувала право на правовий захист і відшкодування шкоди для всіх цивільних жертв конфлікту, незалежно від того, ким і де було спричинено ушкодження, відповідно до Основних принципів Організації Об'єднаних Націй²³⁵.

С. Закон «Про освіту»

136. 8 грудня 2017 року, у відповідь на звернення Уряду України, Європейська комісія за демократію через право (Венеціанська комісія) Ради Європи ухвалила висновок²³⁶ щодо статті 7 рамкового Закону «Про освіту»²³⁷, у якому відображено занепокоєння, раніше висловлене УВКПЛ, щодо навчання мовами меншин²³⁸. Комісія зазначила, зокрема, що цей закон «значно зменшить»²³⁹ обсяг навчання мовами меншин і що стаття 7 передбачає менш сприятливе ставлення до мов меншин, які не є офіційними мовами Європейського Союзу, зокрема російської мови²⁴⁰. Комісія рекомендує внести зміни до статті 7, що буде «належним рішенням» для уникнення «дискримінаційного ставлення» до мов меншин, які не є офіційними мовами Європейського Союзу²⁴¹. Комісія також рекомендує Уряду, при імplementації Закону «Про освіту», забезпечити, щоб значна частина освіти надавалася мовами меншин, передбачити достатній перехідний період для його реалізації та виключити приватні школи зі сфери дії нових мовних норм²⁴².

Д. Проект Закону «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти»

137. 18 січня Верховна Рада України прийняла у першому читанні законопроект²⁴³, яким передбачено створення Комісії з питань осіб, зниклих безвісти з метою розшуку осіб,

²³⁴ Оцінки УВКПЛ ґрунтуються на постійній реєстрації кількості жертв серед цивільного населення.

²³⁵ Основні принципи та керівні положення ООН, що стосуються права на правовий захист і відшкодування шкоди для жертв грубих порушень міжнародних норм у галузі прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права.

²³⁶ Висновок № 902/2017 Європейської комісії за демократію через право (Венеціанської комісії) – Україна – Висновок щодо положень Закону «Про освіту» від 5 вересня 2017 р., які стосуються використання державної мови та мов меншин і інших мов у освіті. Прийнятий Венеціанською комісією на її 113-му пленарному засіданні (8-9 грудня 2017 р.), надалі – «висновок Венеціанської комісії».

²³⁷ Закон «Про освіту» був прийнятий 5 вересня 2017 р. і набрав чинності 28 вересня 2017 р. Ст. 7 викликала критику з боку представників різних національних меншин за зменшення можливостей отримання освіти мовами меншин на рівні середньої освіти. Див. 20-ту доповідь УВКПЛ, п. 160.

²³⁸ 20-та доповідь УВКПЛ, пп. 155-160.

²³⁹ Висновок Венеціанської комісії, п. 87.

²⁴⁰ «Параграф 4 статті 7 не передбачає рішення для мов, які не є офіційними мовами ЄС, зокрема російської, як другою за поширеністю використання після державної мови. Менш сприятливе ставлення до цих мов важко обґрунтувати, тому воно викликає питання щодо дискримінації». Висновок Венеціанської комісії, п. 124.

²⁴¹ Там само, п. 125.

²⁴² Там само, п. 126.

²⁴³ Проект Закону «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти», №5435 від 22 листопада 2016 р.

зниклих безвісти, та виявлення людських останків. Текст цього законопроекту, як і альтернативний законопроект, був зареєстрований у Парламенті у листопаді-грудні 2016 року²⁴⁴ з метою врегулювання ситуації зі статусом осіб, зниклих безвісти у зв'язку зі збройним конфліктом, заворушеннями всередині держави, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру. Згідно з рекомендаціями провідного парламентського комітету²⁴⁵ та з урахуванням інформаційно-роз'яснювальної роботи з боку УВКПЛ та інших організацій, цей документ буде переглянуто під час підготовки до другого читання на предмет включення до нього ключових аспектів, що містяться в альтернативному законопроекті²⁴⁶, зокрема поняття «насильницьке зникнення» та надання фінансової допомоги сім'ям осіб, зниклих безвісти.

138. УВКПЛ вітає цей значний крок щодо оптимізації відповідних національних процедур. УВКПЛ підкреслює важливість забезпечення достатньої спроможності Комісії для того, щоб вона могла ефективно здійснювати свої повноваження відповідно до міжнародних стандартів²⁴⁷ і дозволяти сім'ям осіб, зниклих безвісти, брати участь у роботі Комісії. Необхідно також передбачити ефективні засоби правового захисту щодо порушень права родичів знати долю осіб, зниклих безвісти, та гарантувати підтримку, реабілітацію та реінтеграцію осіб, зниклих безвісти, які повернулися після тривалого періоду відсутності.

IX. Технічне співробітництво і розбудова спроможності

139. УВКПЛ продовжило взаємодіяти з Урядом і громадянським суспільством для надання їм підтримки у захисті та заохоченні міжнародних норм у галузі прав людини в Україні, а також у застосуванні міжнародного гуманітарного права. Допомога УВКПЛ зосередилася на реалізації рекомендацій, наданих Підкомітетом Організації Об'єднаних Націй із запобігання катуванням, стосовно протидії катуванню,²⁴⁸ та попередніх доповідей УВКПЛ, розробленні національної стратегії з запобігання та протидії сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом, та рівному доступі всіх громадян України до виплати пенсій незалежно від реєстрації місця проживання або статусу ВПО.

140. Упродовж усього звітного періоду УВКПЛ, шляхом проведення різноманітних тренінгів і презентацій, заохочувало до виконання Стамбульського протоколу та посилення заходів для запобігання й протидії катуванням і сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом. УВКПЛ прийняло участь у чотирьох семінарах²⁴⁹ у рамках серії регіональних семінарів, організованих Генеральною прокуратурою України для заохочення застосування Посібника Організації Об'єднаних Націй з питань ефективного розслідування і документування фактів катувань та іншого жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання (Стамбульського протоколу). У своїх виступах представники УВКПЛ акцентували увагу на виявленні, документуванні та розслідуванні фактів катувань та іншого жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання відповідно до міжнародної практики та міжнародних норм. УВКПЛ провело також тренінги з питань міжнародних стандартів у галузі прав людини та етичних проблем стосовно катувань і жорсткого поводження для

²⁴⁴ Див. УВКПЛ, Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 16 листопада 2016 року – 15 лютого 2017 року, пп. 150-152.

²⁴⁵ Комітет Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин.

²⁴⁶ Проект Закону «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти», №5435-1 від 5 грудня 2016 р.

²⁴⁷ Див. МКЧХ, Керівні принципи / Типовий закон про осіб, зниклих безвісти (лютий 2009 р.); Консультативний комітет Ради з прав людини, Доповідь щодо передової практики у питанні про осіб, зниклих безвісти (A/HRC/16/70), 21 лютого 2011 р.

²⁴⁸ Рекомендації наведені у оприлюдненому в 2017 р. звіті Підкомітету за результатами його візиту до України у 2016 р.

²⁴⁹ УВКПЛ взяло участь у семінарах у Северодонецьку (23 листопада), Одесі (27 листопада), Івано-Франківську (15 грудня, Скайпом) та Харкові (15 грудня), проведених для співробітників органів прокуратури, пенітенціарних установ, Національної поліції, обласного бюро судово-медичної експертизи та Міністерства юстиції.

військовослужбовців, які знаходяться у зоні проведення «антитерористичної операції» у складі підрозділів військово-цивільної співпраці²⁵⁰, військових капеланів, які регулярно ведуть пастирське служіння серед військовослужбовців, які розміщені на лінії зіткнення²⁵¹, та членів Душпастирської ради (дорадчого органу при Міністерстві юстиції)²⁵².

141. листопаді, міжнародний експерт із питань сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, запрошений УВКПЛ і «ООН-Жінки», підвела підсумки свого візиту в Україну та представила основним зацікавленим сторонам, зокрема віце-прем'єр-міністру, попередній проект національної стратегії з запобігання та протидії сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом²⁵³. УВКПЛ, разом із «ООН-Жінки» та вищезгаданим експертом, завершує підготовку цієї стратегії на предмет її включення до переглянутої версії Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй 1325.

142. УВКПЛ продовжило вести роботу з підвищення рівня обізнаності різних зацікавлених сторін і надання їм консультацій з питання виплати пенсій українським громадянам, місце реєстрації проживання яких вказано на території, контрольованій озброєними групами²⁵⁴. У партнерстві з іншими агентствами Організації Об'єднаних Націй та під егідою Офісу Координатора системи Організації Об'єднаних Націй в Україні, УВКПЛ підготувало інформаційну довідку з оглядом цього питання й статистичними даними, що відображають наслідки чинної урядової політики для населення і висвітлюють юридичні зобов'язання Уряду в цій сфері. Інформаційну довідку було направлено Прем'єр-Міністру України, ключовим державним посадовцям, громадянському суспільству та міжнародній спільноті.

143. Крім того, протягом звітнього періоду, УВКПЛ – за підтримки Justice Rapid Response – продовжило залучати та сприяти наданню підтримки міжнародних судово-медичних експертів, щоб провести повторну судово-медичну експертизу щодо смертей, які настали в результаті пожежі Будинку профспілок 2 травня 2014р. у Одесі. Ця підтримка була надана за запитом Генеральної прокуратури України.

X. Висновки та рекомендації

Ці селища (по обидві сторони лінії зіткнення) переплітаються одне з одним як великий моток пряджі.

- Мешканець села біля лінії зіткнення.

144. Напередодні п'ятого року бойових дій в Україні, цивільне населення продовжує страждати від наслідків конфлікту. Сім'ї, друзі та ділові зв'язки, як і раніше, штучно розділені лінією зіткнення, що посилює злигодні, які терпить населення. Сторонам бойових дій необхідно дотримуватися режиму припинення вогню, захищати життя

²⁵⁰ 22 листопада, у Києві УВКПЛ провело заняття, зокрема з питань запобігання свавільному і незаконному затриманню, катуванням і сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом. Заняття заклало підґрунтя для подальшого посилення співпраці УВКПЛ з військово-цивільними адміністраціями на місцях через офіс у Краматорську.

²⁵¹ 11 грудня, у Києві УВКПЛ провело презентацію на тему запобігання катуванням, приблизно для 50 військових капеланів Української греко-католицької церкви, які регулярно їздять на лінію зіткнення як волонтери або у складі структур безпеки та оборони для ведення пастирського служіння серед військовослужбовців.

²⁵² 28 листопада у Києві УВКПЛ взяло участь у семінарі, організованому Міністерством юстиції та Секретаріатом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з метою розроблення рекомендацій для капеланів, які стикаються із справами з катуваннями у місцях позбавлення волі.

²⁵³ Консультант продовжує працювати з метою надання стратегічних рекомендацій Уряду, громадянському суспільству і системі ООН щодо запобігання і протидії сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом, в Україні.

²⁵⁴ Див. вище розділ «Право на соціальне забезпечення і соціальний захист».

цивільного населення і критично важливі об'єкти цивільної інфраструктури, полегшити труднощі, спричинені конфліктом, і сприяти свободі пересування через лінію зіткнення.

145. З одночасним звільненням затриманих осіб, у рамках Мінських угод, з'явилась нова інформація щодо серйозних порушень і зловживань прав людини з обох сторін лінії зіткнення – свавільного позбавлення волі, тримання під вартою без зв'язку з зовнішнім світом, катувань і жорстокого поводження. Ці порушення і обмеження завдають тяжких страждань жертвам та їхнім сім'ям, сприяють розколу і загострюють проблеми, які доведеться вирішувати в майбутніх зусиллях із досягнення миру та примирення.

146. Порушення і зловживання правами людини, скоєні у випадках, пов'язаних із конфліктом, залишаються практично без уваги, а системна відсутність відповідальності позбавляє жертв і суспільство в цілому права на інформацію. Це також сприяє атмосфері безкарності.

147. Така атмосфера неспокійною викликає особливе занепокоєння, враховуючи, що Україна готується до президентських і парламентських виборів, запланованих на 2019 рік. Українські правоохоронні органи повинні рішуче реагувати на будь-які прояви нетерпимості, погрози та насильство, зокрема щодо осіб, які належать до груп меншин, і осіб, які дотримуються альтернативних, особливих соціальних або політичних думок. Дотримання основоположних свобод і захист меншин слугуватимуть бастионом проти радикальних ідеологій, які загрожують конституційній демократії напередодні виборів.

148. До жителів Кримського півострова продовжує застосовуватися правова база і система врядування Російської Федерації, що є порушенням міжнародного гуманітарного права. УВКПЛ нагадує вимогу Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй про те, щоб Російська Федерація дотримувалася своїх обов'язків як окупаційна влада у Криму.

149. УВКПЛ зауважує, що більшість наданих раніше рекомендацій досі не виконані й залишаються актуальними. Враховуючи це, УВКПЛ ще раз повторює свої попередні рекомендації, а також рекомендує наступне:

150. Органам державної влади України:

- a) Уряду України – розслідувати всі можливі порушення міжнародного гуманітарного права або, як мінімум – і як зобов'язує міжнародне право – серйозні порушення міжнародного гуманітарного права і забезпечити відповідальність на основі дисциплінарних або кримінальних проваджень, згідно з обставинами;**
- b) Уряду України – забезпечити, щоб право на використання засобів правового захисту жертв серйозних порушень міжнародного гуманітарного права і грубих порушень та зловживань міжнародного права в галузі прав людини забезпечувалося шляхом рівного і ефективного доступу до правосуддя і відшкодування, включно з реституцією, компенсацією та реабілітацією, причому без дискримінації;**
- c) Якщо присутність військових у місцевостях, де мешкають цивільні особи, обґрунтована військовою необхідністю, Уряду України вжити всіх можливих заходів для захисту цивільного населення, зокрема шляхом надання альтернативного житла з належними умовами проживання, а також компенсації за використання майна і будь-яку завдану шкоду;**
- d) Уряду України - забезпечити ефективне та своєчасне розслідування, а також судове переслідування будь-яких повідомлень про катування і жорстоке поводження, свавільне тримання під вартою та тримання під вартою без зв'язку з зовнішнім світом, сексуальне та гендерне насильство, в тому числі ймовірно скоєні державними суб'єктами, особами чи групами осіб, діючими з їхнього дозволу, за їхньої підтримки чи при їхньому потуранні,; розглянути питання про створення міжвідомчої групи, відповідальної за розслідування таких справ, тому що цивільні слідчі органи не мають доступу до багатьох імовірних місць тримання під вартою або до місць, де жертв бачили востаннє;**

- е) Уряду України – забезпечити, щоб особи, які звинувачуються у приналежності до озброєних груп або у зв'язках із ними, бралися під варту на період до судового розгляду справи тільки після визначення в індивідуальному порядку доцільності та необхідності такої міри;
- ф) Уряду України – забезпечити, щоб скарги осіб, затриманих у зв'язку з конфліктом, стосовно свавільного арешту та (або) тримання під вартою, катувань і жорстокого поводження, належним чином розглядалися правоохоронними органами;
- г) Уряду України – забезпечити розслідування Національною поліцією всіх заяв про здійснення тиску на суддів;
- h) Уряду України – сприяти вільному і безперешкодному проходженню цивільних осіб через лінію зіткнення шляхом збільшення кількості маршрутів перетину і контрольних пунктів в'їзду-виїзду; зняти непотрібні та несумірні обмеження щодо пересування та полегшити свободу пересування на всіх блокпостах, включно з «внутрішніми» блокпостами; забезпечити, щоб особи, місце реєстрації проживання котрих знаходиться на території, контрольованій озброєними групами, не піддавалися додатковим дискримінаційним перевіркам;
- і) Уряду України – виділити визначеним підприємствам кошти, необхідні для підтримання достатнього рівня послуг і умов на контрольних пунктах в'їзду-виїзду шляхом забезпечення безпечних і гідних умов перетину, включаючи доступ до питної води, санітарних споруд, укриття, медичного обслуговування та інформації особливо для осіб з інвалідністю, ;
- j) Уряду України - забезпечити повну імплементацію Тимчасового порядку контролю за переміщенням осіб через лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей, дійсний з 14 квітня 2017 року, який передбачає безстрокову дію перепусток;
- k) Забезпечити, щоб прокуратура, Національна поліція та військова прокуратура проводили прозоре, своєчасне та ефективне розслідування нападів на засоби масової інформації та їхніх працівників, загроз фізичній недоторканності та інших злочинних діянь, які можуть кваліфікуватися як перешкодження законній професійній діяльності журналістів;
- l) Національній поліції – забезпечити негайне, ефективне та неупереджене розслідування ймовірних порушень у зв'язку з діяльністю веб-порталу «Миротворець»;
- m) Службі безпеки України – забезпечити, щоб будь-яке обмеження свободи вираження поглядів установлювалось тільки як конкретний та індивідуалізований захід реагування на очевидну загрозу на національну безпеку й було як необхідним, так і пропорційним;
- n) Міністерству внутрішніх справ і Національній поліції – забезпечити, щоб співробітники правоохоронних органів, залучені до підтримання правопорядку на публічних зібраннях, знали й застосовували міжнародні норми в галузі прав людини та вживали всіх відповідних заходів для забезпечення безпеки таких зібрань без дискримінації, включно з зібраннями осіб, належних до груп меншин;
- o) Уряду України – гарантувати, щоб мешканці всіх сіл, прилеглих до лінії зіткнення, мали доступ до основних послуг та одержувати соціальні виплати і пенсії;
- p) Уряду України – забезпечити, щоб ВПО, які мешкають у центрах колективного проживання, мали достатні умови для проживання, включно з безпечним доступом до питної води, електроенергії та опалення, а також належним доступом до основних послуг і можливостей щодо зайнятості;

- q) Уряду України, Верховній Раді України та іншим відповідним державним органам – усунути перешкоди, які заважають усім громадянам користуватися рівним доступом до пенсій незалежно від місця їхнього проживання чи реєстрації в якості ВПО;
- г) Уряду України, Верховній Раді України і обласним органам влади – забезпечити, щоб особи з інвалідністю, які мешкають поруч із лінією зіткнення, мали рівний доступ до якісних послуг охорони здоров'я, зокрема шляхом сприяння свободі пересування і забезпечення доступного транспорту;
- с) Міністерству з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб, Міністерству соціальної політики та іншим відповідним державним органам – забезпечити, щоб ВПО з інвалідністю мали належне житло, можливість користуватися необхідними послугами, включаючи на дому, а також мали засоби для інтеграції у громади;
- т) Уряду України – запровадити незалежні, прозорі та недискримінаційні процедури документування і перевірки прав власності на житло, землю і майно; створити реєстр пошкодженого або зруйнованого житла та іншого майна; створити всеосяжний правовий механізм реституції та компенсації;
- у) Генеральній прокуратурі та іншим правоохоронним органам – забезпечити відповідну кваліфікацію, розслідування і судове переслідування злочинів, скоєних за мотивами релігійної приналежності, етнічного походження, сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності, переконань, поглядів або думок, включаючи злочинів, скоєних членами крайніх правих груп;
- в) Уряду України - забезпечити, щоб норми Закону «Про освіту» не призводили до порушень прав меншин або дискримінації щодо певних груп меншин;
- г) Уряду України – спростити доступ на материковій частині України особам, походженням із Криму та території, контрольованої озброєними групами, до банківських послуг та одержання документів, які посвідчують особу;
- д) Уряду України – розробити комплексну політику, яка надає гарантії належних, ефективних, негайних і достатніх засобів правового захисту, включно з відшкодуванням, для цивільних жертв конфлікту, особливо для поранених і для сімей загиблих, відповідно до Основних принципів Організації Об'єднаних Націй²⁵⁵;
- е) Верховній Раді України – забезпечити перегляд порядку відбору і призначення Уповноваженого з прав людини відповідно до рекомендацій Підкомітету з акредитації Глобального альянсу національних правозахисних установ; зокрема, процедура повинна включати вимоги щодо широкого розповсюдження інформації про наявні вакансії, оцінювання кандидатів за заздалегідь установленими, об'єктивними та загальнодоступними критеріями, а також сприяння широким консультаціям і (або) участі у процесі перевірки, відбору та призначення;
- ж) Уряду України, з метою розшуку осіб, зниклих безвісти, та ідентифікації людських останків, – створити незалежний і неупереджений централізований державний орган, який мав би достатні можливості та сферу дії для ефективного здійснення своїх повноважень, і забезпечити ефективне розслідування випадків насильницького зникнення і судове переслідування щодо них;

²⁵⁵Основні принципи та керівні положення ООН, що стосуються права на правовий захист і відшкодування шкоди для жертв грубих порушень міжнародних норм у галузі прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права.

аа) Уряду України – передбачити ефективні засоби правового захисту щодо порушення права родичів знати долю осіб, зниклих безвісти; зокрема запровадити гарантії задоволення їх матеріальних, фінансових і психологічних потреб, а також забезпечити підтримку, реабілітацію та реінтеграцію осіб, зниклих безвісти, які повернулися після тривалого періоду відсутності.

151. Усім сторонам, які беруть участь у бойових діях у Донецькій та Луганській областях, включаючи Збройним Силам України та озброєним групам самопроголошених «Донецької народної республіки» та «Луганської народної республіки»:

а) покласти край конфлікту шляхом дотримання режиму припинення вогню та виконання інших зобов'язань, передбачених Мінськими домовленостями, зокрема, щодо відведення заборонених видів озброєнь та розведення сил і засобів²⁵⁶, а до виконання цих зобов'язань погодити та забезпечити повне дотримання «вікон тиші», що дозволило б своєчасно проводити вкрай необхідний ремонт об'єктів цивільної інфраструктури;

б) ужити всіх можливих запобіжних заходів для зведення до мінімуму шкоди, яка завдається цивільному населенню під час операцій у районах, населених цивільними особами, включаючи шляхом: розташування військових об'єктів, як-от збройні сили та системи зброї, поза межами густонаселених районів або, якщо таке переміщення військових об'єктів із цивільних районів неможливе через військову необхідність, переміщення цивільних осіб – за їхньою згодою – з районів, прилеглих до військових об'єктів, задля забезпечення їхньої безпеки; негайного припинення використання зброї невибіркової дії у районах, де мешкають цивільні особи або які вони використовують, зокрема зброї з широким радіусом ураження або зброї, босприпаси від якої одночасно можуть уразити декілька цілей на значних площах; суворого додержання міжнародного гуманітарного права, зокрема, утримання від умисних нападів на цивільних осіб або цивільні об'єкти, зокрема об'єкти, вкрай важливі для виживання цивільного населення, як-от установки системи постачання питної води та запаси питної води;

с) розслідувати кожний напад, який міг втрату привести до втрати життя цивільних осіб, поранення цивільних осіб або пошкодження цивільних об'єктів; установлювати, чи був такий напад надмірним порівняно з очікуваним конкретним і безпосереднім військовим завданням; притягати винних до відповідальності;

д) озброєним групам самопроголошеної «Донецької народної республіки» та самопроголошеної «Луганської народної республіки» - забезпечити, щоб усі інструкції та директиви стосовно ведення бойових дій, відповідали міжнародному

²⁵⁶ Комплекс заходів з виконання Мінських домовленостей передбачає: негайне і всеосяжне припинення вогню; відведення від лінії зіткнення всього важкого озброєння обома сторонами; початок діалогу про способи проведення місцевих виборів; запровадження нормативно-правових рамок для помилювання і амністії у зв'язку з подіями, що мали місце в окремих районах Донецької та Луганської областей; звільнення та обмін усіх заручників і осіб, які незаконно утримуються під вартою; безпечний доступ, доставку, зберігання і роздачу гуманітарної допомоги нужденним на основі міжнародного механізму; визначення способів повного відновлення соціально-економічних зв'язків; відновлення повного контролю над державним кордоном з боку Уряду України у всій зоні конфлікту; виведення всіх іноземних збройних формувань, військової техніки, а також найманців з території України; проведення конституційної реформи в Україні, ключовим елементом якої має бути децентралізація; місцеві вибори в окремих районах Донецької та Луганської областей. Див. Резолюцію Ради Безпеки ООН 2202(2015), що доступна за посиланням <http://www.un.org/press/en/2015/sc11785.doc.htm>. Див. також Протокол за результатами консультацій Тристоронньої контактної групи стосовно спільних заходів, спрямованих на виконання Мирного плану Президента П. Порошенка та ініціатив Президента Російської Федерації В. Путіна, доступний за посиланням <http://www.osce.org/home/123257>; Меморандум про виконання Протоколу за результатами консультацій Тристоронньої контактної групи стосовно спільних заходів, спрямованих на виконання Мирного плану Президента П. Порошенка та ініціатив Президента Російської Федерації В. Путіна, доступний за посиланням <http://www.osce.org/home/123806>.

гуманітарному праву, і провести тренінг для своїх представників щодо міжнародного гуманітарного права;

е) забезпечити безперешкодний доступ УВКПЛ та інших незалежних міжнародних спостерігачів до всіх місць позбавлення волі та дозволити проведення приватних, конфіденційних інтерв'ю з особами, яких тримають під вартою; вести детальний реєстр усіх осіб, позбавлених волі, та інформувати їхні сім'ї про місця їх тримання;

ф) у всіх обставинах, ставитися гуманно до всіх затриманих осіб, включно з тими, кого тримають під вартою у зв'язку з конфліктом, військовослужбовців та представників озброєних груп;

г) дозволити та сприяти добровільному переведенню всіх осіб, ув'язнених до початку конфлікту, на територію, контрольовану Урядом, незалежно від місця реєстрації їх проживання, щоб поновити контакт з їхніми сім'ями;

h) озброєним групам «Донецької народної республіки» та «Луганської народної республіки» - поважати право на свободу релігії та переконань на підконтрольній їм території та утримуватися від посягань на це право, зокрема зняти існуючі заборони стосовно діяльності Свідків Іегови, припинення конфіскації їхніх культових споруд і утисків їхніх вірян.

152. Уряду Російської Федерації:

а) виконати резолюцію Генеральної Асамблеї ООН 72/190 від 19 грудня 2017 року, зокрема шляхом забезпечення належного та безперешкодного доступу міжнародних моніторингових місій з прав людини та неурядових правозахисних організацій до Криму;

б) забезпечити, щоб право на свободу мирних зібрань могли реалізовувати всі жителі Криму в будь-якій формі, включно з одиночними пікетами, без будь-яких обмежень, крім допустимих за міжнародним правом у галузі прав людини, та без дискримінації за будь-якими ознаками;

с) утримуватися від накладення санкцій за свободу слова і мирну поведінку, звільнити всіх осіб, арештованих і обвинувачених за вираження поглядів, що відрізняються від офіційних, зокрема стосовно статусу Криму;

д) дотримуватися передбаченого міжнародним гуманітарним правом зобов'язання не примушувати мешканців окупованої території Криму служити у збройних силах Російської Федерації; скасувати усі обвинувальні вироки у цьому відношенні та припинити всі кримінальні провадження проти осіб, які перебувають під захистом, у Криму за ухилення від військової служби у збройних силах Російської Федерації;

е) забезпечити можливість отримання освіти українською мовою.

153. Міжнародній спільноті:

а) закликати сторони конфлікту використовувати всі наявні політичні та практичні шляхи для продовження процесу одночасних звільнень на виконання Мінських домовленостей;

б) у світлі майбутніх президентських та парламентських виборів, так само як і нападів на журналістів та інших осіб, які задокументувало УВКПЛ, активізувати свою участь у боротьбі проти дискримінації та проявів нетерпимості щодо етнічних, політичних, сексуальних та інших меншин в Україні, обумовлюючи перспективою співробітництва задля досягнення прогресом у цьому напрямку.

ДОДАТОК

Одночасне звільнення затриманих згідно з Мінськими домовленостями

1. 27 грудня 2017 року відбулось одночасне звільнення затриманих за принципом «всіх на всіх», передбачене Мінськими угодами¹: 233 особи були звільнені Урядом України, а 74 особи були звільнені озброєними групами. Одночасне звільнення відбувалося на транспортному коридорі Горлівка-Артемівськ, між контрольованою озброєними групами Горлівкою та контрольно-пропускним пунктом в'їзду-виїзду «Зайцеве», який контролюється Урядом.

2. З 233 осіб, звільнених Урядом, 157 осіб (в тому числі 15 жінок) були звільнені до «Донецької народної республіки», а 76 осіб (в тому числі 3 жінки) – до «Луганської народної республіки». Всі затримані або тримались під вартою правоохоронними органами (затримані за підозрою у належності до озброєних груп або в інших зв'язках з ними, справи яких перебували на розгляді суду), або вже почали відбувати покарання (в основному, за статтю 258-3 Кримінального кодексу, за сприяння терористичним організаціям).

3. «Донецька народна республіка» звільнила 58 осіб (53 чоловіки та 5 жінок), а «Луганська народна республіка» - 16 осіб (усі – чоловіки). З 74 затриманих, звільнених озброєними групами², 41 є цивільними особами³, а 33 - українськими військовослужбовцями (Збройні сили України та Національна гвардія).

4. 20 січня 2018 року відбулися подальші звільнення. Уряд України звільнив одну цивільну жінку, тоді як «Донецька народна республіка» звільнила військовослужбовця Збройних сил України. Таким чином, за звітний період в рамках одночасного звільнення, було звільнено загалом 309 осіб: 234 звільнені Урядом (в тому числі 19 жінок) і 75 – озброєними групами (в тому числі, 5 жінок).

А. Тримання під вартою при підготовці до одночасного звільнення

5. До одночасного звільнення всі 234 особи, які утримувались Урядом, перебували в місцях позбавлення волі по всій Україні, хоча деякі з них, перебуваючи під слідством, вже були офіційно звільнені з-під варти за рішенням суду.

6. Напередодні запланованого одночасного звільнення, більшість осіб були доставлені до санаторію «Зелений гай», що поблизу Святогірська (Донецька область).⁴ Перебуваючи під охороною озброєних представників СБУ, вони не могли залишати приміщення, але могли вільно переміщатися всередині будівлі, та їм дозволялась прогулянка тривалістю до двох годин на день на території санаторію. Деякі затримані повідомили УВКПЛ, що їх не повідомили, куди та навіщо їх везуть. Деякі не могли поінформувати своїх родичів або адвокатів про своє місцеперебування.⁵

7. Інші затримані (головним чином ті, які перебували на заході України) були спочатку доставлені до Лук'янівського СІЗО в Києві, й близько 30 з них були поміщені до

¹ "Звільнення й обмін усіх заручників та незаконно затриманих осіб за принципом «всіх на всіх» передбачені в п. 6 «Пакету заходів щодо виконання Мінських угод». Англійський переклад доступний за посиланням https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/UA_150212_MinskAgreement_en.pdf. Робоча група з гуманітарних питань прийняла рішення про одночасне звільнення в кінці листопада 2017 року після року напружених дискусій в Мінську.

² Одна жінка вирішила залишитись на території, яка контролюється озброєними групами, з сімейних причин

³ Деякі цивільні особи раніше були членами добровольчих батальйонів, але не брали участі у бойових діях затримання перед їх затриманням.

⁴ Деякі з них були доставлені до «Зеленого гаю» вже 15 грудня 2017 року, а інші були переведені до цієї установи за кілька днів до звільнення 27 грудня.

⁵ Інтерв'ю УВКПЛ, листопад-січень 2018 року. Уряд повідомив УВКПЛ, що ці заходи були прийняті з міркувань безпеки затриманих

камери, де знаходилося лише 18 ліжок⁶. Через десять днів їх перевели до Харківського СІЗО, де до них приєдналися інші затримані, які очікували на звільнення. У той час, як близько 40 з них перебували в одній камері, деякі повідомляли, що місця було достатньо.⁷ Вранці 27 грудня 2017 р. вони були доставлені на контрольно-пропускний пункт «Зайцеве», де до них приєдналася група, що перебувала в санаторії «Зелений гай».

8. На території, яка контролюється озброєними групами, з 25 по 26 грудня 2017 року «адміністрація» місце несвободи викликала кожного затриманого, який мав бути звільнений, і наказала кожному написати заяву про те, що в них немає скарг на умови тримання, а також прохання про помилування «главою республіки».⁸ «Адміністрація» повідомляла затриманим, що це єдиний спосіб бути звільненими 27 грудня 2017 року.

В. Повідомлення щодо порушень прав людини

9. З метою захисту окремих осіб та їхніх сімей шляхом суворого дотримання принципів конфіденційності й інформованої згоди велика частина задокументованої інформації представлена у вигляді загального аналізу, а не детальної інформації щодо окремих випадків.⁹

10. З-поміж справ 234 осіб, звільнених Урядом, УВКПЛ вже слідкувало за 142 справами ще до одночасного звільнення, а також провело інтерв'ю з особами у місцях утримання під вартою на території, яка контролюється Урядом та здійснювало моніторинг судових процесів.¹⁰ Після одночасного звільнення, УВКПЛ провело додаткові інтерв'ю і, станом на 15 лютого 2018 року, провело інтерв'ю з 64 звільненими особами по обидві сторони лінії зіткнення. Всі вони розповіли про те, що піддавалися катуванню або жорсткому поводженню, сексуальному насиллю, погрозам насильства, нелюдським умовам тримання під вартою і/або порушенням гарантій на справедливий судовий розгляд. Ці порушення прав людини (більшість із яких мали місце до звітного періоду) вказують на системні проблеми в сфері прав людини, які ще більше поглиблюються конфліктом.

11. Аналіз інтерв'ю, проведених як до, так і після одночасного звільнення, свідчить про те, що випадки утримання під вартою без зв'язку з зовнішнім світом, а також випадки катування, були більш поширені на території, яка контролюється Урядом, у 2014 і 2015 роках, ніж у наступні роки. Протягом цього періоду «добровольчі батальйони» часто брали участь в затриманнях. Наприклад, у листопаді 2014 року чотири озброєних членах батальйону «Айдар» у масках увірвалися до лікарні, де проходив лікування потерпілий, наділи йому на голову мішок і відвезли до підвалу колишньої школи поліції у м. Щастя, де він утримувався без зв'язку із зовнішнім світом з 16 іншими чоловіками. Через чотири дні він, нарешті, був перевезений до СІЗО у м. Старобільську, де отримав доступ до адвоката.¹¹

12. Про катування найчастіше повідомляли затримані, які утримувалися в будівлі СБУ м. Харкова, особливо в 2015 році. Методи, що використовувалися, включали удусення протигазом, вивихи суглобів, ураження струмом й інсценування страти. Затримані також отримували погрози смерті та погрози сексуального характеру - як адресовані їм самим, так і їхнім сім'ям, і їм відмовляли в доступі до медичної допомоги. Катування зазвичай тривали доти, доки затримані не починали свідчити проти себе.¹²

⁶ Камери попереднього перебування у СІЗО по всій Україні, зазвичай, мають погані умови

⁷ Інтерв'ю УВКПЛ, 6 лютого 2018 року.

⁸ Точне формулювання заяви таке: "Будь ласка, виявіть по відношенню до мене акт милосердя".

⁹ У багатьох звільнених затриманих є обґрунтовані побоювання відплати, а деякі особи або їхні сім'ї отримували погрози. Крім того, УВКПЛ прагне підтримувати найвищий рівень захисту жертв за допомогою суворого дотримання принципів конфіденційності й інформованої згоди.

¹⁰ УВКПЛ також раніше представило Уряду адвокаційні листи, в яких викладена стурбованість ситуацією з дотриманням прав людини за окремими справами.

¹¹ Інтерв'ю УВКПЛ, 24 березня 2016 року та 8 лютого 2018 року.

¹² "УВКПЛ задокументувало випадки, коли вісім осіб були затримані та піддавалися катуванню в СБУ Харкова в 2015 році. Наприклад, троє з цих осіб були окремо заарештовані у травні 2015 року, їм наділи наручники та

Наприклад, одна жінка була затримана в Краматорську в січні 2015 р. групою чоловіків у масках і камуфляжі без знаків розрізнення. Її привезли з зав'язаними очима до підвалу будівлі Краматорського СБУ та змусили написати «зізнання», яке їй продиктували. Їй погрожували, що її неповнолітня донька буде піддана сексуальному насильству¹³, та били по обличчю. Потім її прикували наручниками до труби на ніч, протягом якої вона чула, як у сусідній кімнаті кричав затриманий чоловік. Протягом наступних 24 годин її катували струмом, згвалтуванню й опікам на нозі.¹⁴ Вона була змушена «зізнатись» на відео в тому, що була членом озброєних груп у «Донецькій народній республіці».¹⁵

13. Повідомлялося, що члени озброєних груп зазвичай піддавалися більшому насильству. Наприклад, в травні 2015 року, від чотирьох до шести озброєних осіб у масках напали на колишнього члена озброєної групи «Луганської народної республіки». Вони натягли на голову мішок наручники, били його ногами під час проводили допиту, та вимагали, щоб він зізнався у скоєнні злочинів і приховуванні зброї. У результаті цього, в потерпілого пішла сильна кровотеча з голови, рук і ніг. Перевозячи його до Київського СБУ, правопорушники різали його ножом і погрожували вбити, якщо він не співпрацюватиме. В офісі СБУ він був змушений записати «зізнання» на відео українською та російською мовами. Потім він був переведений до Харківського СБУ, де йому було надано доступ до адвоката. Потім його відвезли до Харківського СІЗО, де, незважаючи на те, що він був оглянутий лікарем, медична допомога йому не надавалася близько тижня.¹⁶

14. Звільнені особи також повідомили УВКПЛ, що вони піддавалися надмірному застосуванню сили під час затримання та не мали доступу до адвоката, поки не «зізнавалися». Наприклад, в листопаді 2015 року, у Миколаєві п'ятеро людей у масках затримали чоловіка, під час чого вдарили його в груди, штовхнули долілиць на тротуар і наділи наручники. Протягом приблизно п'яти годин допиту в СБУ за відсутності адвоката затриманого називали «терористом» і погрожували: *«Твої родичі ніколи не дізнаються, де ти. Ми ховаємо таких, як ти»*. Потім він був змушений прочитати «зізнання» на камеру. Доступ до адвоката був наданий йому тільки через чотири дні.¹⁷

15. Інтерв'ю зі звільненими особами також свідчать про те, що ті особи (особливо жінки), затримані державними органами наприкінці 2016 і в 2017 роках, менш імовірно, ніж раніше, піддавалися фізичному насильству.¹⁸ У той самий час, оскільки затриманим зав'язували очі або надягали мішок на голову, і так само, особи, які вчиняли ці злочини закривали свої обличчя, було практично неможливо визначити винних, що значно обмежує можливість успішної подачі скарг на ці порушення прав людини.

16. Умови в СІЗО часто описували, як погані. Наприклад, в Одеському СІЗО стіни камер були покриті цвілью, а стік часто забивався; затриманих годували тричі на день їжею, яка часто була гнилою.¹⁹ У Старобільському СІЗО, хоча загальні умови вважали

мішки на голову. Їх відвезли до будівлі Харківського СБУ, де їх годинами окремо піддавали допитам і катуванню методами, які включали удушення протигазом, вивихи суглобів, удари електричним струмом й інсценування страти. Затримані також отримували погрози смерті та погрози сексуального характеру відносно своїх сімей. Співробітники СБУ змушували цих людей свідчити проти себе, й відмовляли їм у доступі до адвоката. Їх перевели до лікарні, де лікар відмовився задокументувати видимі пошкодження. В іншому випадку, також в травні 2015 року, СБУ заарештувало чоловіка. По дорозі до будівлі Харківського СБУ автомобіль жертви був зупинений, а потім він був підданий катуванню електричним струмом. Після того, як його привезли до будівлі СБУ, жертву піддавали подальшому катуванню, поки не він не «зізнався» у плануванні терористичних актів. Станом на 15 серпня 2017 року, всі ці четверо постраждалих усе ще перебували в попередньому ув'язненні. Військова прокуратура приступила до розслідування цих звинувачень. 19-й звіт УВКПЛ, пункт 58.

¹³ Правопорушники заявляли: «Тепер ми привеземо сюди твою доньку та будемо розважатися з нею, як із жінкою, поки ти не даси нам свідчення, які нам потрібні!» і «Ми привеземо ваших дітей до військового аеропорту та передамо їх військовослужбовцям для розваг!»

¹⁴ Під час інтерв'ю в потерпілої ще був видимий шрам.

¹⁵ Інтерв'ю УВКПЛ, 13 червня 2016 року, 6 липня 2017 року.

¹⁶ Інтерв'ю УВКПЛ, 18 листопада 2016 року, 8 лютого 2018 року.

¹⁷ Інтерв'ю УВКПЛ, 12 квітня 2017 року, 5 лютого 2018 року.

¹⁸ Інтерв'ю УВКПЛ, 26 серпня 2016 року, 13 квітня 2017 року, 20, 27 вересня 2017 року, 2 і 3 лютого 2018 року.

¹⁹ Інтерв'ю УВКПЛ, 8 лютого 2018 року.

«терпимими», їжу описували як «неістівну».²⁰ Затримані в Бахмутському СІЗО скаржилися на погані санітарні умови та клопів.²¹ Затримані, які знаходились у Харківському СІЗО, повідомляли, що деякі секції будівлі погано обігрівалися, а в камерах були таргани, а санітарні умови були поганими.²² Інша затримана повідомила, що її переводили з Харківського СІЗО до виправної колонії № 54 без очевидної причини; коли вона перебувала в колонії, її утримували в одиночній камері більше п'яти місяців.²³ Затримані також скаржилися на ненадання адекватної медичної допомоги в усіх установах.

Територія, яка контролюється озброєними групами

17. Із 75 осіб, звільнених озброєними групами, 41 була цивільною особою: 2 свавільно утримувалися з грудня 2014 року, 13 - з 2015 року, 17 - з 2016 року та 9 - з лютого-березня 2017 року. УВКПЛ провело інтерв'ю з 20 звільненими цивільними особами. Вони були затримані або в себе вдома, або на роботі чи на вулиці, як правило, озброєними чоловіками, які не мали розпізнавальних знаків. У 18 випадках вони були переведені до «МГБ» «Донецької народної республіки» або «Луганської народної республіки», які «розслідували» справи.²⁴ Під час початкового періоду тримання під вартою - принаймні, протягом одного місяця - кожна затримана особа утримувалась без зв'язку з зовнішнім світом, була позбавлена доступу до адвоката або спілкування з родичами.²⁵ Протягом цього часу, в більшості задокументованих випадків, затримані цивільні тримались або в підвалах будівель «МГБ», або в приміщеннях, які в цілому не були призначені для утримання під вартою, й регулярно доставлялися до «співробітників МГБ» для допитів.²⁶ Затриманим часто надягали мішок на голову або зав'язували очі, надягали наручники та/або прив'язували їх до стільця. У всіх документально підтверджених випадках, «співробітники МГБ» погрожували затриманим жорстким фізичним насильством або згвалтуванням відносно них або їх родичів, якщо особи відмовляться «співпрацювати».²⁷ Такі погрози зазвичай супроводжувалися ударами або стусанами по голові, в груди або в ноги, через що жертви вважали, що загрози неминучі та реальні.

18. В 15 з 20 задокументованих випадків, під час допиту застосовувалось фізичне насильство у вигляді катування, поки затриманий не «зізнався» та не писав, підписував і/або записував на камеру свідчення проти себе. Найпоширенішими методами катування були інсценування страти,²⁸ ураження електричним струмом,²⁹ побиття³⁰ й удушення

²⁰ Інтерв'ю УВКПЛ, 5 грудня 2016 року, 9 серпня 2017 року та 8 лютого 2018 року.

²¹ Інтерв'ю УВКПЛ, 13 червня 2017 року, 5 липня 2017 року.

²² Інтерв'ю УВКПЛ, 6 лютого 2018 року.

²³ Вона утримувалася в одиночній камері з листопада 2016 року по квітень 2017 року. Інтерв'ю УВКПЛ, 25 травня 2017 року.

²⁴ У двох випадках жертви (колишні члени батальйонів) не могли ідентифікувати приналежність «слідчих».

²⁵ Так званий «адміністративний арешт».

²⁶ Допит, часто з катуванням, проводився в будівлях «МГБ» в Донецьку та Луганську та в місці ув'язнення «Ізоляція» в Донецьку.

²⁷ Деякі з погроз, переданих опитаними жертвами, були наступними: «Ми помістимо тебе всередину бака з хлором», «Я відрву тобі ногу та назавжди залишу в підвалі МГБ», «відправлю тебе на фронт», «ти не хочеш стати інвалідом, правда?», «Я сходжу за дрилем і просвердлю тобі ноги», «в нас є три основні напрямки: погрожувати, лякати, запобігати доступу», «ми повернемо тебе до камери й розберемося з твоєю дружиною», «все, що було досі - лише квіточки». «Тебе посадять до камери з педиками й «опустять» [слово, яке використовується у російській мові в тюремному жаргоні на позначення «побити, згвалтувати та помочитися на когось»], «вони погрожували привести мою дружину, катувати її на столі [електричним струмом], помістити її до сусідньої камери, гвалтувати її та змушувати мене слухати, як вона кричить».

²⁸ Інсценовані страти були дуже поширені та часто використовувалися неодноразово. Деякі приклади з інтерв'ю з жертвами: «Я стояв обличчям до стіни, й охоронці вистрілили в мене над головою. Я був наляканий до смерті»; «Хтось нахилився та сказав: «Ти маєш пам'ятати цей звук все життя». Потім я почув, як переводять затвор, і двос людей говорили між собою: «Почекай... що, якщо патрон справжній?» – «Я не впевнений, справжній він чи холостий». Потім із пістолета вистрілили в мій бік»; «Мене вивели назовні з поліетиленовим пакетом на голові та сказали молитися. Потім я почув, як хтось заряджає пістолет. Потім вони сказали мені, що передумали. Іншого дня мене поклали до труни та сказали приготуватися до смерті, і я почув, як хтось прибиває її кришку. Приблизно через годину я наважився її відкрити, і за це мене побили».

²⁹ Удари електричним струмом наносили по шиї, вухам, стопам, ногам, рукам і геніталіям. Наприклад, жінка-ув'язнена описала один зі своїх вечорів у місці ув'язнення «Ізоляція»: «Одного разу ввечері до кімнати увійшло декілька чоловіків. Вони надягли мішок мені на голову та виштовхали мене до іншої кімнати. Там мене поклали

шляхом натягування мішку на голову.³¹ Ці свідчення були підтвержені початковими медичними оглядами 73 затриманих (як цивільних, так і військових), які були звільнені озброєними групами, відповідно до яких у 7 осіб були виявлені закриті черепно-мозкові травми, у понад 50 із них були проблеми з зубами (включаючи тих, в кого були вибиті зуби), а 8 мали фізіологічну дисфункцію або інвалідність, пов'язані з катуванням.

19. Протягом усього часу утримання на території, яка контролюється озброєними групами, кожна особа перебувала, щонайменше, в двох різних місцях несвободи, включаючи приміщення, не призначені для цього. Умови тримання під вартою були різними, від нормальних до тих, що представляли собою нелюдське та таке, що принижує гідність, поведження; приміщення, що використовувалися найчастіше, описані нижче.

20. На території, контрольованій «Донецької народною республікою», затримані цивільні особи переважно утримувалися в наступних місцях: підвал будівлі «МГБ» по вул. Шевченка 26, СІЗО у м. Донецьк, «Ізоляція» за адресою вул. Світлого шляху 3, місце тимчасового утримання «ІТТ» в Донецьку та виправна колонія №32 в Макіївці.

21. У підвалі «МГБ» затриманих годували тричі на день, але їжа часто була зіпсована; проте в якийсь момент затриманим дозволили раз на місяць отримувати передачі від родичів. Їх відводили до туалету двічі на день, а душ був дозволений раз на два тижні. Камери були холодними (близько 12 градусів за Цельсієм у холодну пору року), вологими, та не вистачало свіжого повітря. Займатися фізичними вправами в камері було заборонено. Медичні послуги не надавалися.

22. Повідомлялося, що умови в «ІТТ» у Донецьку були задовільними: камери були відремонтовані напередодні 2012 року³² та добре обігрівалися, затриманим давали їжу з сусідньої їдальні (риба, картопля, м'ясо, хліб), воду та був забезпечений доступ до медичної допомоги.³³

23. Умови в «Ізоляції» були поганими.³⁴ Затриманих тримали в підвалі та на першому поверсі. У більшості приміщень не було туалетів або проточної води, а затриманим дозволялося користуватися цими умовами один раз на день протягом декількох хвилин; в якості альтернативи вони могли випорожнюватися до пластикової пляшки в камері. Їжу давали двічі на день. Затриманих примушували до праці³⁵: жінки були змушені готувати та прибирати, а чоловіки – пересувати важкі предмети, в тому числі боеприпаси, та мити автомобілі у дворі. В кімнаті світло було постійно включене, й затриманим не дозволялося його вимикати. Прогулянки не дозволялись. На об'єкті був лікар, але доступні

на металевий стіл обличчям вниз і прив'язали клейкою стрічкою. З мене зняли шкарпетки, хтось підключив дроти до пальців моїх ніг і включив електрику. Біль був дуже сильний по всьому тілу. Вони вимагали зізнатися, що я співпрацюю з деякими людьми з боку, контрольованого урядом. Мене двічі били електричним струмом». Інший затриманий в «Ізоляції» заявив: «Багато разів мої співкамерників кудись виводили, катували електрикою та повертали з опіками на вухах, пальцях і геніталіях». Затриманий із Луганська сказав: «Вони прищипували один провід до наручників, а інший - до частин тіла - носу, вух, геніталій».

³⁰ Затриманих били як руками, так і предметами, по всіх частинах тіла, наприклад, били по голові книгою, били по ступнях ніг, наступали на голі ступні та наносили удари в груди, що викликало утруднення дихання.

³¹ Удушення проводили майже до рівня втрати свідомості або появи судом. Наприклад, затриманий, який утримувався в Луганську, свідчив, що «людину змушували вдягнути протигаза, а повітряний отвір закривали, що призводило до того, що людина задихалася».

³² Це місце тримання під вартою було відновлене Урядом України напередодні Чемпіонату Європи з футболу 2012р.

³³ Один з опитаних описував «ІТТ» як «рай у порівнянні з МГБ».

³⁴ До конфлікту «Ізоляція» була промисловим об'єктом, який перетворили на культурний центр у місті Донецьк. У травні 2014 року його захопили озброєні групи та використовували в якості слідчого ізолятора. УВКПЛ зареєструвало та раніше повідомляло про різні порушення прав людини, в тому числі про катування, що застосовувалися в «Ізоляції». З 2015 року цей слідчий ізолятор, як повідомляється, контролюється «МГБ». За даними опитаних затриманих, кількість осіб, що утримувалися в «Ізоляції», варіювалася від 13 до 55. Деякі затримані були цивільними особами, інші - членами озброєних груп. Членів озброєних груп піддавали жорстокому побиттю. Навесні 2017 року всі кімнати, в яких перебували затримані, були відремонтовані, всі затримані отримали постільну білизну, була встановлена пральна машина.

³⁵ Деякі затримані повідомили про те, що вони самі запропонували працювати на кухні, оскільки це надало б їм можливість мати доступ до кращої їжі.

медикаменти в основному були вже прострочені. Кілька затриманих описували, що чули крики інших людей, які піддавалися катуванню³⁶.

24. Умови в Донецькому СІЗО описують як погані. Затримані знаходились у 6-му або 10-му блоках, які раніше використовувалися для засуджених до довічного ув'язнення³⁷. Камери були маленькими (2x4 м або 1,3x3,5 м), з двоярусними ліжками. Часто камери були переповненими (12 осіб на 8 місць), холодними, з розбитими вікнами, вологими з цвілью на стінах і зараженими тарганами, клопами та щурами. Туалети в камерах часто забивалися. Їжа надавалась у недостатній кількості та поганій якості. Затримані могли отримувати посилки від родичів³⁸, повідомляти їм про своє місцеперебування, дозволялося відвідування родичами. Після «винесення вироку» шістьох затриманих, з якими УВКПЛ провело інтерв'ю, перевезли до Макіївської колонії №32 під Донецьком, де умови були в цілому задовільними.

25. На території, контрольованій «Луганської народною республікою», цивільні особи повідомляли, що вони утримувалися в будівлі «МГБ» в Луганську, Луганському СІЗО та «комендатурах» у Луганську та Стаханові.

26. У будівлі «МГБ» на затриманих при допиті завжди надягали мішок на голову і наручники. Затримані були змушені вставати о 6:00, часто під «гімн республіки», їх годували двічі на день кашею, хлібом і гарячою водою. Іноді вночі «офіцери» виводили затриманого з камери, й людина була відсутня протягом декількох днів.

27. За інформацією, умови в Луганському СІЗО були в цілому задовільними та покращилися на початку 2017 року. Затриманих годували тричі на день, кращої їжею – у вихідні дні, а також був наданий регулярний доступ до гарячої води. Іноді затримані могли телефонувати родичам. Камери обшукували раз на два тижні, іноді це приводило до побиття затриманих.

28. У «комендатурі» Жовтневого району міста Луганська затримані перебували у великій камері в підвалі, в якій знаходилися ліжка у вигляді п'яти дошок і не було світла. Їх відводили до туалету двічі на день. Затримані отримували задовільне харчування, й охоронці добре до них ставилися. Іноді допускалися короткі прогулянки у дворі. Затримані повідомляли про допити «офіцерами МГБ», часто із застосуванням катування (в основному з використанням електричного струму).

29. В «комендатурі» в місті Стаханові затримані утримувалися в підвальних камерах протягом коротких проміжків часу. Допити проходили в тій самій будівлі.

30. Решта, 33 особи, звільнені озброєними групами, були українськими військовослужбовцями. Одна особа утримувалася озброєними групами з серпня 2014 року, 15 - з 2015 року, 16 - з 2016 року й 1 - з березня 2017 року. УВКПЛ провело інтерв'ю з 18 із звільнених військовослужбовців. Більшість із них були захоплені на військових позиціях або біля контрольно-пропускних пунктів. Всі вони розповіли, що їх били після затримання. Деяких військовослужбовців допитували та піддавали катуванню.³⁹

³⁶ Наприклад, один затриманий повідомив УВКПЛ: «Коли я був в «Ізоляції», я чув, як катували інших ув'язнених в сусідніх кімнатах. Одного разу я почув, як катували чоловіка з Кавказу; він пропонував їм викуп, але вони не зупинялися. На наступний день мені сказали прибрати ту кімнату - я бачив кров і якусь шкіру з шерстю на підлозі»... «Ми часто чули крики інших ночами».

³⁷ Зазвичай, у СІЗО блоки, які передбачені для осіб, засуджених на довічне ув'язнення, знаходяться у найгірших умовах

³⁸ Тут і надалі у тексті, було легше отримати продуктові набори від родичів, які знаходилися на території, яка контролюється озброєними групами. Через відсутність поштового сполучення між територією, яка контролюється Урядом, та територією, яка перебуває під контролем озброєних груп, було важче відправити продуктові набори до затриманих, які не мали сімейних зв'язків на території, яка контролюється озброєними групами.

³⁹ Наприклад: «Вони почали питати про військові позиції, потім вивернули мені руки та привели мене вниз, навмисне штовхали на стіни, щоб я бився головою. Потім вони вдарили мене головою об котел. Потім шість або сім чоловік привели мене до кімнати, змусили роздягтися та встати на коліна обличчям до стіни. Вони вдарили мене декілька разів, звели затвор і приставили автомат до голови, щоб я міг сказати своє останнє бажання. Потім хтось увійшов до кімнати, і я почув діалог: «Ой, не роби цього, його кров буде скрізь» – «Нічого, я помию

Повіломлялося, що інсценування страт було розповсюдженим явищем⁴⁰, які часто повторювалися.⁴¹ Подальше поводження з ними значною мірою залежало від того, яким підрозділом вони були затримані, і від їхньої власної позиції в лавах українських сил. Наприклад, ті, хто був розвідником або служив у спеціальних батальйонах, піддавалися побиттю й катуванню частіше та жорсткіше, ніж інші.⁴² Деякі солдати були змушені записати свідчення проти себе або дати неправдиві заяви в ЗМІ для використання у пропагандистських цілях.

31. Українських військовослужбовців утримували в різних місцях і переміщували між двома-трьома різними об'єктами.⁴³ Умови утримання під вартою були різними, в більшості випадків вони представляли собою нелюдське та таке, що принижує гідність, поводження.

32. На території, яка контролюється «Донецькою народною республікою» деякі військовослужбовці, затримані в 2014 і 2015 роках, спочатку утримувались в будинку по вул. Травнева, 25 в Донецьку під контролем «донських козаків».⁴⁴ Затримані там (військовослужбовці та деякі цивільні особи - як чоловіки, так і жінки) постійно піддавалися катуванням і жорсткому поводженню під час допитів.⁴⁵ Усі затримані утримувались в одній маленькій камері (3×5 м) без вікон, з поганою вентиляцією та без туалетів.

33. У місці тримання під вартою по вул. Молодіжна, 14 затриманих розміщували в кімнатах на другому поверсі з вікнами, закритими решітками, де близько 18 затриманих перебували в одній камері. Затримані використовували металеві стійки в якості ліжок і могли користуватись туалетом один раз на день, під супроводом (в інших випадках вони використовували пластикову пляшку в камері). Їх годували двічі на день, однак особи, які піддавалися примусовій праці⁴⁶, отримували одне додаткове харчування на день. Приблизно один раз на тиждень затриманим дозволялося контактувати зі своїми сім'ями. Цивільні особи також утримувалися на цьому об'єкті. УВКПЛ отримало достовірні повідомлення про те, що цивільна жінка, яка загинула в цій установі 10 вересня 2016 року, піддавалася катуванню, в тому числі побиттям і ударам електричним струмом.

34. З лютого по травень 2016 року, деякі українські військовослужбовці перебували у підвалі будівлі по вул. Артема, 7⁴⁷, яка знаходиться під контролем «республіканської гвардії» «Донецької народної республіки». Близько 35 затриманих знаходились в трьох камерах без вікон розміром 2×6 метрів кожна. Доступ до туалетів і проточної води надавався їм один раз на день.

35. Більшість українських військовослужбовців, захоплених в районі Донецька, повідомляли, що їх протягом різного періоду часу утримували в захопленому будинку

підлогу». Потім я почув клацання затвора й отримав наказ одягнутися. Вони викрутили мені руки та відвели наверх. Вони знову кидали мене на стіни та котел.

⁴⁰ Більшість опитаних осіб згадували, що піддавалися інсценуванню страт, у багатьох випадках неодноразово.

⁴¹ Приклад, який навів один з опитаних: «Нас ввели до будівлі колишнього клубу або школи. Протягом наступних двох днів викрадачі по черзі нас били. Вони заохочували інших брати участь у побитті, кажучи: «Гей, хто хоче побачити живого *україна* [зневажливе ім'я, яким називають українців]? У результаті побиття я втратив більшість своїх зубів».

⁴² «Вони не сприймали нас, як людей, і ставилися до нас, як до звірів. У нас не було офіційного статусу, а, отже, жодних прав».

⁴³ У Донецьку та його околицях українські військовослужбовці переважно знаходилися в підвалах колишньої будівлі СБУ по вул. Щорса 62, будівлі «МГБ» на вул. Шевченка, будівлі по вул. Артема 7 та вул. Молодіжна 14, а також на базі козаків на вул. Травневій 25. Більшість із них були переведені до Макіївської виправної колонії № 97. У Луганській області вони перебували в підвалі будівлі «МГБ» в Луганську, СІЗО № 1 і «комендатурі» в Луганську. Співрозмовники не могли конкретно визначити інші місця, де їх утримували протягом коротких періодів часу, наприклад, підвал у Первомайську.

⁴⁴ Це місце утримання під вартою під керівництвом козаків існувало до 30 квітня 2015 року, потім воно було передано «МГБ». Згодом, усіх затриманих перевели до підвалу колишньої будівлі СБУ по вул. Щорса 62.

⁴⁵ Козаки безладно били затриманих в камерах прикладами своїх гвинтівок. Один співрозмовник заявив: «Козаки допитували мене щодо моєї військової частини та бойових завдань. Мене били руками та ногами. Вони також декілька разів прокололи мене ножем». «Одного разу, вночі, козаки, які схоже були п'яні, зайшли до камери, наказали всім затриманим лягти на підлогу, та почали стріляти поруч з головами затриманих».

⁴⁶ Мийка баків із бензином, очищення промислових відходів, викопування траншей та інші види важкої праці.

⁴⁷ Будівля раніше належала залізничній компанії.

СБУ по вул. Щорса, 62. Перед допитом, деяких військовослужбовців тримали в одиночних камерах в повній темряві в маленькому приміщенні, яке називали «яма».⁴⁸ Всі затримані утримувалися в підвальних приміщеннях (колишній архів), які були занадто малі для такої кількості людей (до 50 осіб), що призводило до переповненості. Там не було ані вікон, ані свіжого повітря, а замість туалетів використовували пластикові пляшки. Харчування було недостатнім - на всіх затриманих давали 10-літрове відро з їжею (суп або каша) і декілька шматків хліба.

36. У липні 2016 року більшість українських військовослужбовців, затриманих на території, контрольованій «Донецької народною республікою», були переведені до Макіївської колонії № 97 (колонія суворого режиму), де їх відокремили від тих, хто туди потрапив до початку конфлікту, та розміщували по дві-три людини в камері. Їм було заборонено контактувати з родичами.⁴⁹ Умови утримання в колонії були гірші, ніж в інших приміщеннях; камери були холодними та вологими, затримані отримували три прийоми їжі на день, але дуже низької якості, прогулянки не проводилися.⁵⁰ Медичні послуги надавалися рідко.⁵¹ Затриманих піддавали щоденним обшукам у камерах.

37. На території, яка контролюється «Луганської народною республікою», військовослужбовців Збройних Сил України утримували в тих самих місцях несвободи, що й цивільних осіб. У Луганському СІЗО вони перебували на п'ятому поверсі, та з ними поводитися інакше, ніж із цивільними. Їжа була поганою та недостатньою (трохи хліба та зрідка – трохи каші), як повідомляється, були випадки, коли охоронці не годували затриманих протягом двох днів. У затриманих не було гарячої води щонайменше п'ять місяців. Медична допомога була відсутня; прогулянки на вулиці та контакти з родичами були заборонені.

38. Звільнені українські військовослужбовці також повідомляли про утримання в «комендатурі» Артемівського району в Луганську, де їх тримали у шести просторих камерах у підвалі та годували тричі на день їжею, приготованою для охоронців.

С. Відповідальність за порушення прав людини та права на справедливий судовий розгляд

39. УВКПЛ стурбоване тим, що одночасне звільнення затриманих може мати негативні наслідки для забезпечення відповідальності за порушення прав людини. По-перше, звільнення осіб, які можуть бути винними в порушеннях прав людини⁵², позбавляє постраждалих можливості домогтися правосуддя та відшкодування завданої шкоди.⁵³ По-друге, багато затриманих у зв'язку з конфліктом, які були звільнені, піддавалися

⁴⁸ Це було підсобне приміщення під сходами з трубами опалення, 1,3x2 метри, без освітлення. Зазвичай їх тримали там один-два дні.

⁴⁹ На знак протесту двоє військовослужбовців ЗСУ оголосили голодування, та були жорстоко побиті охоронцями. Як описував один постражданий: «Два охоронці тримали мене, а третій бив мене в шлунок і питав, чи продовжую відмовлятися їсти. Ми погодилися припинити голодування, але все одне були покарані. Мене утримували в одиночній камері до 15 квітня 2017 року» [10 місяців].

⁵⁰ Один співрозмовник заявив: «Я не бачив блакитне небо півтора роки».

⁵¹ «Місцевий лікар завжди підкреслював, що не хоче лікувати захоплених українських солдат – «ви вороги!».

⁵² УВКПЛ відомо, що щонайменше 10 осіб, яким були пред'явлені звинувачення або які були засуджені за злочини проти життя та свободи осіб або проти їхнього майна, були переведені на територію, контрольовану озброєними групами. Ще щонайменше семи особам були висунуті такі звинувачення крім звинувачень, пов'язаних із їхньою належністю або зв'язками з озброєними групами. Особа, засуджена за вбивство двох українських солдатів, була помилувана президентом і передана на контрольовану озброєними групами територію 20 січня 2018 року.

⁵³ Наприклад, 6 липня 2017 року колишній поліцейський у Дружківці був визнаний винним у пограбуванні, розбійництві та незаконному заволодінні транспортним засобом у складі озброєної групи «Донецької народної республіки», яка викрала місцевого бізнесмена та катувала його разом з іншими в підвалі будівлі так званого «Дружківського НКВД» або «комендатури» в червні-липні 2014 року. Він був єдиним членом озброєної групи, який постав перед судом за злочини, вчинені проти цивільних осіб, коли Дружківка перебувала під контролем озброєних груп. Спочатку його звинувачували та допитували лише за ст. 260 Кримінального кодексу (участь у незаконному збройному формуванні), однак через апеляції потерпілих звинувачення було перекваліфіковано, а винний був визнаний винним і засуджений до 12 років тюремного ув'язнення Дружківським міським судом Донецької області. 5 лютого місцева влада повідомила жертвам, що вони не можуть розраховувати на компенсацію збитку, присудженої судом, оскільки правопорушник звільнений у межах одночасного звільнення.

порушенням прав людини під час тримання під вартою та судового переслідування. Деякі з тих, хто подавав скарги, зіткнулися з перешкодами з боку правоохоронних органів, які не були готові належним чином розслідувати ці звинувачення, коли заявники перебували на території, контрольованій Урядом.⁵⁴ Їхнє звільнення на територію, контрольовану озброєними групами, може призвести до закриття справ і позбавлення заявників доступу до правосуддя.

40. УВКПЛ вивчало правові норми, які застосовувалися урядом у межах підготовки до одночасного звільнення 27 грудня 2017 року.⁵⁵ Після звільнення, УВКПЛ провело інтерв'ю з 26 особами (із 234 затриманих, звільнених Урядом), які заявили, що головною причиною, через яку вони погодилися взяти участь у звільненні, полягає в тому, що це було для них єдиною можливістю вийти на волю, враховуючи затягнуті судові процеси, в ході яких до всіх осіб, обвинувачених у належності до озброєних груп або у зв'язках із ними, згідно з ч. 5 ст. 176 Кримінального процесуального кодексу України застосовується обов'язкове тримання під вартою під час досудового розслідування.⁵⁶

41. УВКПЛ стурбоване тим, що одночасне звільнення могло бути використано для примусу осіб, затриманих в результаті конфлікту, які не бачили перспективи справедливого правосуддя або справедливого судового розгляду, визнати себе винними навіть у випадках, коли справи були погано обґрунтовані, тим самим фактично позбавляючи їх доступу до правосуддя.⁵⁷ У період з 13 по 21 грудня 2017 року судами було засуджено щонайменше 39 осіб, зокрема, на підставі угод про визнання вини та відмов від апеляцій. УВКПЛ відзначило сплеск угод про визнання провини незадовго до того, як відбулося одночасне звільнення.⁵⁸ Вісімнадцять осіб, з якими УВКПЛ провели інтерв'ю, заявили, що їм запропонували угоди про визнання вини в обмін на те, що вони будуть включені до процесу одночасного звільнення.

42. У справах не менше двадцяти шести осіб, щодо яких судові розгляди тривали більше року, протягом двох тижнів, що переживали одночасному звільненню, були оперативно прийнято рішення засудження. Якщо їхнє засудження було попередньою умовою для включення до списків «одночасного звільнення», це викликає стурбованість у зв'язку з тим, що вони фактично були позбавлені доступу до правосуддя.

43. У 58 справах, суди скасували запобіжний захід у вигляді тримання під вартою за декілька днів до моменту одночасного звільнення, незважаючи на практику примусового попереднього ув'язнення осіб, які утримувались під вартою, за статтею 176 (5) і підвищений ризик втечі (оскільки вони повинні були бути передані на контрольовану озброєними групами територію). Це створює враження, що на суди впливали прокуратура та СБУ (які відповідали за одночасне звільнення).

⁵⁴ УВКПЛ відомо про те, що щонайменше десять осіб, які скаржилися на порушення прав людини у зв'язку з їх затриманням і подальшим судовим переслідуванням і підтвердили свій намір домагатися покарання винних, були переведені на територію, контрольовану озброєними групами, в межах процесу одночасного звільнення.

⁵⁵ За допомогою моніторингу судових засідань УВКПЛ зафіксувало, що деякі затримані проводять роки під вартою в очікуванні суду за ст. 176, незважаючи на неможливість звинувачення встановити необхідність утримання затриманих, пов'язаних із конфліктом, під вартою. Крім того, УВКПЛ відзначило, що в деяких випадках затримані, які погодилися на звільнення та переведення на територію, контрольовану озброєними групами, не мали там сім'ї або зв'язків із цією територією.

⁵⁶ За допомогою моніторингу судових засідань УВКПЛ зафіксувало, що деякі затримані проводили роки під вартою в очікуванні суду за ст. 176, незважаючи на неможливість звинувачення встановити необхідність утримання затриманих, пов'язаних із конфліктом, під вартою. Крім того, УВКПЛ відзначило, що в деяких випадках затримані, які погодилися на звільнення та переведення на територію, контрольовану збройними угрупованнями, не мали там сім'ї або зв'язків із цією територією.

⁵⁷ Суди не розглядають справу по суті, якщо сторони погоджуються на угоду про визнання провини, але припиняють судовий розгляд після того, як обвинувачений визнає себе винним. Судова практика полягає в тому, що розглядається лише «добровільність» угоди про визнання провини й обґрунтування такого рішення за заявами («зізнанням») обвинуваченого. Однак, згідно норм кримінально-процесуального права, суд не може обґрунтовувати своє рішення виключно заявами (зізнанням) обвинуваченого.

⁵⁸ Щонайменше 13 осіб визнали себе винними та були засуджені до ув'язнення, строки яких збіглися з тривалістю їхнього попереднього ув'язнення або перевищували її.

44. Особи, які були звільнені, але судові розгляди стосовно яких не були завершені або справи не були закриті⁵⁹, можуть піддатися повторному арешту, якщо вони повернуться на територію, яка контролюється Урядом, або вони можуть бути піддані судовому розгляду та засуджені заочно.⁶⁰ Щонайменше, чотири людини отримали умовні вироки з іспитивим строком, протягом якого вони зобов'язані повідомляти про себе правоохоронним органам. Крім того, вони позбавлені можливості використовувати засоби правового захисту у випадках ймовірних порушень прав людини, скоєних проти них органами державної влади. Можливість перетинати лінію зіткнення важлива як для тих, хто отримав умовне покарання, так і для тих, хто очікує на судові слухання стосовно своїх справ. Однак багатьом людям після звільнення не повернули документи, що засвідчують особу.⁶¹ Інші можуть зіткнутися з обмеженням свободи пересування, встановленим озброєними групами.

Територія, контрольована озброєними групами

45. Інтерв'ю з особами, затриманими озброєними групами та звільненими на територію, контрольовану Урядом, забезпечили краще розуміння системи «судового переслідування» в двох «республіках».⁶² Повідомляється, що «судові процеси» у справах, пов'язаних із конфліктом, проводяться в закритому режимі, нібито для того, щоб не розголошувати «секретну інформацію».⁶³

46. Інтерв'ю з українськими військовослужбовцями та цивільними особами, котрі, як вважалося, були пов'язані з Урядом,⁶⁴ та були затримані в «Донецькій народній республіці» та «Луганській народній республіці», вказували на те, що їхні справи часто не підлягали перегляду. УВКПЛ зареєструвало 19 випадків, пов'язаних із конфліктом, коли особи піддавалися затриманню на невизначений строк⁶⁵ в2 порушення міжнародних норм у сфері прав людини та міжнародного гуманітарного права.⁶⁶ Ті українські військовослужбовці та цивільне населення, які утримувалися під вартою більше двох років, повідомили, що не було періодичних переглядів щодо необхідності або доцільності продовження утримання їх під вартою, а також «звинувачень» проти них протягом цього періоду пред'явлено не було.⁶⁷ З тими українськими військовослужбовцями, яких тримали

⁵⁹ УВКПЛ виявило щонайменше 58 осіб, які були звільнені з попереднього ув'язнення, проте їхні судові процеси тривають.

⁶⁰ УВКПЛ зазначає, що наявна процедура слухань заочно не відповідає практиці ЄСПЛ, зокрема, через відсутність можливості повного перегляду справи за присутності відповідача. УВКПЛ також зазначає, що суди видали постанови щодо вимушеного приводу щодо щонайменше 20 звільнених осіб, і щонайменше п'ять інших осіб були оголошені в розшук.

⁶¹ Із 160 осіб, звільнених і переведених до «Донецької народної республіки», 62 не мали своїх паспортів, 25 взагалі не мали документів, а 101 не отримала довідку про звільнення, що викликає побоювання про те, що судовий розгляд проти них не було закрито. УВКПЛ не має інформації щодо осіб, які були звільнені до «Луганської народної республіки».

⁶² УВКПЛ так само має обмежений доступ до моніторингу «судових процесів» осіб, «обвинувачених» у вчиненні злочинів, пов'язаних із конфліктом, у «судах» в Донецьку. «Судові слухання» проводилися за закритими дверима, й УВКПЛ не мало до них доступу.

⁶³ Інтерв'ю УВКПЛ, 21 листопада 2017 року. УВКПЛ зазначає, що «гласність слухань забезпечує прозорість судочинства та, таким чином, важливі правові гарантії забезпечення інтересів особистості та суспільства в цілому» (Зауваження загального порядку КПЛ № 32, стаття 14: Право на рівність перед судами та трибуналами та на справедливий судовий розгляд, п. 28).

⁶⁴ Вони в основному «обвинувачуються» у шпигунстві за ст. 321 «Кримінального кодексу» «Донецької народної республіки».

⁶⁵ Щонайменше дві цивільні особи, затримані озброєними групами «Донецької народної республіки», заявили, що вони були затримані без офіційного «звинувачення». Щонайменше 17 опитаних українських військовослужбовців, затриманих в обох «республіках», також утримувалися без висунення проти них будь-яких «звинувачень».

⁶⁶ Вихідні інтерв'ю, 28 грудня 2017 року, 11 і 14 січня 2018 року.

⁶⁷ Озброєні групи «Донецької народної республіки» офіційно ініціювали «розслідування» проти щонайменше 10 українських військовослужбовців, опитаних УВКПЛ, за статтею 230 («Допомога та підбурювання до тероризму») свого «Кримінального кодексу» тільки у вересні 2017 року. Один із співрозмовників повідомив УВКПЛ, що «розслідування» проти захоплених українських солдатів було всього лише формальністю, яка дозволила б їх звільнити. Озброєні групи «Луганської народної республіки» не висували звинувачення та не переслідували в судовому порядку жодного з шести захоплених у полон військовослужбовців, опитаних УВКПЛ, незалежно від тривалості їхнього утримання під вартою.

під вартою у Донецьку більше трьох років, «співробітники» «прокуратури» поспілкувалися тільки у вересні 2017 року – за кілька місяців до одночасного звільнення – коли тримання їх під вартою було «формалізовано» обранням «запобіжного заходу» у формі попереднього ув'язнення, постановленого «генеральною прокуратурою».

47. «Судові розгляди» в «військових судах» у «Донецькій народній республіці» у справах осіб, звинувачених у «шпигунстві» або інших пов'язаних з конфліктом злочинах, очевидно, проводились як формальність.⁶⁸ Більше того, навіть такий поверхневий підхід до забезпечення законності цих дій був проведений з затримкою. Період утримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом, якому, як повідомляється, багато хто піддавався до визнання «арешту», очевидно, не враховувався «військовим трибуналом» при розрахунку «ви року».⁶⁹ Така практика сприяла таємному утриманню, в ході якого особи піддавалися катуванню, в тому числі з метою примусу до свідчення проти себе, що слугувало основою для їх подальшого «кримінального переслідування».⁷⁰ Щонайменше, у двох справах, «суди» не взяли до уваги скарги затриманих відносно порушень прав людини, яким вони піддавались.⁷¹

48. За словами осіб, затриманих у зв'язку з конфліктом, ступінь їхньої вини у «злочині», який їм приписують, вже вважалася встановленою на момент їхнього «арешту», що рівносильне презумпції винності. Подальші «розслідування» і «судові розгляди», здається, слугували лише для створення видимості законності «судового переслідування» осіб, які вважалися пов'язаними з українськими військовими силами або силами безпеки.⁷²

49. Звільнені особи повідомили УВКПЛ, що деякі призначені адвокати не вживали жодних реальних зусиль для представлення їхньої справи. Розповідь принаймні одного потерпілого свідчить про те, що його залякувало «МГБ» «Донецької народної республіки» в присутності призначеного адвоката без будь-якої реакції з боку останнього.⁷³ Деякі адвокати, призначені затриманим, говорили їм, що лише «засуджені» будуть розглянуті для включення до одночасного звільнення за Мінськими угодами, в результаті чого багато затриманих визнали себе винними, навіть при тому, що вони ніколи не визнавали у скоєнні злочину, в якому їх звинувачували. У той самий час, затримані, звільнені з «Донецької народної республіки», які були «притягнуті до відповідальності», зазначали, що адвокати сприяли контактам з їхніми сім'ями.

50. Позбавлені доступу до судової системи України та ефективного «законного представництва» у «судовому процесі» на території, контрольованій озброєними групами,⁷⁴ та побоюючись негативних наслідків у разі відмови від заяв, даних під

⁶⁸ Наприклад, 27 листопада 2017 року «військовий трибунал» «Донецької народної республіки»⁷⁴ ухвалив продовжити термін утримання підсудного під вартою до «суду» з обґрунтуванням, що виходило за межі аргументів «прокурора». «Суддя» зазначив, що, оскільки «слухання по суті» ще не почалися, важко було оцінити, наскільки «обвинувачені» сприяли «розслідуванню», і тому не було жодних підстав змінювати їм «захід утримання». Моніторинг судових засідань УВКПЛ, 27 листопада 2017 року.

⁶⁹ Інтерв'ю УВКПЛ, 4 і 5 січня 2017 року.

⁷⁰ Катування заборонене як МГП, так і в МЗПЛ. Стаття 14.3 (г) МПГПП; Статті 75.4 (f), Протокол I і ст. 6.2 (f), Протокол II, що доповнює Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року.

⁷¹ Розповіді, щонайменше, 18 цивільних осіб, опитаних УВКПЛ після їхнього звільнення 27 грудня 2017 року, свідчать про те, що вони були затримані через передбачувані зв'язки з українськими військовослужбовцями та/або силами безпеки.

⁷² Розповіді, щонайменше, 18 цивільних осіб, опитаних УВКПЛ після їхнього звільнення 27 грудня 2017 року, свідчать про те, що вони були затримані через передбачувані зв'язки з українськими військовослужбовцями та/або силами безпеки.

⁷³ Інтерв'ю УВКПЛ, 16 січня 2018 року.

⁷⁴ З 18 ув'язнених, пов'язаних із конфліктом, з якими розмовляло УВКПЛ, жоден не був забезпечений адвокатом негайно після затримання. Один затриманий повідомив УВКПЛ, що в нього так і не було конфіденційної зустрічі з призначеним йому адвокатом, який лише підписував документи та не працював під час «судового процесу» (інтерв'ю УВКПЛ, 11 січня 2018 року). У деяких випадках призначені адвокати були свідками залякування свого клієнта (ув'язненого з конфліктом), проте нічого не робили (інтерв'ю УВКПЛ, 15 січня 2018 року). Адвокати затриманих у зв'язку з конфліктом утримувалися від заперечування законності затримання свого клієнта на етапах «досудових» і «судових» процедур (моніторинг судових процесів УВКПЛ, 27 листопада 2017 року).

примусом,⁷⁵ затримані, пов'язані з конфліктом, поставали перед «судом», не маючи можливості представити свій захист.⁷⁶ Пов'язані з конфліктом «судові процеси» слухалися «військовим трибуналом» на правах палати «верховного суду» «Донецької народної республіки», чії «вироки» вступали в силу негайно з обмеженими можливостями «оскарження».

УВКПЛ стурбоване тим, що адвокати з контрольованою державою територією не можуть брати участь у «розглядах».

⁷⁵ За повідомленнями, щонайменше семеро людей намагалися представити свою справу, але потім передумали, побоюючись наслідків з боку «МГБ». Інші приймали «звинувачення» під обіцянки, що їх включать до процесу «одночасного звільнення».

⁷⁶ Ці висновки засновані на опитуваннях «засуджених» затриманих, звільнених 27 грудня 2017 року, через відсутність доступу УВКПЛ до «судових слухань».